

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

В. М. Горвий

**ІНФОРМАЦІЙНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Монографія

Київ 2024

УДК 021:316.77:004.9](477)
Г70

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 7 від 12.10.2023)

Відповідальний редактор
В. М. Гребенюк, доктор юридичних наук, старший дослідник

Рецензенти:

О. С. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук, професор,
лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки;
Т. В. Новальська, доктор історичних наук, професор

Горовий В. М.

Г70 Інформаційні фактори розвитку постіндустріального суспільства : монографія /
В. М. Горовий ; відп. ред. В. М. Гребенюк ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вер-
надського. – Київ, 2024. – 180 с.

ISBN 978-617-14-0143-3

У монографії розглядаються основні закономірності еволюції інформаційного суспільства в Україні, аналізуються вимоги до трансформації базових основ цього розвитку в інформаційній сфері, насамперед у системі бібліотечних установ, піднесенні їх ролі в ефективному використанні суспільних ресурсів.

Орієнтована на науковців, практиків у сфері інформатизації, широкий загал читачів, які цікавляться цією проблемою.

УДК 021:316.77:004.9](477)

Всі права захищені.

Повне або часткове відтворення матеріалів книги можливе тільки за письмової згоди правовласника.

ISBN 978-617-14-0143-3 (друк.)
ISBN 978-617-14-0144-0 (електрон.)

© В. М. Горовий, 2024
© Національна академія наук України,
Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Р О З Д І Л 1. ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА	8
1.1. Особливості еволюції ресурсів інформаційного суспільства.....	8
1.2. Стратегічне управління в архітектурі електронних інформаційних комунікацій	18
1.3. Основні етапи суспільної еволюції в постіндустріальний період розвитку	29
Р О З Д І Л 2. МЕНТАЛЬНІ ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ..	40
2.1. Національний фактор інформаційних перетворень	40
2.2. Ментальна пам'ять у національному розвитку.....	50
2.3. Особливості етнонаціональних процесів у багатонаціональній державі.....	56
2.4. Ментальні фактори діаспорних впливів	66
Р О З Д І Л 3. ПІДНЕСЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ..	75
3.1. Організація науково-інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі України	75
3.2. Стратегічні інформаційні комунікації в інформаційному забезпеченні суспільного розвитку	85
3.3. Соціальні мережі в інформаційних процесах сучасності	100
Р О З Д І Л 4. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ НА ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	112
4.1. Електронні цифрові технології в поліпшенні обслуговування користувачів бібліотек	112

4.2. Особливості використання електронних ресурсів національних бібліотек в умовах воєнного протистояння.....	121
4.3. Бібліотеки як центри адаптації свідомості користувачів у період стресових перенавантажень.....	130
Р О З Д І Л 5. ДО СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ: ПРОГНОЗНІ ОРІЄНТИРИ	140
5.1. Особливості інформаційної матриці постіндустріального суспільства.....	140
5.2. Людина в енергоінформаційних вимірах	152
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	162

ПЕРЕДМОВА

В інформаційному суспільстві бібліотечні установи та інші центри акумуляції й організації використання інформаційних ресурсів набувають дедалі вагомішого значення. В умовах масової комп'ютеризації, активного впровадження електронних інформаційних технологій, розвитку глобальної інформатизації вони стають продуктивними центрами усвідомленого забезпечення інформацією суспільних потреб.

На сьогодні в масовій свідомості запити на трансформацію бібліотечної системи ще не досить осмислені. Однак об'єктивна потреба в активізації інформаційних обмінів у суспільстві наразі визначається двома основними чинниками. Передусім ідеться про зростаючу циркуляцію інформаційних ресурсів у поживленні глобалізаційних процесів, прояв загальноцивілізаційних тенденцій у світовій інтеграції, формування механізмів розв'язання магістральних проблем, що постають перед людством. Наступним чинником, що активно проявляється в умовах урізноманітнення викликів сучасності, стає ускладнення соціальної структури суспільства. Цей процес зумовлює як розвиток самої структури соціальних комунікацій, зростання обов'язкових при цьому внутрішньосуспільних обмінів, насамперед інформаційних, так і активного включення бібліотечної структури України в систему електронних комунікацій усіх рівнів – стратегічних, регіональних та місцевих.

Крім процесу акумуляції та організації використання сучасних інформаційних ресурсів, бібліотеки виконують надзвичайно важливу суспільну роль, пов'язану зі збереженням історичної національно-культурної спадщини нашого народу, її використанням і розвитком. Загострення суспільної уваги на питаннях ментальності протягом останніх десяти років стає дедалі вагомішим і характернішим явищем в усіх регіонах світу, об'єднаних глобалізаційними процесами незалежно від рівня культурного прогресу. Про це свідчать форми прояву самосвідомості в різних країнах

світу, що проявляються, зокрема, у загостренні територіальних питань, виокремленні певних людських спільностей за національними, релігійними та іншими ознаками.

Ці тенденції, по-перше, демонструють, що сучасна цивілізація знаходить у ментальних ресурсах, керуванні психологічними процесами ефективні еволюційні механізми. По-друге, слід враховувати і негативний досвід. При слабкому входженні в нові закономірності розвитку на загальнодержавному рівні активізація цієї сфери суспільної еволюції може відобразитися в проявах національного егоїзму ментальних об'єднань у регіонах з активним потенціалом внутрішнього розвитку. Система сучасних комунікацій дає змогу задовольняти економічні та інші потреби регіонів, які раніше залежали від загальнодержавного комплексу, а наразі самостійно успішно розвиваються. У зв'язку з цим, при слабкій теоретичній розробці нових загальноцивілізаційних, загальнодержавних орієнтирів розвитку, сьогодні ми спостерігаємо прояви певних відцентрових тенденцій у деяких багатонаціональних, поліконфесійних державах. У той же час поглиблення наших уявлень про дієві чинники ментальних процесів у суспільному розвитку дедалі більше переконують у висхідному потенціалі цього ресурсу загального суспільного розвитку.

Бібліотечні установи з їх національно-культурними ресурсами закономірно повинні стати інформаційною основою відродження й розвитку ментальних процесів у сучасних людських спільнотах усіх рівнів та процесів, які в минулому через інтереси глобальної індустріалізації були відсунуті на другий план. Ментальний потенціал націй тепер стає важливим ресурсом розвитку сучасного суспільства.

Нові суспільні запити до бібліотек та напрацьованої суспільством інформаційної бази розвитку зумовлюють необхідність поживлення бібліотечної діяльності в умовах масової інформатизації. Ці інформаційні центри разом з осередками наукового інфотворення мають стати ефективною базою суспільної трансформації на новому етапі еволюції. У трансформованому вигляді бібліотечні інформаційні центри, як показують уже наявні факти, мають не лише вдосконалювати свої традиційні сфери діяльності. Згідно із суспільними запитами, вони покликані розвивати надані сучасними технологіями дистанційні форми роботи з користувачами, вдосконалювати процес відбору для національного розвитку нової інформації, насамперед найбільш затребуваної – електронної – з глобальних інформаційних ресурсів та джерел національного інфотворення. Вони мусять налагоджувати співпрацю з державними структурами, громадськими організаціями в інформаційному забезпеченні розробки ефективних трендів, інноваційних напрямів суспільного розвитку, розвивати відповідну інформаційно-аналітичну діяльність. Стратегічними

орієнтирами в розвитку сучасної бібліотечної діяльності повинна стати перспектива розвитку суспільства знань.

Пропонована монографія присвячена розгляду основних тенденцій еволюції вітчизняної бібліотечної системи в контексті суттєвих змін у розвитку інформаційних процесів постіндустріального суспільства.

Р О З Д І Л 1

ІНФОРМАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Особливості еволюції ресурсів інформаційного суспільства

Інформаційні ресурси, що сьогодні перебувають у розпорядженні суспільства і розміщуються в системі бібліотечних установ та інших суспільно значущих центрів збереження цих ресурсів, загалом є свідченням успішного протистояння нашої цивілізації викликам середовища, у якому вона розвивається. Ці ресурси є інформаційною базою успішної діяльності, що вже доведено практикою, оскільки ця діяльність забезпечила не лише існування, а й поступ людства.

Треба зауважити, що збережені людством інформаційні ресурси є правдивим відображенням саме тих практичних дій, що дали поштовх сучасному розвитку. Їх не можна вважати єдино достовірними для еволюції історичного процесу. Як зазначає Ю. Н. Харарі, «називаючи цей результат неминучим, ми тим самим не стверджуємо, що глобальне суспільство неодмінно мало вийти таким, яким вдалося. Повністю можливо уявити інші варіанти... Кожна з точок в історії є розвилкою. Із минулого в сучасність іде одна єдина пройдена дорога, але від цього моменту в майбутнє їх – мільярди» [1]. Серед цих доріг є ті, що здатні забезпечити людству відмінні результати в подальшому розвитку, є просто прийнятні і є шкідливі, що можуть призвести його до загибелі. Наявні інформаційні ресурси людського розвитку не свідчать про найкращий, безальтернативний шлях, а тільки про позитивне розв'язання проблем більшою чи меншою мірою. Однак слід зауважити, що введені в практику рішення, зафіксовані в інформаційних ресурсах розвитку, як правило, набувають усталеного значення в інформаційній матриці суспільства і незалежно від рівня відображення дійсності в реальному історичному процесі стають основними орієнтирами майбутнього зростання. Під їх впливом у свідомості сучасних людей «...відповідні нейронні зв'язки зміцнюються – всякий раз, коли нейрони успішно виконують завдання, відповідні електричні зв'язки між ними посилюються» [2].

На нинішній стадії розвитку суспільства в межах інформатизації створюються нові можливості для поглиблення його самоусвідомлення та самоорганізації. Ці процеси детальніше розглядатимуться далі. А наразі варто згадати думку Дж. Нейсбіта «ми рухаємось в сторону дуалізму “*технічний прогрес (high tech) – душевний комфорт (high touch)*”, коли кожна нова технологія супроводжується компенсаторною гуманітарною реакцією» [3]. Це твердження важливе для розуміння змісту людської еволюції. Безсумнівно, ці компенсаторні реакції, в основі яких імовірно лежать інтуїтивні реакції в сукупності із синтезом підсвідомісних орієнтирів та даних сучасної науки, при належній увазі до них під час розгляду множини рішень у розвитку науково-технічного прогресу можуть застерегти від нехарактерних для гуманітарних принципів розвитку нашої цивілізації кроків у майбутнє. Цим самим цивілізація може уникнути негативів надмірної технізації, протистояння машинного і людського інтелектів. Компенсаторні гуманітарні реакції у такий спосіб забезпечують властивий нашій цивілізації гуманітарний тип розвитку.

Вибрані орієнтири, у свою чергу, скеровують розвиток людини. Повторні звертання до такої ситуації закріплюють реагування на неї в емоційній сфері. З цієї позиції зазначену проблему розглядає М. Каку: «Сьогодні вчені вже далеко просунулися в розумінні істинної природи емоцій. По-перше, емоції повідомляють нам, що для нас є корисним, а що шкідливе. Переважна більшість речей у світі або шкідлива, або практично не потрібна для людини. Якщо нам щось “подобається”, значить це щось належить до тієї крихітної частки речей і явищ навколишнього світу, які для нас сприятливі. Відповідна емоція вчить нас пізнавати такі речі» [2, с. 130].

На всіх етапах людської цивілізації формувалась її інформаційна основа, яка забезпечувала також ментальний розвиток. У ній відображалися завдання та шляхи їх практичного вирішення, пов'язані з виробленням колективних уявлень про місце людини у Всесвіті та сенс її існування. Відповідні при цьому критерії розвитку особистості забезпечували задоволення її біоенергетичних та енергетичних потреб, пошук прийнятної взаємодії із середовищем існування.

Із самого початку історії цивілізації під впливом викликів навколишнього середовища, суб'єктивних факторів кожне із завдань, що виникало, множилось, ускладнювалося, вимагаючи для свого вирішення суспільної

еволюції, соціальної трансформації, духовного збагачення та поглиблення пізнавального процесу.

Мобілізація наявного загальносуспільного інформаційного потенціалу, а також інформаційних ресурсів кожної нації та держави загалом сприяє формуванню прийняттого для еволюції економічного укладу, оптимальної суспільної організації, створенню сприятливих обставин для гармонійного розвитку людини як творчої індивідуальності й свідомого повноцінного члена всієї системи соціальних спільностей, до яких вона належить. Реалізація цієї тенденції стає дедалі актуальнішою, а з розвитком суспільства входить у систему основних показників його життєздатності.

З поживленням глобалізаційних процесів та загальноцивілізаційної інформатизації, що здійснюється на основі електронних технологій, відбувається структурний розвиток наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів відповідно до їх призначення та ієрархії завдань, що постають перед соціумом: глобальних, регіональних, національно-державних та відповідно до національної соціальної структури місцевих інформаційних центрів. На сьогодні глобальні ресурси насамперед розподіляються так:

- ресурси загальноцивілізаційного значення [4];
- ресурси, що вводяться до глобального інформаційного простору з метою здійснення глобального впливу окремими міжнародними суб'єктами інформаційної діяльності;
- ресурси, що виділяються державами, націями, іншими соціальними структурами як продукти для міжнародного ринку інформації;
- бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних воєн [5] та ресурси нейтралізації даного виду інформаційних впливів з боку атакваних об'єктів цього впливу;
- ресурси кіберзлочинності [6] та нейтралізуюча їх інформація.

Поряд із цими видами інформаційних ресурсів у глобальному інформаційному просторі також розвиваються й інші інформаційні ресурси, зумовлені розширенням спектра суспільних інтересів, розвитком глобальної інформатизації, доступом до інфотворення широких мас соціально активного населення [7].

До ресурсів загальноцивілізаційного значення належать фундаментальні ресурси існування і поступу нинішньої цивілізації. Вони вже стали спільним здобутком світової культури. Ці ресурси складаються з інформаційних

надбань усіх попередніх поколінь нашої цивілізації та нової інформації, що продукується в наш час в інтересах загальносуспільного зростання. Серед цих надбань – інформація, що спрямована на регламентування всіх сфер людської діяльності в загальноцивілізаційному масштабі, у тому числі – науки, організаційно-правової та розважальної галузей, усіх видів мистецтва, навчання, духовного розвитку та ін.

До складу ресурсів, що вводяться до глобального інформаційного простору, належать також ресурси міжнародних гуманітарних та інших організацій, міждержавних союзів, транснаціональних компаній, релігійних організацій, інших суб'єктів глобальної інформаційної діяльності, що функціонують через вдосконалення соціальної структури суспільства.

Важливою складовою глобальних ресурсів є також ресурси, що виділяються державами, націями, іншими соціальними структурами як продукти для міжнародних ринків інформації. Такі ринки – оптимальні на даному етапі суспільного розвитку форми інформаційних обмінів – перебувають у процесі постійного розвитку, їхні продукти урізноманітнюються. Діяльність на цих специфічних ринках набуває характерних рис ринкової діяльності з рекламними технологіями, конкурентною боротьбою та ін.

До сказаного вище про проявлені основні позитивні риси впливу загальноцивілізаційної інформаційної основи на суспільні перетворення під час інформаційного етапу суспільного розвитку потрібно додати одне істотне застереження: розширення доступу до інформації загалом створює лише умови для позитивного розв'язання актуальних суспільних проблем усієї багатогранності держав і націй. Реалізація цих умов залежить від цілого ряду чинників, серед яких чи не найважливішим залишається рівень зрілості соціальних складових суспільства, ступінь готовності до ефективного використання суспільно значущої інформації націй і держав. У наш час ця зрілість дедалі більше проявляється, паралельно з організацією виробництва і використанням власної інформації, в ефективності застосування глобальних інформаційних ресурсів у державних, національних інтересах та залученні світових інтелектуальних надбань до плідного національного розвитку. У цьому процесі дедалі вагомішу роль відіграють інформаційні системи на національному рівні, а надто сучасні інформаційні центри, бібліотечні, фабрики думки тощо, де тематично об'єднані зарубіжна і власна інформація, традиційні напрацювання і нове інфотворення.

Можна спрогнозувати з великою часткою імовірності, що система глобальних інформаційних ресурсів формуватиметься, ускладнюватиметься відповідно до розвитку суспільних запитів, а технології донесення інформації до користувача вдосконалюватимуться. У такий спосіб зростатиме їх вплив на всі рівні соціальної структури суспільства. При цьому ті національні держави, які через недостатній рівень розвитку власних технологій і суверенних ресурсів не можуть своєю інформацією, використовувачи зарубіжну, захистити національні інтереси розвитку, піддаються уніфікації та реальній перспективі втратити свою ідентичність. Треба зауважити, що така втрата є негативною для суспільства в цілому, оскільки в стратегічному вимірі позбавляє його багатоваріантності в розв'язанні глобальних проблем, позбавляє розвитку творчого потенціалу цивілізації в її національній різноманітності.

Соціальна практика переконує, що в останні десятиріччя в різних країнах світу паралельно з глобалізацією значно поживляються процеси національної самоідентифікації, боротьби за національні інтереси. З розвитком інформатизації ця тенденція дедалі більше дає змогу вихідцям із національних спільностей, навіть при перебуванні далеко за межами їх територіального розташування, спілкуватись із земляками, бути учасниками національно-культурного процесу, користуватися фондами національної інформації. У свою чергу через спілкування із своїми вихідцям за рубежем нація сприяє власному розвитку та впливає на міжнародні процеси. Збільшення можливостей доступу до сучасних інформаційних технологій забезпечує організацію протидії новому, вже інформаційному імперіалізму на рівні держав і націй [8].

Дж. Сорос справедливо вважає, що на нинішньому етапі розвитку суспільства «не існує міжнародного еквівалента політичного процесу, що відбувається в окремо взятих країнах» [9]. Міжнародні корпорації не можуть витіснити державу зі сфери соціально-політичного розвитку, забезпечити науковий, культурний поступ, потрібний для успішної діяльності самих же корпорацій.

Держава в умовах високої соціальної активності своїх громадян, що відбувається на базі інформатизації, широкого доступу до системи вітчизняних і глобальних інформаційних ресурсів, сьогодні вдосконалює інструменти реалізації національних інтересів для розвитку міжнародного інформаційного співробітництва, а також гармонізації відносин на внутрішньодержавному рівні на основі соціального партнерства, соціальної рівноваги і,

найголовніше – соціальної ефективності. «Політика, направлена на розвиток людини, в умовах становлення інформаційного суспільства стає пріоритетною, адже в новому сторіччі лідерами будуть ті країни, які візьмуть на озброєння такі нематеріальні чинники, як інформація і творчий підхід. Саме розвиток людського потенціалу і технологічного прогресу доповнюють і зміцнюють одне одного, і в такий спосіб стимулюють розвиток всього суспільства. Навпаки, втрата позицій у сфері людського капіталу означає і втрату перспектив нарощування конкурентоспроможності нації на світовому рівні. У глобальній конкуренції переможуть нації, які будуть лідерами в розвитку людського капіталу» [10].

Ефективність держави як політичного інституту залишається високою і в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства. Вона насамперед проявляється:

- у потребах протистояння негативним проявам глобалізації;
- у необхідності відстоювання національної самобутності в умовах дедалі більших загроз глобальної уніфікації;
- у відстоюванні національних позицій на міжнародних ринках;
- в організації міжнародних інформаційних обмінів;
- в організації власної інформаційної безпеки і співробітництва в цій сфері з міжнародним співтовариством.

При цьому «чим різноманітнішими будуть фрагменти цивілізації, її технології, форми енергії та її люди, тим більший інформаційний обмін має відбуватися між її складовими частинами, якщо ми хочемо зберегти її цілісність, а надто – під тиском великої переміни» [11]. Загалом цей процес є безперервним і складається з певної системи циклічних здобутків структурних складових кожного етапу цивілізаційного розвитку, що своїми почерговими внесками забезпечують глобальний обрис еволюційного процесу, відображають загальні закономірності його прогресу. На різних стадіях зростання соціального організму інтенсивність процесу внутрішньосуспільних обмінів є різною й об'єктивно визначається необхідністю реагування на виклики зовнішнього середовища, у якому він розвивається [12]. У свою чергу також «у світі все більше і більше взаємозалежному, розвинутих країнам необхідно мати справу з третім світом. Тільки країни третього світу, що розвиваються, може Північ, забезпечити собі адекватні ринки для своїх товарів. У взаємозалежному світі допомога – це не добродійність, це інвестиція» [3, с. 113].

Водночас варто зауважити ще й таке: під час глобалізації вся система соціальних структур суспільства зазнає її впливів, однак найбільш вразливою до них стає саме національна самобутність. Якщо держава чи якась інша соціальна спільність у процесі своєї еволюції на новому витку розвитку може повертатися до попереднього стану, використовувати напрацьовані традиції організації суспільного життя, то втрата національної специфіки згубна – повернутися в суспільну практику вона вже не може.

Модерний історичний процес покладає відповідальність за багатова-ріантність умов цивілізаційного поступу, перспективу успішного майбуття людства на кожному з існуючих націй, незалежно від масштабів її впливу на сьогоднішній день. Ця відповідальність пов'язана з необхідністю збереження національно-культурної самобутності як загальноцивілізаційної цінності. В умовах інтенсивного розвитку глобальних інформаційних процесів, їх проникнення в усі регіони світу турбота про результативний самобутній розвиток інформаційного простору держави й нації наразі має доленосне значення. Постановка цього питання і в наш час, незважаючи на наявні негативні впливи глобального інформаційного простору, залишається нагальною, оскільки національні інформаційні мережі в регіонах, у тому числі й в Україні, ще мають стійкі зв'язки з національною інформаційною основою, і ці зв'язки об'єктивно пересилують глобальні впливи. Проте в разі пасивного спостереження за процесом посилення зарубіжних інформаційних впливів з боку вітчизняної науки, громадськості і влади, вони ставатимуть визначальними і призведуть до незворотних процесів у національному інформаційному просторі, до втрати його національних особливостей.

На цю обставину звертає увагу В. Шаповал, наголошуючи, що в Україні є суттєві передумови для входження в число передових країн світу, оскільки вона має сприятливі умови для розвитку сільського господарства, а за наявністю мінеральних ресурсів – одна з найбагатших країн Європи. Проте ще за часів Київської Русі вона потерпала від проблем з організаційним, державно-правовим забезпеченням життєдіяльності соціуму. Дослідник зауважує, що «...основні причини невдач українського етносу в питанні одержання власної ідентичності, одержання свободи і створення незалежної держави слід шукати в недоліках, головним чином, інтелектуальних і організаційних ресурсів... Між тим, світ не стоїть на місці, він стрімко рухається вперед, стаючи все складнішим, непередбачуваним і суперечливим. Кількість гло-

бальних проблем, що постають перед людством, зростає. Якщо не рухатися в ногу з часом, якщо темпи тих, що відстають, будуть нижчими від темпів тих, хто очолює рух, то розрив між лідерами і аутсайдерами тільки збільшуватиметься. Крім слабкості інтелектуального і організаційного факторів, особливої затребуваності набуває такий важливий ресурс, як “духовна єдність українського народу”» [13]. Цю думку підтверджує академік М. Згуровський: «...У стратегічній перспективі група країн відчутно підсилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання найновіших знань, підвищивши тим самим якість і безпеку життя своїх громадян. Інші ж країни, що не оволоділи цими знаннями й інструментами стануть більш залежними від першої групи і будуть розраховуватись із нею за блага цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки» [14].

Сучасний національний інформаційний простір, як сфера інформаційних обмінів національного значення, містить розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій у суспільстві і на міжнародній арені. Такий комплекс інформаційних структур становить інформаційний потенціал суспільства. Від його рівня значною мірою залежить збереження національної інформаційної бази – інформаційної основи розвитку нашого суспільства, внесок українського народу в загальноцивілізаційний розвиток. Забезпечення належного ступеня цього потенціалу прямо пов’язане із заходами щодо захисту національних інформаційних ресурсів, процесів інформатизації – забезпечення належного рівня інформаційного суверенітету.

Зі зростанням ресурсної бази вітчизняного інформаційного простору, під впливом науково-технологічного прогресу, система складових цієї бази урізноманітнюється. Особливо пожвавився цей процес під час масового впровадження електронних інформаційних технологій, використання інтернету та з посиленням глобальної інформатизації. Однак і під час удосконалення традиційних складових систем національних інформаційних ресурсів, і при формуванні нових елементів даної системи [15] їх спільною особливістю залишається збереження пріоритетів зміцнення і розвою української інформаційної традиції. Ця традиція проявляється:

- в узгодженості всіх видів інформаційних ресурсів розвитку нації чи держави;

- у відображенні національної своєрідності світосприймання в цих ресурсах;

- в орієнтації цих інформаційних ресурсів на дієве використання у власному інформаційному середовищі та врахуванні національної специфіки (рівень інформаційної підготовки аудиторії, стан технологічної озброєності суспільства, тенденції національної інформаційної сфери, фактор міжнародних інформаційних обмінів та ін.).

Наявний суспільний досвід переконує, що врахування характерних особливостей кожного з видів як традиційної, так і новітньої інформації дає змогу якнайкраще визначати їх специфічну нішу в системі задоволення інформаційних потреб суспільства, організації оптимальної структури сучасної інформаційної бази.

Таким чином, у соціокультурному процесі суверенні інформаційні ресурси виконують орієнтуючі функції.

Треба зауважити, що вплив національних інформаційних ресурсів на соціокультурний процес переважно залежить від своєчасного впровадження здобутків науково-технічного прогресу в інформаційній сфері.

Комплексно вітчизняний інформаційний ресурс повинен визначатися державною інформаційною політикою, мета якої – досягнення якісно нового ступеня інформаційного забезпечення суспільства в постіндустріальний період. Вона мусить охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їх розвитку, прагнучи до нового інформаційного суспільства й містити стратегію та принципи системи інформатизації.

Порядок закладених у ній ідей повинен вказувати на шляхи розв'язання проблем, що пов'язані:

- із творенням, систематизацією, обробкою, зберіганням та використанням інформації в масштабах держави;

- з удосконаленням управління інформацією як найважливішим ресурсом соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, налагодженням системи збереження, вивченням і раціональним використанням інформаційних ресурсів відповідно до запитів суспільства;

- зі зростанням міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, утвердженням інформаційного суверенітету України, забезпеченням рівня

інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз для повноцінного життя і розвитку особи, суспільства, держави;

– із забезпеченням зростання активності України в міжнародному інформаційному просторі, реалізацією програм наповнення українського сегмента міжнародного інформаційного простору якісною, суспільно значущою інформацією, адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів згідно із суспільними потребами в Україні;

– з науково-інформаційним забезпеченням діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, економічних структур, наукових, культурно-освітніх закладів, громадських організацій, гарантуванням конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, постійним удосконаленням суспільних механізмів дотримання відкритості інформаційної політики – важливої передумови формування демократичного суспільства і правової держави в Україні;

– з розширенням можливостей для оволодіння сучасними інформаційними технологіями, їх використанням у виробництві, навчанні, побуті представниками усіх верств населення, становленням інформаційної освіти, розвитком системи інформаційних наук, поширенням інформаційної культури, розвитком фундаментальних наукових досліджень, розробкою вітчизняних інформаційних і телекомунікаційних технологій та засобів їх реалізації, удосконаленням підготовки відповідних наукових та інженерних кадрів;

– з удосконаленням правового поля процесу інформатизації.

Ефективність функціонування загальноукраїнської, як і будь-яких інших інформаційних баз, прямо залежить як від змістового їх наповнення, так і від якості роботи з інформацією, дотриманням необхідних пропорцій між організацією роботи структур, що займаються виробництвом, збереженням, розповсюдженням інформації, що здійснюють її використання в суспільних інтересах, у реалізації актуальних проєктів національного розвитку [15, с. 8–11].

Оновлення всіх видів діяльності і розвиток нових форм суспільної самоорганізації тісно пов'язані та ґрунтуються на поступі інформаційної сфери. На межі тисячоліть вона освоїла електронні інформаційні технології, що стали революційним двигуном прискореної глобалізації.

Своє бачення цієї теми висловлює американський дослідник С. Робертсон, який зазначає, що сьогодні «цивілізація – це інформація, в основі якої лежить інформаційна матриця, що дає змогу людству своєрідно організувати інформаційні потоки, створюючи при цьому в певний період часу знання для наступної розробки технологій, що забезпечують вихід на нові джерела енергії масового вжитку, стають запорукою виживання людства і створення йому більш досконалого рівня якості життя» [16]. Становлення інформаційного суспільства та впровадження нових технологій спричиняє розвиток систем інформаційних комунікацій та якісно нових інформаційних обмінів на рівні національного інформаційного комплексу, дедалі тіснішого об'єднання громадян навколо цінностей націй і держав.

1.2. Стратегічне управління в архітектурі електронних інформаційних комунікацій

Стрімко зростаючі обсяги інформаційних масивів, інтенсивний розвиток інформаційних обмінів у соціальній структурі суспільства ускладнюють проблеми управління сучасним інформаційним процесом розвитку. Від удосконалення управління інформаційними процесами прямо залежить ефективність використання інформаційних ресурсів – провідний показник якості сучасного суспільного розвитку. В останні десятиріччя управління інформаційними процесами методами жорсткої централізації, контролю з боку держави та правлячої еліти за підготовкою книжкової продукції, періодичних видань, програм радіо та телебачення з поширенням інформатизації, електронних інформаційних технологій з їх соцмережами та масовим інфотворенням поступово втрачало свою ефективність.

На національному рівні в сучасному суспільстві розширюється число суб'єктів управління інформаційними процесами, проявляється тенденція до подальшої демократизації в користуванні інформацією розвитку. Поряд із державними структурами дедалі вагомішу роль відіграють наукові установи, громадські організації та характерні для сучасного суспільства об'єднання громадян за інтересами, насамперед для вирішення завдань суспільно значущої проблематики. Серед них – аналітичні центри, організації на зразок «фабрик думки» [17], творчі об'єднання, що в час інформатизації

сприяють вивільненню творчого потенціалу суспільства в різних сферах діяльності. Всі суб'єкти сучасного інформаційного процесу активно використовують електронні інтернет-ресурси. При цьому з вдосконаленням відповідних методик вони чимраз успішніше поєднують нову інформацію з напрацьованою попередніми поколіннями, що зберігається в бібліотечних та інших центрах акумуляції суспільно значущої інформації. Цей процес сприяє дотриманню й розвитку перевірених практикою традицій поступу нашої цивілізації, реалізації змістової спадкоємності в інформаційній сфері, підвищенню на цій основі якості нових ресурсів.

Усі ці процеси утверджуються на фоні масового інфотворення, зумовленого розвитком інформатизації на основі впровадження електронних інформаційних технологій. При цьому всі складові соціальної системи суспільства щодо конкретних індивідів у процесі зміцнення своєї інтеграції в структуру інформаційного суспільства формують для себе щоразу різноманітнішу систему комунікацій. І. Юзвішин так характеризує цей процес: «Десятки, сотні, тисячі тонких ниток відносин складаються в інформаційні процеси, в інформаційні потоки, інформаційні ресурси і технології, що в свою чергу визначають соціальні технології, суспільно-економічний устрій і його способи виробництва матеріальних цінностей» [18].

Нинішній етап інформатизації українського суспільства забезпечує підвищення ефективності суспільної діяльності на основі розвитку культурно-інформаційних процесів, поширення використання інформаційних ресурсів як на загальнодержавному рівні, так і на рівні регіональних складових національної інформаційної основи розвитку.

У сучасних умовах у такий спосіб створилися можливості не лише для масового доступу до наявних інформаційних ресурсів, а й для вільного інфотворення. У цьому процесі поза конкуренцією залишаються державні інфотворчі структури, що своєю діяльністю забезпечують розвиток державного управління. Однак поряд із ними в національному комплексі набувають вагомого значення також й інші складові. Їх важливість визначається переважно конкуренцією створених ними ресурсів за основними критеріями їх значущості: якості, оперативності, необхідності для подальшого розвитку суспільства. Конкуренція сприяє зростанню творчого потенціалу у сфері інфотворення, демократизації суспільства, піднесенню інформаційного потенціалу до рівня високого самоусвідомлення та результативного керування

саморозвитком. До того ж щоразу ширше коло учасників-інфотворців мають змогу брати участь у цьому процесі.

Державна інформаційна політика в сучасній структурі суспільства залишається організуючим фактором національного інфотворення й створення методик використання ресурсів глобального інформаційного простору в національних інтересах. Ця політика – важливий фактор, що підтримує систему на рівні нації і держави в часи глобалізаційних перетворень. Вона також відіграє організуючу роль і в процесах розвитку сучасних соцмереж, горизонтальних інформаційних обмінів, формування нових механізмів інформаційного забезпечення суспільних перетворень.

При всьому урізноманітненні суб'єктів управління інформаційними процесами в масштабах національного інформаційного комплексу, поки що провідна роль все ж залишається за зваженою, адекватною нинішньому рівню інформаційних процесів, політикою держави, створення нею сприятливих умов для ефективного використання інформації в гармонійному поєднанні вертикальних і горизонтальних інформаційних обмінів у структурі суспільства [19]. Держава на цьому етапі є основним інструментом консолідації суспільства, «організуючим началом і координатором буття» [20] інформаційної системи, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

Ефективність використання всіх регіональних і загальнонаціональних інформаційних ресурсів, складових національного інформаційного комплексу зростає з розвитком спільної в національному вимірі системи інформаційних комунікацій [21], впровадженням у систему її функціонування інноваційних електронних інформаційних технологій, формуванням координаційних механізмів функціонування інфосфери сучасного суспільства. Електронні інформаційні технології, процеси національної інформатизації створили умови для підвищення дієвості управлінських процесів безпосередньо у сфері функціонування інформаційних ресурсів та системі соціальних інформаційних комунікацій.

Держава загалом підтримує і вдосконалює вертикальні інформаційні обміни, що стають процесами в межах відповідних інформаційних комунікацій, вони орієнтують і здійснюють інформаційне обслуговування, пов'язане з існуванням та розвитком нації і держави, а також формують міжнародні

інформаційні зв'язки, взаємодію з глобальним інформаційним простором, окреслюють загальну конфігурацію національного інформаційного комплексу.

Держава повинна активізувати свою участь як в організації розвитку стратегічних комунікацій, так і забезпеченні якісного доступу всіх категорій громадян до продукуюваної нею інформації – від офіційних матеріалів до роз'яснення змісту своєї діяльності. Тож водночас з організаційно-технічними заходами вона мусить приділяти увагу налагодженню власного інформаційного виробництва, що забезпечувало б розуміння й підтримку громадянами практичної діяльності влади. У межах державної інформаційної політики, з використанням усієї системи інформаційних комунікацій, слід розробляти методики розвитку зворотного інформаційного зв'язку, налагоджувати ефективне реагування на звернення громадян, пов'язані з діяльністю офіційних інституцій. У такий спосіб відбувалося б інформування органів державної влади про наслідки управлінських дій, ефективність реалізації тих чи інших проєктів, своєчасно доносилися б пропозиції, корисні ідеї творчого внеску членів суспільства у його розвиток. Функціонування цього механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню у його членів почуття причетності до загальносуспільної діяльності й патріотизму.

Органи державної влади також повинні сприяти розвитку структури інформаційного суспільства, здійснюючи координаційну роль в об'єднанні потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову, необхідну суспільству інформацію. Їм також слід опікуватися організацією діяльності бібліотечних установ та інших центрів комплектування, високопродуктивного використання наявних інформаційних ресурсів, звертаючи особливу увагу на збереження й збагачення суверенної інформації. Для цього необхідне технологічне і методологічне оновлення діяльності бібліотечних установ.

В умовах розвитку інформатизації на регіональному рівні виникають суспільно значущі завдання збереження тих унікальних і самобутніх місцевих здобутків у сфері пізнання дійсності, духовноціннісних орієнтирів, що можуть бути корисними не лише на рівні регіонального розвитку, але й стати надбанням загальнонаціональної інформаційної культури. При цьому доцільно звертати увагу на розвиток, насамперед у молоді, таких притаманних українцям рис, як повага до людини праці, терплячість і витри-

валість, працелюбність, прагнення до спокійної, незалежної, сповненої життєвої філософії праці [22]; врахування природної схильності трудівника до певного виду діяльності, генетично найбільш оптимальної для індивіда [23]; толерантність українців до інших народів та культур [24]; близькість до ідейної основи життя Заходу і водночас сприйняття цих ідей і фактів через призму свого усталеного світобачення [22, с. 67–68]; демократичність як специфічну характерну ознаку українців [25] та ін. Збереження цих рис, їх розвиток і доповнення регіональними особливостями є однією з основних умов національного розвитку.

Активна інформаційна робота державних інститутів сприяє забезпеченню доступності влади, прозорості її рішень і дій, що передусім зміцнює її авторитет серед громадян. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформулювати уявлення стосовно співвідношення вимог і підтримки громадян та ефективності політики влади, що в результаті виявляється ключовим фактором для стабільності або нестабільності всієї системи [12, с. 112–113].

При комплектуванні центрів зберігання суспільно корисних інформаційних ресурсів дедалі вагомішою стає розробка методик і формування центрів аналізу нової зарубіжної інформації, передових технологій, потрібних національному розвитку, їх адаптації до особливостей українського суспільства. Значну роль у відборі і організації використання нових зарубіжних технологій повинні відігравати здобутки електронної інфраструктури, у тому числі й при розв'язанні проблем акумуляції, зберігання і доставки нової інформації користувачеві.

З розвитком глобального інформаційного простору відбувається процес стрімкого набуття товарної цінності інформаційних продуктів і розвитку міжнародних ринків інформації. Через це серед зовнішніх функцій держави чимраз вагомішими стають результативні заходи в просуванні вітчизняних інформаційних продуктів на міжнародні інформаційні ринки, що виготовлені як у державних наукових, науково-інформаційних структурах, так і в приватних чи громадських організаціях. При цьому інформаційну продукцію треба прирівняти до всіх інших видів продукції та підпорядковувати правилам, що стосуються експортних операцій. Міжнародне правове законодавство в інформаційній сфері слід своєчасно імплементувати в правову базу

України, а держава при цьому повинна сприяти участі вітчизняних правників у підготовці нових правових актів для відстоювання в новому законодавстві національних інтересів.

В умовах міжнародної війни, інформаційної і прямої воєнної агресії, першочергове завдання держави – організувати відсіч ворогові в усіх напрямках, у тому числі й безпеку національного інформаційного простору, протистояння технологіям ворожих інформаційних впливів, забезпечити достовірне інформування міжнародної спільноти про реальні події у війні з ворогом. Крім того, навіть у нинішній нелегкій для нашої країни час воєнних випробувань слід мати на увазі, що розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації паралельно з конструктивними інформаційними обмінами створює для вітчизняних продуктів широкий спектр загроз [26] на внутрішньому інформаційному ринку. Більш конкурентоздатні зарубіжні інформаційні продукти, створені на найсучаснішій матеріально-технічній і технологічній базах, намагаються витіснити український продукт, і в такий спосіб вести цілеспрямовані інформаційні війни за розум громадян [27].

При загостренні зовнішнього інформаційного тиску під час російсько-української війни потребує уваги збереження й розвиток національних інформаційних ресурсів на загальнонаціональному та регіональному рівнях, що, безумовно, сприятиме захисту національного суверенітету. У цьому контексті з науково-практичного погляду, як опорне поняття для подальшого дослідження, привертає до себе увагу визначення, запропоноване В. Олійником, О. Сосніним, Л. Шиманським. Інформаційний суверенітет Української держави розглядається як «виключне право України відповідно до Конституції і законодавства України та норм міжнародного права самостійно і незалежно, з додержанням балансу інтересів особи, суспільства і держави визначати й здійснювати внутрішні і геополітичні національні інтереси в інформаційній сфері, державну внутрішню і зовнішню інформаційну політику, розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору, створювати умови для його інтегрування у світовий інформаційний простір та гарантувати інформаційну безпеку держави» [28].

Суверенні інформаційні ресурси розглядаються як такі, без яких не можливе існування нації чи держави. Передусім це стає необхідним у процесі розвитку інформаційного суспільства, зростання масивів інформаційних

ресурсів глобального інформаційного простору, наповнених досягненнями загальноцивілізаційного значення, що можуть тією чи іншою мірою універсальними рішеннями закривати проблеми суспільного росту на місцях. Однак при цьому в загальносуспільному інтересі важливим залишається наявність багатоваріантних рішень злободенних суспільних проблем за умови використання сучасних технологій і врахування специфіки ситуації. В умовах посилення впливу глобального інформаційного простору на всі регіони світу саме суверенні ресурси, як ресурси унікальні і неповторні за технологією свого відтворення, і можуть стати ситуативно продуктивними та водночас і найвразливішими до зовнішніх впливів, оскільки при повному видаленні їх не можна буде відновити. Цю обставину слід постійно враховувати при управлінні всією системою інформаційних комунікацій, а також брати до уваги й при розробці методик управління системою електронних інформаційних комунікацій. При цьому зі зростанням складності системи зростає і ймовірність збільшення числа можливих шляхів подальшого розвитку, тобто дивергенції. Це значить, що процес самоорганізації веде до безперервного зростання числа організаційних форм (суспільної організації) [29].

Перенесення принципів дадаїзму у свідомість теоретиків сучасної інформатизації підтверджує уже зроблений дослідниками висновок про те, що «нова інфосфера з'являється поруч із новою техносферою. І це матиме далекосяжний вплив на найважливіші сфери всього того, що ми маємо всередині наших черепних коробок» [11, с. 149].

Якісні показники суспільної еволюції пов'язуються не лише з урізноманітненням організаційних форм, елементів соціальної структури, а й із вдосконаленням змістових форм інформаційних обмінів. Як показує досвід сучасного використання суспільством інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, ефективність цього процесу пояснюється досягненням оптимального співвідношення наявних ресурсів у сучасних комунікаціях. При формуванні необхідних інформаційних продуктів важливим залишається дієве співвідношення між використанням базових інформаційних ресурсів, сконцентрованих у системах бібліотечних установ і базах електронної інформації глобального і національних масштабів, та величезними масивами нової інформації для вирішення складних викликів сьогодення.

Стосовно останнього, як зауважував В. Вернадський, «інтуїція і натхнення – основа найвидатніших наукових відкриттів, що в подальшому

спираються і йдуть строго логічним шляхом – не викликаються ні науковою, ні логічною думкою, не пов’язані зі словом і з поняттям у своєму генезисі. У цьому основному явищі в історії наукової думки ми входимо в область явищ, ще наукою не охоплених, але ми не тільки не можемо не рахуватися з нею, ми маємо посилити до неї нашу наукову увагу» [30].

Слід зазначити, що згадане вище поживлення самоорганізації сучасного суспільства завдяки поліпшенню управління системою інформаційних комунікацій і збільшенню відповідних організаційних форм спостерігається саме в період посилення глобалізаційних впливів. Із впровадженням в усі сфери суспільної діяльності електронних інформаційних технологій, розвитком їх мережевої організації всі складові соціальної структури суспільства отримали умови для нового інфотворення в інтересах власного зростання, що стало напрямом комплексного розвитку всієї системи в цілому. При цьому національний рівень пізнавальної активності та посилення інфотворення на нинішньому етапі загальноцивілізаційної інформаційної діяльності особливо важливий, оскільки в ньому зберігається множина специфічних національних прийомів для розв’язання ключових проблем розвитку. І це в майбутньому може бути затребуваним. Наразі саме на національному рівні соціальної структури найефективніше діють механізми глобальних інформаційних обмінів й обмінів внутрішньонаціональних, аж до відображення ментальних особливостей інфотворення в первинних соціальних структурах суспільства. На цьому рівні інформаційних обмінів якраз найпродуктивніше, з погляду перспектив суспільного поступу, відбувається взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових загальноцивілізаційного інформаційного процесу [27].

Серед основних напрямів змістового наповнення сучасної інформатизації та відображення цього процесу у внутрішньосуспільних інформаційних обмінах особливого значення набувають інформаційні процеси, пов’язані з національною трансформацією. Їх особливістю є залучення якнайбільшого числа членів суспільства, які постійно інтегрують у всі сфери життя й вносять у цей процес усвідомлений творчий доробок. Це пояснюється тим, що в загальноцивілізаційному масштабі «подібно генетичній різноманітності, різноманітність національна – це захист популяції *Homo sapiens* від випадкових мінливостей долі» [29, с. 240].

Розвиток національного рівня інфотворення на нинішньому етапі залучення різних за кваліфікацією творців нової інформації в загальних рисах може окреслюватись уявленнями про дадаїзм у новій сфері творчої діяльності людей – в інфотворенні. Такий підхід демонструє пошук нових форм реагування творчої людини на навколишню дійсність і несе в собі суспільну корисність, адже поряд із непереконливими, невдалими відображеннями творчих пошуків знаходить врешті нові, корисні форми відтворення дійсності. Цей рівень інформаційної діяльності може забезпечити відображення і ефективно використання в загальносуспільних інтересах ментальних цінностей вітчизняної культури. Пошуки в цьому напрямі є також перспективним ресурсом для зближення в майбутньому інформаційних процесів нашої цивілізації з інфосферою природи, оскільки саме ментальні властивості людини [31] найближчі до характеристик інших, позацивілізаційних форм інформаційних обмінів. Цей фактор також слід враховувати при формуванні політики управління інформаційними ресурсами розвитку.

На національному рівні найповніше в соціальній структурі суспільства реалізована політика збереження, розвитку і результативного використання суверенних інформаційних ресурсів [26]. Досвід останніх десятиріч переконує, що вони не лише зображають історію національного розвитку, виражають характерні особливості національної ідентичності, але й стають надійним орієнтиром, дороговказом у сучасному інфотворенні. При цьому в національному вимірі суверенні інформаційні ресурси, стаючи важливими орієнтуючими елементами в структурі сучасних інформаційних продуктів, відіграють також нормативну роль, є критерієм достовірності нового інфотворення. Адже достовірність суверенних ресурсів постійно підтверджується практикою національного розвитку, ефективністю якісних інформаційних обмінів і, насамперед, через систему змістовно керівних стратегічних комунікацій. Ефективність цих комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів визначає загальну стабільність соціальних структур на загальнодержавному і національному рівнях, стійкість до негативних інформаційних впливів, сприяє успішній реалізації державної програми інформатизації, залученню суспільно активної частини громадян до широкої участі в загальносуспільних інформаційних процесах постіндустріального суспільства.

Якість функціонування стратегічних інформаційних комунікацій прямо пов'язана з їх впливом на мережу всіх інших комунікацій, тих, які вже використовуються в національному інформаційному просторі, і тих, що стрімко створюються в результаті вдосконалення електронних інформаційних технологій. При цьому йдеться не лише про спеціальні урядові та кризові комунікації, передбачені Доктриною інформаційної безпеки України [26], а також про всю систему традиційно існуючих у суспільстві комунікацій та тих, що створюються разом із поліпшенням соціальної структури суспільства у зв'язку з розвитком електронних інформаційних технологій [32]. Процес підключення всієї цієї системи інформаційних комунікацій до стратегічних має забезпечувати донесення найважливішої суспільно значущої інформації всім адресатам комунікацій у мирний час. У період, коли Україна стає об'єктом зовнішньої агресії, стратегічні комунікації мають забезпечувати також необхідний ресурс потужностей для ефективної відсічі інформаційному агресору в інформації оборонного та контрпропагандистського характеру.

Стратегічні комунікації відіграють ключову роль у проведенні в Україні реформ, пов'язаних із делегуванням частини економічних повноважень у регіони [33]. Цей процес не завжди лягає на підготовлений ґрунт політико-економічної ситуації в областях, не завжди спирається на належну кваліфікацію професіональних спеціалістів для ефективного господарювання і нерідко проявляється в діях, що зумовлюють неефективне використання ресурсів, у тому числі інформаційних, не мобілізують місцеві інформаційні структури на плідну співпрацю з загальнодержавним ресурсом інформації та створюють атмосферу для формування запозиченого з центру місцевого варіанта олігархату.

Тож з огляду на це, упорядкування інформаційної діяльності в національному вимірі, ефективна координація її на державному рівні, формування національного інформаційного комплексу – повинні стати необхідними кроками розвитку інформаційної діяльності на національному рівні. Відповідний комплекс має базуватися на суверенних інформаційних ресурсах – здобутках нинішнього і всіх попередніх поколінь українського народу, надбанні, що є основою його існування й розвитку, забезпечення національно-культурної самобутності в глобалізованому світі, орієнтиром розвитку сучасного національного інформотворення [26, 28]. Ці ресурси мають лежати в основі

практичної реалізації внутрішньої і зовнішньої національної інформаційної політики, організації національної інформаційної безпеки.

Сучасна практика доводить, що інформаційний комплекс в умовах пост-індустріального суспільства повинен мати мережу, яка відображає особливості взаємовідносин соціальних структур, що координують свою діяльність у національних інтересах, оснащену засобами для виробництва, комплектування, обробки та зберігання, організації безпеки значущої для цієї системи інформації. Він покликаний забезпечувати ефективне використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприяти їх оновленню і розвитку, необхідного для суспільного прогресу.

В умовах активізації глобальних процесів у сучасному світі саме загальнонаціональний соціальний інформаційний комплекс має стати запорукою нейтралізації інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації [34]. Ефективна робота такої системи на загальнодержавному рівні може забезпечити як конструктивні інформаційні обміни України на міжнародній арені, так і розвиток національної інформаційної бази, мобілізації вітчизняних ресурсів і можливостей, що є важливою передумовою прогресу суспільства. Адже «якщо ми не продукуємо власного інформаційного чи віртуального продукту, то ми ніколи не станемо переможцями» [35].

Реагуючи на злободенні потреби, такі знання забезпечують суспільний прогрес і в протистоянні викликам усе глибше входять в інформаційні потоки навколишнього середовища, усвідомлення їх змісту, знаходять необхідні компроміси й на їх основі інтегрують особистість у навколишній світ.

Наявний досвід свідчить, що оптимальна орієнтація формування найближчого майбутнього стає тоді, коли у творців цього майбутнього проявляються хоча б у загальних рисах уявлення про контури наступних кроків.

Щодо перспектив входження нашої цивілізації в новий етап її розвитку, то в ньому дедалі вагомішу роль відіграватимуть наука та інформаційні параметри розвитку. О. Прогнімак із цього приводу зауважує: «Якщо Україна розглядає свою промисловість як основу майбутньої економіки, то слід розглядати прискорений розвиток сфери наукоємних послуг і ІКТ у контексті їх органічної єдності із неоіндустріалізацією» [36].

У зв'язку з цим, дедалі більшої ваги набуває випереджальна динаміка вдосконалення системи соціальних комунікацій – основного інструменту

залучення громадян до сучасних інформаційних процесів. Провідну роль в окресленні нової соціальної структури цивілізації відіграватимуть стратегічні комунікації [37], що створюють скелет нових та оновлюваних інформаційних і відповідно соціальних систем сучасного суспільства. В умовах розвитку інформатизації, загального доступу до наявних інформаційних ресурсів і можливостей нового інфотворення, об'єктивно виникає необхідність розширення спроможностей інтерактивних технологій, якісного вивчення зворотного зв'язку з групами користувачів з актуальної тематики суспільного інформування, поступового напрацювання дієвих технологій залучення до суспільно значущого інфотворення творчого потенціалу громадян України.

1.3. Основні етапи суспільної еволюції в постіндустріальний період розвитку

На кожному з етапів історичного розвитку його інформаційний ресурс виконував функції, властиві для сформованого при цьому способі виробництва. На доіндустріальному етапі людські спільності формували пізнавальний інформаційний ресурс, пов'язаний із розвитком землеробства, тваринництва, добувальних видів господарської діяльності, такої суспільної організації, що в кінцевому підсумку забезпечувала життєздатність і зростання цієї організації. Індустріальний етап характеризувався ресурсами, що забезпечували розвиток технологій обробітку і машинного виробництва. І насамкінець – постіндустріальний, інформаційна база якого обслуговує процеси обробки даних, розвиток пов'язаних із цим аналітичних ресурсів, у яких синтезуються уявлення про процеси і явища, пов'язані з людською діяльністю, зближенням інфотворчості з практичною роботою, вдосконаленням виробничої і соціальної організації суспільства. Таке виокремлення інформаційних ресурсів є досить умовним, оскільки будь-який наступний етап у формуванні інформаційних ресурсів базується на попередніх, на вищому рівні його зростання. Розподіл ресурсів, згідно з етапами цивілізаційного розвитку, сприяє формуванню орієнтирів для досліджень в історичних та соціальних науках.

В останні десятиріччя з поширенням інформатизації виникає дедалі більша потреба в окресленні інформаційних ресурсів для характеристик основних напрямів їх розвитку. При цьому, як зазначає І. Валлерстайн, «...сьогоднішній вибір в одному відрізняється від попередніх. Це перший вибір, до якого залучений весь світ, оскільки історична система, у якій ми живемо, вперше охоплює всю планету» [38]. Однак у наш час історичний розвиток за характеристикою виробничої діяльності розподіляється на три основні етапи: доіндустріальний, індустріальний і постіндустріальний [39]. Протягом останніх років постіндустріальний етап у середовищі дослідників все частіше називають неоіндустріальним, підкреслюючи у такий спосіб інноваційний вектор подальшого розвитку, прогресивну еволюцію суспільства.

У зв'язку з динамікою постіндустріального суспільства, соціальними трансформаціями, прискореним розвитком інформаційних ресурсів на основі інформатизації в цих ресурсах проявляються ознаки, що відображають основні напрями суспільного поступу на цій стадії розвитку. Насамперед ідеться про доволі великі масиви електронної інформації, що розвиваються під впливом глобальної інформатизації. Цей процес був спричинений викликами середовища та пов'язаними з цим наростаючими соціальними проблемами.

Таким чином, у системі сучасних інформаційних обмінів зростають обсяги аналітичної інформації, на зміст якої накладається суб'єктивний елемент, об'єктивність якого залежить від компетентності автора. Ця обставина суттєво впливає на результативність використання інформації. Адже в наші дні вперше у відомій нам історії цивілізації, у процесі розвитку глобальної інформатизації, створюються умови для акумулювання у сфері суспільної діяльності таких обсягів нової інформації, які здатні забезпечувати багатоваріантність вирішення одних і тих же завдань. При цьому якість інформації оцінюється рівнем знань, отриманих про предмет чи навколишню ситуацію, що сприяють оптимальному розв'язанню нагальних завдань.

Оскільки аналітична інформація відрізняється від понять про окремі ознаки предметів чи явищ тим, що характеризує певні процеси в цій дійсності, від вибору варіанта аналітичної інформації більшою мірою залежить успіх поставленого завдання. Аналітичної інформації стає дедалі більше в інформаційному потенціалі розвитку.

Інформація «про запас» забезпечує можливість оптимізації прийнятих рішень, однак вимагає від суб'єкта трудової діяльності вироблення нави-

чок ефективної орієнтації у величезній кількості інформаційних ресурсів. Таким чином, багатоваріантність можливих дій зумовлена різноманітністю цих ресурсів, розширенням нових технологічних та організаційних можливостей інформатизації, доступністю до різних видів наявних інформаційних ресурсів для всіх категорій користувачів, які активно включаються в процес суспільних перетворень. Ця багатоваріантність є формою реагування на те, що «природа вводить в дію все нові й нові принципи відбору зі свого арсеналу... Ускладнення організації нашого світу значить, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи...» [39, с. 90]. І сучасна людина формує багатоаспектний інформаційний потенціал занурення в цю глибину.

Оскільки сучасне інформотворення під впливом інформатизації сприяє процесу нагромадження інформації «про запас», то в сучасних інформаційних процесах з'являються обсяги ресурсів не задіяних в інформаційних обмінах. Однак при цьому варто наголосити, що обсяги інформації «про запас» хоча й не використовуються в оперативних інформаційних обмінах, але в перспективі можуть знадобитися. «Сьогодні ми стикаємося зі своєрідним явищем: знання накопичуються “про запас”. Вони відточують нашу інтуїцію, сприяють прояву феномена відкриття, породжують спонтанні скачки в нашому розумінні навоколишнього світу» [29, с. 179]. З розвитком суспільства, як про це вже свідчить досвід, вони можуть бути затребуваними і розвиватися на новому рівні використання.

Так, скажімо, наразі суспільство не відчуває особливих потреб у розвитку технологій обробки каменю, проте археологічна наука доводить, що доволі високі за рівнем розвитку попередні цивілізації повсюдно використовували його як оптимальний матеріал для гарантованої надійності будівель. Дослідники підходять до розуміння технологій виробництва в далекому минулому матеріалів, за характерними особливостями близьких до природного каменю, а також близьких до нього за стійкістю до природних впливів. У цьому контексті зауважимо, що очевидно в найближчі десятиріччя суттєво зміняться і потреби, пов'язані з використанням не лише парових, а й двигунів внутрішнього згорання, а знання, пов'язані з їх нинішнім використанням, будуть виведені з оперативної інформації розвитку, а, можливо, стануть потрібними в іншій формі в майбутньому. Водночас сучасна медицина, з певним удосконаленням, для лікування багатьох хвороб використовує методики,

напрацьовані в далекому минулому, так само як і деякі форми гармонійних взаємовідносин людини з природою.

Загалом же розвиток інформатизації, що є відповіддю на об'єктивний процес ускладнення й урізноманітнення сучасних викликів у стадії модернізації суспільного життя, є його закономірною реакцією на зростання складнощів еволюційної проблематики. Процес включення в інформаційне виробництво і розширені обміни інформаційними ресурсами практично всього соціально активного населення позначається на формуванні ресурсів інформаційного етапу суспільного розвитку. Вдосконалення соціальної структури нового інформаційного суспільства, відображення в його інформаційній діяльності інтересів різних соціальних груп, потреба в новому інфотворенні – все це спричинило розширення й урізноманітнення системи суспільно значущих джерел для розширення інформаційної бази даного суспільства. При цьому відбувається розподіл ресурсів, що знаходяться в розпорядженні людства, на затребувану в наш час інформацію розвитку і ту, що знаходиться в резерві, тобто «про запас».

Поняття базового ресурсу інформації нинішнього етапу розвитку суспільства виникло з усвідомленням процесу активного використання інформаційних ресурсів у перетворювальній діяльності сучасного суспільства. Власне йдеться про наближення прикладного використання нової інформації саме в перетворювальній діяльності. Адже необхідна для будь-якої осмисленої дії, аж до монотонної, повторюваної багатократно та протягом тривалого часу, інформація у свідомості людини завжди була тим необхідним мобілізуючим імпульсом, що передує, а потім супроводжує будь-яку осмислену дію.

Коли ж йдеться про зростання ролі інформації в людській діяльності, то насамперед треба розуміти ту її частину, яка при пришвидшенні суспільного розвитку використовується в інноваційній діяльності, реагуванні суспільства на нові виклики. Такий ресурс сукупно складається з нової, найперше наукової інформації, що відображає зміст цих викликів і визначення змісту дій з їх нейтралізації, інформаційного ресурсу, що відображає існуючий уже суспільний досвід у наявній проблематиці та обслуговуючу інформацію, пов'язану насамперед із функціонуваннями засобів зв'язку.

Д. Белл кілька десятиріч тому зазначав, що «...нова інформаційна ера базується не на механічній техніці, а на “інтелектуальній технології”, що дає нам змогу говорити про новий принцип суспільної організації і соціальних

змін. Це також ставить в центр уваги теоретичне знання як джерело оновлення і зміни природи технічного прогресу. Рівною мірою це робить значущою й ідею глобалізації...» [39, с. 120].

Таким чином, нинішнє суспільство, і це особливо було помітно протягом перших десятиріч його становлення, наближаючи свій інформаційний ресурс до реальної суспільної діяльності, послуговується дуже складною, як ще іноді називають гібридною, структурою інформаційних ресурсів. Ці ресурси задовольняють потреби існуючих ще елементів індустріального виробництва і все більші запити суспільства, що трансформується, його інноваційних інтелектуальних технологій та надають вагомого значення теоретичному знанню як джерелу прогресу. Зважаючи на складну систему ресурсів зазначеного періоду за призначенням, на різноманітні системи їхніх носіїв – від паперових до цифрових, термін «інформаційне суспільство» є найбільш вичерпним для аналізу процесів трансформації технологій перехідного періоду, а також аналізу закономірностей розвитку інформаційної сфери суспільства з урахуванням постійного оновлення інформаційних технологій [40].

Цей термін вбирає в себе всю складність взаємозв'язків між соціальною інформацією [32, с. 56–87], необхідною для задоволення запитів всього комплексу соціальної практики, відповідних запитів у масштабах від особи до суспільства в цілому. Він містить усі рівні якісних показників визначення інформаційних продуктів, що циркулюють у системі інформаційного обігу: від негативних впливів у процесі передачі в інформаційних мережах до змістовних показників – рівня наукомісткості цих продуктів.

У суспільній практиці якість застосовуваного знання співвідноситься із запитом, пов'язаним з його використанням тими чи іншими соціальними структурами суспільства. Ці структури об'єднуються цілями, характеризуються кваліфікацією, інтелектуальним рівнем, реальними можливостями включення до творчої діяльності та іншими факторами.

Під час перетворення наукової інформації в реальну виробничу силу, наближення її до реальних перетворювальних процесів у суспільній практиці загострюється потреба структурування знання в процесі його трансформації від складової пізнавальної діяльності, виробітку і теоретичної систематизації нових знань до відображення в технологіях, інноваційних процесах суспільної діяльності. Початок такої систематизації було покладено У. Нордхаузом у його аналітичній схемі, у рамках якої «розрізняються два види знання –

загальне і технічне, при чому це розрізнення пов'язане з корисністю знання у виробництві або ж нового знання, або ж більшої кількості товарів» [41]. Розширення цього процесу спостерігає Д. Белл, зазначаючи, що «радикально новим явищем сьогодні стала кодифікація теоретичних знань і та важлива роль, яку вона відіграє в створенні як нових знань, так і у виробництві товарів і послуг» [39, с. 12].

Загалом протягом останніх десятиріч у зв'язку з бурхливим розвитком технологічного прогресу у сфері інформаційних технологій стала характерною ідеалізація можливостей тих чи інших технологій і перенесення перспектив їх впровадження на весь суспільний прогрес. Так, приміром, Я. ван Дейк розглядає формування на базі мережевих і медіаресурсів так званого мережевого суспільства. У цьому ресурсі комбінація соціальних і медіамереж формує їх основний спосіб організації соціальних структур – від особистісного до кожного з рівнів соціальної структури суспільства [42]. Такий підхід відображає той етап у житті сучасних користувачів інформаційними ресурсами, коли завдяки інформатизації до інфотворення приєднується широка аудиторія, яка не є професійною, але розвиває систему горизонтальних інформаційних обмінів, використовуючи при цьому близькі за інтересами матеріали ЗМІ, і в такий спосіб поступово поживає внутрішньосуспільні інформаційні обміни, поліпшуючи їх якість. Цей ресурс, вдосконалюючись, входить у систему національних джерел комплектування ресурсу інформаційного стадії розвитку суспільства.

Зростання електронних інформаційних технологій у структурі ресурсів інформаційного суспільства формує цифрову інформацію, що вирізняється більшою точністю, вичерпністю, меншим обсягом надлишкових елементів у порівнянні з аналоговою. Таке виокремлення ґрунтується на базі широкого спектру технологій – від традиційних до цифрових, до «цифрового суспільства», що базується на вже наявному ресурсі цифрової інформації, технологіях і діяльності відповідних соціальних структур суспільства. Перспективи цього суспільства й надалі залежатимуть від суспільних запитів на процвітання, наявного інформаційного потенціалу і технологій нового інфотворення, розвитку технологій інформаційних обмінів у суспільстві і можливостей приведення до відповідності із цими процесами його соціальної структури.

Поки що ці технології витісняють застосовувані на старті впровадження електронних інформаційних технологій аналогові, демонструючи значно вищу якість інформації, точність і, що дуже важливо в контексті зростаючих обсягів інформаційних обмінів, компактність інформаційних продуктів.

Д. Тапскотт виділяє при цьому дванадцять вузлових ознак нового суспільства [43], серед яких ключовими є орієнтація на знання, цифрова форма представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, інноваційна природа розвитку, інтеграція, конвергенція, динамізм, глобалізація і ряд інших. Українські дослідники також вважають, що «цифрова культура є матрицею цих процесів, котра за своєю гнучкістю, операційністю та мобільністю виявляється значно ефективнішою за моделі системного бачення та відповідної організації економічних процесів. Тому масштабна інтеграція в цифрову культуру українського суспільства на його різних соціальних рівнях лише посилить ділову активність, зростання соціального капіталу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної освіти і науки. Наявність цифрової культури суспільства – головна ознака його успішності в усіх секторах життєдіяльності країни» [44]. Однак при цьому варто зауважити, що ці висновки здебільшого мають лише споглядальний характер, оскільки про важливість впровадження цифрових технологій можна говорити лише в тих вузьких сферах суспільної діяльності, де на належному рівні використовуються електронні інформаційні технології, де ресурс електронної інформації є достатнім для залучення до цього обігу інформації на інших носіях. З цією тезою загалом погоджуються і автори згаданого дослідження, стверджуючи, що «рівень розвитку цифрової культури українського суспільства є недостатнім, зокрема це стосується регіонального виміру проблеми. Якщо подивитися на соціальну стратифікацію України та на рівень “комп'ютеризації”, “інформатизації” регіональних шкіл, закладів культури та освіти, стає очевидним, що в нашій країні у соціальному та інтелектуальному плані співіснують як “модерні”, так і “постмодерні” сегменти, поняття й цінності індустріальної і постіндустріальної (постінформаційної) доби» [44].

Сучасні публікації виокремлюють важливу якісну ознаку постіндустріального суспільства – це зростання його самоусвідомлення та самовдосконалення. У цьому контексті А. Турен у своїх наукових розвідках розглядає ресурс програмованого суспільства. Таке суспільство, на думку дослідника,

є відповіддю на соціальний запит нинішнього етапу еволюції цивілізації, пов'язаний із розвитком її самоорганізації, підкреслює її властивість «створювати моделі управління і виробництва, організації розподілу і споживання... У цьому плані можна говорити про індустріалізацію інформації, споживання, здоров'я, наукових досліджень і навіть загального навчання» [45, с. 130–131]. Інформаційний ресурс програмованого суспільства у такий спосіб містить у собі інформацію, необхідну для реалізації програм і планів суспільного розвитку і представлений насамперед мережею спеціалізованих бібліотек та баз даних.

У всій багатогранності сучасних інформаційних ресурсів дослідник звертає увагу саме на ті ресурси, що стають базою для передбаченого програмними орієнтирами суспільного розвитку. Використання цього поняття насамперед було зумовлене реакцією на об'єктивну потребу самоорганізації суспільства як відгук на все нові й нові зовнішні для нього виклики. Цей процес прискорюється з посиленням глобальних впливів під дією науково-технічного прогресу, вдосконаленням інформаційних технологій та зростанням обсягів продукованої інформації. При цьому «інформація все більше виявляється пов'язаною з рішеннями, тобто з владою, з можливістю програмувати, а це пов'язано зі зростаючою потужністю і цінністю засобів комунікації» [45, с. 136].

Використання терміна «інформаційні ресурси програмованого суспільства» пов'язане з відображенням в інформаційній сфері процесу накопичення суперечностей суспільства індустріального та характерних ознак, пов'язаних із формуванням нового етапу розвитку людства, посиленням осмисленої самоорганізації. Найперше ці суперечності відбувалися в інформаційній сфері, і це при тому, що її вага в суспільному житті була незрівнянно меншою, ніж тепер. Ці суперечності почали проявлятися вже в середині минулого століття. Так, у контексті своєрідного трактування китайцями теорії класової боротьби Лінь Бяо вже тоді заявляв, що «класові битви кінця двадцятого сторіччя скоріше відбуватимуться між націями, ніж всередині їх» [46].

Пізніше, у другій половині ХХ ст., коли суперечності вже набули певних системних рис, що дало підставу А. Турену прогнозувати появу нового суспільства, він зауважував: «Особливість соціального конфлікту в програмованому суспільстві полягає в тому, що правлячий клас в ньому контролює, здається, всю сукупність сфер соціального життя, що залишає підлеглим

класам говорити і діяти з опорою на соціальну автономію. Таким чином, вони змушені протистояти соціальному пануванню від імені того, що єдине від нього вислизає, тобто від імені природи» [45, с. 138]. Розвиток системи інформаційних комунікацій сприяв поліпшенню доступу до інформаційних ресурсів різним категоріям користувачів. З впровадженням електронних інформаційних технологій, поширенням інтернету умови для успішної самоідентифікації соціальних структур, відстоювання цієї самоідентифікації і подальшого культурного розвитку на її основі почали стрімко розвиватися.

Треба зауважити, що А. Турен, як і деякі інші дослідники другої половини ХХ ст., перебуваючи під враженням активізації наявних соціальних структур і бурхливого розвитку нових, що демонстрували потенціал росту і не вписувалися в закономірності еволюції індустріального суспільства, вбачав перспективи програмованого суспільства в зростанні суперечностей держави і соціуму. «Чим слабше інтегроване громадянське суспільство, тим більше воно являє собою мережу з множиною центрів рішень і сфер соціального впливу і тим більше державна сфера відмежовується від сфери суспільства. Тому що перша являє собою галузь історичної зміни, у ній здійснюється підтримка ідентичності соціального цілого в його русі від минулого до майбутнього, де цьому цілому загрожують спільності, що його оточують, між тим як громадянське суспільство – це сукупність складних суспільних відносин з усе більш нечисленними точками конфліктів і переговорів» [45, с. 143]. Теза про зростання цих суперечностей знаходить відгос і в наш час [9, с. 19–20], хоча нинішній розвиток соціальної структури і система інформаційних обмінів переконує в тому, що ми сьогодні є свідками формування нового, якісно вищого рівня суспільства, заснованого на продуктивному використанні його інтелектуального ресурсу. Протягом останніх десятиріч нинішнє суспільство, відображаючи еволюцію соціально-інформаційних процесів, з певним успіхом також називається «суспільством інформаційним» [47], «суспільством знань» та «цифровим суспільством». Кожен із цих термінів відображає деякі особливості нового суспільства, а також є правомірним при аналізі цих особливостей у суспільних процесах.

Таким чином, можна підсумувати, що зі зростанням впливу знання на еволюцію соціуму сфера його застосування набуває чимраз вагомішого значення і спонукає дослідників до її вивчення. Тож деякі з них, не виключено, з певною поспішністю сприймають дійсність безпосередньо як сус-

пільство знань. Водночас, на думку заступника Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації А. Хана, інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань. Це пояснюється тим, що концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю технічних інновацій, тоді як суспільство знань охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні та інші аспекти суспільних перетворень, а також більш широкий та багатогранний погляд на розвиток суспільства майбутнього. Через це концепція «суспільства знань» краще відображає складність та динамізм змін у соціумі, ніж концепція «інформаційного суспільства» [48].

У цьому разі, насамперед, цінним є сам факт поділу знаннєвої сфери на складові. Водночас звуження функціонального призначення концепції інформаційного суспільства лише до «технічних інновацій» не виправдане. При такому підході з арсеналу пізнавальної діяльності суспільства викреслюється гуманітарне знання, а це суперечить сучасним поглядам на значення цих наук «як способу упорядкування знань» [38, с. 187], процесу возз'єднання так званих двох культур – природничих і гуманітарних наук; організаційне возз'єднання і новий розподіл суспільних наук та визнання за ними центральної ролі у світі знань [38, с. 323].

Цілком очевидно, що при розрізненні термінів продуктивним може стати підхідна основа класичного представлення знання як результату пізнавальної діяльності, насамперед наукової, що підтверджується практикою. Однак з урахуванням нинішніх темпів розвитку суспільного життя, підтвердження практичною діяльністю не завжди вкладається в часові рамки, пов'язані з подальшим розвитком наукової діяльності. Через це останнім часом при співставленні результатів наукової роботи із суспільною практикою застосовуються деякі нові підходи. Найперше це пов'язано з перевіркою нових результатів в умовах штучного моделювання реальних суспільних процесів у лабораторних умовах із прискоренням, співставленням із логікою розвитку раніше напрацьованого знання та порівнянням зі здобутками суміжних й інших наук. З цього приводу І. Валлерстайн справедливо зауважує, що «не існує вагомих причин припускати, немов би найбільш ефективні спроби перебороти незнання можуть бути здійснені в тій вузькій сфері, де воно було виявлене. Фізик може зустрітися з проблемами, розв'язання яких вимагатиме знань, що раніше відносилися до біології чи філософії» [38, с. 326]. Продовжуючи цю думку, зазначимо, що нинішній рівень знань може-

мо представляти як опосередковану й певною мірою скоординовану інформацію на основі сучасної пізнавальної діяльності, що базується на виробленій протягом людської історії логіці розвою суспільного знання.

Визначаючи особливості суспільства знань, сучасні дослідники дійшли висновку, що «модель “суспільства знань” – це, власне, те ж саме інформаційне суспільство, якісно збагачене духовним та інтелектуальним потенціалом людства. У такому суспільстві знання рухає економіку, сприяє розвитку продуктивних сил і моральному вдосконаленню суспільства» [49], що «в суспільстві і науці дедалі вагомішу роль починають відігравати символічні методи, а науки інформаційно-кібернетичного циклу висувуються на перше місце... поняття “інформаційне суспільство” націлює на інтелектуалізацію знакових систем шляхом зниження їх ентропії» [50].

При осмисленні наведених вище, а також інших характерних особливостей декларованого суспільства знань можна дійти висновку – для будівничих цього суспільства, його активної частини необхідний високий професійний й інтелектуальний рівні. Однак сьогодні ще немає підстав стверджувати, що:

- соціальна база суспільства знань уже сформована (на професійному, моральному, загальнокультурному рівнях та ін.);
- створено суспільні механізми ефективної взаємодії в системі «суспільний розвиток – нові знання»;
- соціальна структура суспільства відповідає вимогам суспільства знань.

Зважаючи на те, що застосування терміна «суспільство знань» правомірним сьогодні є поки що в контексті аналізу наступного після інформаційного етапу розвитку суспільства та в межах аналізу тенденцій поступу сучасної наукової діяльності.

Аналізуючи модерні уявлення про ознаки й зміст суспільства знань, можемо констатувати, що ці напрацювання переважно стосуються перехідного періоду. Зрозуміло, що знаннєві ресурси майбутнього суспільства відображатимуть його якісну соціальну трансформацію, пов'язану насамперед з новим типом функціонування суспільства. Очевидно, що знання в чистому вигляді стануть високопродуктивним ресурсом розвитку, а орієнтири цього поступу пов'язуватимуться з проявом інтуїтивних та інших вищих уявлень про суспільний прогрес. Ці уявлення у своєму синтезі міститимуть розвиток гуманітарних складових, що забезпечуватимуть розвій нашої цивілізаційної самоідентифікації в сучасному світі.

РОЗДІЛ 2

МЕНТАЛЬНІ ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Національний фактор інформаційних перетворень

Активізація процесу самоорганізації сучасного суспільства, зростання його організаційних форм набули стрімкого розвитку саме в період посилення глобалізаційних впливів і розвитку глобальних та регіональних інформаційних обмінів. На основі входження в усі сфери суспільної діяльності електронних інформаційних технологій, розвитку їх мережевої організації всі складові соціальної структури суспільства отримали можливість нового інфотворення в інтересах власного розвитку, що є умовою розвитку всієї соціальної системи в цілому.

Серед основних напрямів розвитку змістового наповнення сучасної інформатизації особливого значення набувають інформаційні процеси, пов'язані з національною еволюцією. Це обумовлюється тим, що в загальноцивілізаційному масштабі, «подібно генетичній різноманітності, різноманітність національна – це захист популяції *Homo sapiens* від випадкових мінливостей долі» [1, с. 240].

Цей рівень соціальної структури цивілізації на сьогодні є якраз тим рівнем, на якому найбільш ефективно діють механізми глобальних інформаційних обмінів та обмінів внутрішньонаціональних – аж до відображення ментальних особливостей інфотворення в первинних соціальних структурах суспільства. На цьому рівні інформаційних обмінів якраз найбільш продуктивно, з точки зору перспектив суспільного розвитку, відбувається взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу. На рівні нації, порівняно з нижчими рівнями соціальної структури, найбільш ефективно діють механізми інформаційного самозахисту, інформаційної безпеки.

Розвиток національного інфотворення в наш час виступає як основна ланка в сучасному інформаційному виробництві. Цей рівень інформаційної

діяльності може забезпечити збереження та ефективне використання в загально-носупільних інтересах ментальних цінностей вітчизняної культури. Ці цінності є також особливо важливим ресурсом для зближення інформаційних процесів нашої цивілізації з інфосферою природи в перспективі, оскільки саме ментальні властивості людини [2] є найближчими до характеристик інших, позацивілізаційних форм інформаційних обмінів.

На національному рівні в інформаційній сфері може бути найбільш повно в соціальній структурі суспільства реалізовано політику збереження, розвитку й ефективного використання суверенних інформаційних ресурсів [3]. Досвід останніх десятиріч переконує, що вони не лише відображають історію національного розвитку, виражають характерні особливості національної ідентичності, а й формують відповідну тенденцію майбутньої еволюції, стають надійним орієнтиром, дороговказом у сучасному інфотворенні. При цьому в національному вимірі суверенні інформаційні ресурси, стаючи важливими орієнтуючими елементами в структурі сучасних інформаційних продуктів, відіграють також нормативну роль, є критерієм достовірності нового інфотворення. Адже достовірність суверенних ресурсів підтверджується національною життєздатністю успішних націй.

З огляду на щораз більшу активність світової глобалізації, зростаюче значення глобальних інформаційних ресурсів, глобальних інформаційних обмінів, саме можливості національного рівня розвитку інформаційних процесів можуть ефективно забезпечувати використання глобального ресурсу в інтересах національного розвитку, внеску націй до міжнародного інформаційного співробітництва та організації ефективної інформаційної безпеки.

Тому упорядкування інформаційної діяльності в національному вимірі, ефективна координація її на державному рівні, у тому числі й за активного залучення наявної бібліотечної системи, формування національного інформаційного комплексу [4] – усе це має стати необхідними кроками розвитку інформаційної діяльності на національному рівні. Відповідний комплекс має базуватися на суверенних інформаційних ресурсах – надбанні нинішнього і всіх попередніх поколінь українського народу. Це надбання є основою його існування й розвитку, забезпечення національно-культурної самобутності в глобалізованому світі, орієнтиром сучасного національного інфотворення [3, 5]. Ці ресурси мають лежати в основі практичної реалізації внутрішньої

та зовнішньої національної інформаційної політики, організації національної інформаційної безпеки.

Прогрес нашого суспільства на основі подальшого розвитку інформатизації, що забезпечує його інноваційні можливості, таким чином, на пряму залежить від реалізації потенційних можливостей організації інформаційної діяльності саме на національному рівні соціальної структури суспільства. У синтезі основних потоків інфотворення на цьому рівні інформаційних обмінів входить у загальносуспільну практику нове знання. Це знання забезпечує суспільний прогрес і в протистоянні викликам сучасності дедалі глибше входить в інформаційні потоки навколишнього середовища й на їх основі інтегрує себе в навколишній світ.

В умовах глобальних загальноцивілізаційних перетворень, що на основі стрімкого розвитку здобутків науково-технічного прогресу відбуваються в сучасному світі, проявляються також нові характерні особливості процесу регіонального розвитку в сучасній Україні. Вони породжують нову соціокультурну реальність постсоціалістичного суспільства.

У цій реальності, як і раніше в людській історії, рушійною силою суспільних трансформацій виступає той елемент культури, який у цей момент часу забезпечує найбільшу динаміку розвитку. Сьогодні таким елементом є інформаційна сфера, що на базі електронних інформаційних технологій, поширення новітніх засобів комунікації здійснює зростаючий вплив на всі сфери суспільного життя. Можна стверджувати, що вигляд сьогоденного світу визначили три технологічні прориви:

- створення глобальної мережі інтернет (як інформаційного простору);
- розробка стандарту проектування інтернет-ресурсів Web 2.0 та поява соціальних мереж (як комунікаційного простору й простору загальної творчості);
- створення та поширення мобільних засобів зв'язку, мобільних комп'ютерів і систем геопозиціонування, що створило можливість практично перманентного перебування мільйонів людей «на зв'язку» в цьому просторі.

Д. Белл у своїй концепції постіндустріального суспільства сформулював завдання, що є актуальними в тому числі й для вітчизняної інформатизації також сьогодні. Цей процес, як передбачав дослідник, «...зміцнює роль науки й знання як основної інституційної цінності суспільства; роблячи процес прийняття рішень більш технічним, дедалі більше залучає вчених,

економістів у політичний процес; поглиблюючи існуючі тенденції в напрямі бюрократизації інтелектуальної праці, викликає до життя набір обмежувачів традиційних визначень інтелектуальних інтересів і цінностей; створюючи й примножуючи технічну інтелігенцію, піднімає серйозне питання ставлення технічного інтелекту до гуманітарного» [7].

Становлення нового, постіндустріального (неоіндустріального) суспільства в Україні, як і в інших країнах світу, обумовлює необхідність організаційного вдосконалення соціальної сфери, виходячи із зростаючої складності завдань, що постають перед нею, створення умов для розвитку її усвідомленої самоорганізації.

Відповідно, держава як гарант відображення інтересів суспільного розвитку, що в перспективному вимірі не може бути відокремлений від розвитку національного, в інтересах суспільства має виконувати в контексті розвитку загальноцивілізаційних інформаційних процесів ряд внутрішніх і зовнішніх функцій. Серед зовнішніх функцій на сьогодні найбільш важливими є:

- організація використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення та здійснення національного внеску в розвиток цих ресурсів;

- включення як на загальнодержавному рівні, так і на рівні організації підтримки суб'єктів національного інформаційного виробництва в активну діяльність на міжнародних ринках інформації;

- організація протистояння зовнішнім загрозам для національних інформаційних ресурсів, у тому числі інформаційним агресіям, інформаційним війнам проти держави.

Серед функцій внутрішніх особливого значення набувають на нинішньому розвитку інформатизації:

- функція забезпечення доступу до інформації всім категоріям громадян, усім соціальним структурам;

- налагодження ефективного інформаційного обміну для забезпечення суспільного розвитку, еволюції правової держави та громадянського суспільства;

- сприяння національному інформаційному виробництву, підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів, зростанню таким чином інформаційного потенціалу суспільства;

– організація безпеки національних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційної бази національного розвитку.

Глобалізаційні процеси обумовлюють істотне зміщення акцентів у реалізації функцій сучасної держави в інформаційній сфері. Більшою мірою в процесі розвитку інформаційного суспільства це стосується організації використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення. При цьому створюються можливості для творчого вибору способів змін у всіх сферах життя, у тому числі й у виробничій сфері, у прогностичному передбаченні напрямів розвитку, дедалі глибшому проникненні в навколишню дійсність. Вони зумовлюють появу механізмів самоврівноважування різних форм соціального життя. При цьому «зростання єдності, цілісності людства, утвердження колективності, як його органічної властивості, є однією з основних тенденцій загальноцивілізаційного процесу» [8].

Держава має сприяти використанню цього джерела готової до впровадження в суспільну практику інформації, відповідної викликам сучасності. Глобальна інформація має допомогти підвищенню ефективності національного інформаційного виробництва в напрямках, що розробляються вітчизняною наукою. Її ресурс заповнює лакуни в системі національного інформаційного виробництва, що утворюються внаслідок неможливості охоплення в національних масштабах усіх напрямів сучасного інформотворення. При цьому потрібно забезпечити досягнення такого рівня адаптації зарубіжної інформації, коли вона, відображаючи загальноцивілізаційну тенденцію, не суперечитиме прогресу в суспільному розвитку, національним здобуткам у розвитку інфосфери.

Оптимізація процесу введення в систему національних інформаційних ресурсів інформації глобального інформаційного простору необхідна, виходячи з того, що, «по-перше, історичну перспективу матимуть ті національні спільноти, які зможуть здійснювати суспільно значущий вклад у розвиток та ефективно використання загальноцивілізаційної інформаційної бази, зуміють ефективно організувати найважливіше для нашого часу виробництво – виробництво інформації». По-друге, «будь-яка з існуючих націй сьогодні має перспективу для свого збереження й розвитку за умови опори на власну інформаційну базу як повноправну складову глобального інформаційного простору» [9, с. 103–104]. При цьому під повноправною

складовою розуміється база, поповнювана постійно важливою, суспільно значущою інформацією. Звичайно ж, генеруючи інформацію для своєї інформаційної бази, для реалізації тих чи інших міжнародних проєктів, вона має співвідносити нову інформацію з уже наявною в глобальному інформаційному просторі, має використовувати існуючі вже масиви інформації в нерозроблюваних нею напрямках.

З розвитком глобальних інформаційних процесів актуалізується завдання держави, пов'язане як зі створенням механізмів впровадження в суспільну практику нової зарубіжної інформації, так і введення в загальносуспільний обіг продукрованої на території певної держави інформації, представлення власних інформаційних продуктів на міжнародних ринках інформації. При цьому державне сприяння має бути продуктивним не лише при просуванні на зовнішніх ринках продукції виробництва державних інформаційних центрів, а й для продукції громадських організацій і приватного виробництва. Оскільки ці ресурси разом з тими, що використовуються насамперед в інтересах національного розвитку, як, скажімо, суверенні інформаційні ресурси, у сукупності належать до категорії суспільно значущих, організація їх виробництва також має бути стимульована державою.

Досягнення консенсусу серед членів національної спільноти має бути дієвим і сприяти її ефективному розвитку за умови дотримання основних умов еволюційного процесу на цьому конкретному етапі життєдіяльності суспільства. Це поняття нерозривно пов'язано з уявленням про рівень розвитку культури на інформаційному етапі розвитку людства – при найвищому в його історії рівні перетворюючої діяльності. Сучасні дослідники практично одностайні в тому, що «нове століття буде епохою науки й знань, панування високих технологій, інноваційних економік і соціальних організацій, глобальної інформаційної єдності людства, рішучого утвердження моральних імперативів у політиці, якісного росту інтеграційних процесів в економіці, культурі, політиці» [10, с. 4]. Забезпечення виробництва всієї необхідної сукупності матеріальних і духовних цінностей для подальшої еволюції суспільства потребує такого рівня організації діяльності, яка здатна розвивати гармонізацію інтересів суб'єктів розвитку, узгоджувати регіональні, національні, загальноцивілізаційні інтереси.

У сучасних умовах забезпечення необхідного національного консенсусу розвитку має відповідати таким критеріям:

– усі види суспільної діяльності мають бути узгодженими із системою закономірностей певного етапу загальноцивілізаційного розвитку. Наочним прикладом протилежного, неузгодженості інтересів національних і загально-суспільних став гітлерівський фашизм при його короткочасних показниках росту у творенні нацистської держави та неможливості конкуренції з творчим потенціалом багатонаціонального світу в міжнародних протистояннях. Про це ж свідчать усі недовговічні приклади формування державних утворень на основі культу зверхності певної нації над іншими в умовах існування багатонаціональних держав і прискорення сучасних міграційних процесів;

– міжнародна узгодженість має якомога точніше відображати інтереси, пов'язані з розвитком нації в загальноцивілізаційному розвитку, розвиваючи її в постійно обновлюваних умовах цього розвитку. Водночас має бути використана її своєрідність та унікальність як конструктивний аргумент у процесі міжнародного розподілу праці;

– трансформаційні процеси в національному вимірі мають здійснюватися при необхідному творенні нового знання, нових технологій, нового інформаційного ресурсу на основі використання й розвитку прогресивних національних традицій інфотворення, відповідних духовно-ціннісних установок – при використанні їх як орієнтирів суспільного розвитку, дотримання цим самим національної специфіки в умовах активізації глобалізаційних процесів.

Продуктування і використання інформаційного ресурсу в людській історії завжди було показником рівня суспільного розвитку. Характерною особливістю інформаційного суспільства порівняно з усіма раніше організованими способами соціальної діяльності є створення найбільш повних можливостей доступу для членів цього суспільства і їхніх соціальних структур до наявних інформаційних ресурсів, їх розвитку та використання. У цьому суспільстві відбувається процес трансформації такої системи соціальних комунікацій, яка відповідає потребам подолання викликів сьогодення, що є неспівмірними з усіма раніше відомими викликами в людській історії. Еволюція системи соціальних комунікацій цього суспільства характеризується зростанням впливу горизонтальних інформаційних комунікацій при зменшенні водночас впливу на соціальні структури, на окремі індивіди традиційних вертикальних комунікацій [4, с. 7–23]. Цей процес є особливо наочним на перехідному етапі від цього суспільства до суспільства постіндустріального, оскільки останнє

дедалі більшою мірою починає вирізнятися характерними особливостями прояву своєї інформаційної сфери.

По-перше, процеси інформаційних обмінів на основі здобутків науково-технічного прогресу останніх десятиріч поступово вивільняються від традиційних вертикальних механізмів контролю змістових характеристик використовуваної суспільством інформації (з використанням факторів контролю географічних кордонів, адміністрування у сфері розподілу інформації, технічних та ідеологічних систем впливу на поширення інформації, освітнього процесу тощо). Водночас треба звернути увагу на те, що йдеться про вплив вертикальних органів керування інформаційними процесами тих традиційних соціальних структур суспільства, що є характерними для індустріального суспільства. Вертикальні інформаційні обміни залишаються необхідними в нових якість свого вираження як «системопідтримуючий, спрямований на суспільний розвиток інформаційний механізм» [4, с. 18] якісно нових соціальних структур інформаційного суспільства.

По-друге, якісна відмінність нових соціальних структур від однотипних структур індустріального типу полягає у вищому рівні використання потенціалу задіяної для життєдіяльності інформації. Новий рівень інформаційних технологій, сформована на його основі організаційно-правова база доступу до використання інформації, до нового інфотворення – усе це стає основою для підвищення дієвості використання необхідної інформації в перетворювальній діяльності людини, мобілізації творчого потенціалу людей на вирішення всієї системи актуальних і перспективних завдань суспільного розвитку. При цьому вперше в людській історії формування соціальних інформаційних комунікацій стає не лише предметом цілеспрямованої діяльності координуючих центрів соціальних структур, а й можливістю безпосередньої творчості всіх зацікавлених членів суспільства.

По-третє, оптимізація керування інформаційною сферою, як глобальними інформаційними ресурсами, так і власним, національним інформаційним ресурсом, дедалі більш ефективно використання інтелектуальної, творчої діяльності, у якій вбачається основний вид трудової діяльності людини в майбутньому.

По-четверте, можливості інформаційних обмінів сучасного суспільства обумовлюють зростаючі змістові та інформаційно-психологічні впливи, у тому числі й небажані для індивіда, на свідомість і психологічну сферу

людини, зростаючий загальний тиск сучасної інформаційної сфери на свідомість усіх людей, що потребує від членів суспільства зростаючого освітнього й загальнокультурного рівня, зміцнення прогресивних національних духовно-ціннісних орієнтирів, опори на національну інформаційну традицію як дороговказ інноваційного поступу.

У цілому, «суспільний розвиток є одночасно проявом і показником розвитку духовно-культурного, загальноцивілізаційного. Тому всі ознаки й критерії розвитку суспільства – насамперед економічного, політичного, державного – свідчать про рівень здобутків у сфері духовно-культурних цінностей, нагромаджених суспільством. Тому безпосередньо суспільний прогрес можливий лише на прогресивній духовній, гуманістичній основі. Реалізація принципів справедливого, демократичного суспільного й державного устрою має опиратися на міцний фундамент справді гуманістичних цінностей духовної культури – культури свого народу та культури інших народів, культури загальнолюдської» [10, с. 5–6].

В інформаційному суспільстві трансформаційні процеси мають поступово підпорядковуватися свідомій організації розвитку. Ця свідома організація має передбачати баланс інтересів суб'єктів розвитку, сприяти вивільненню їхнього творчого потенціалу, створювати необхідний консенсус при оптимізації соціальної структури суспільства та процесу його розвитку. Незважаючи на недоброзичливе ставлення певної частини суспільства до ідеологічних орієнтирів, дискредитованих в умовах колишнього диктату правлячої КПРС, саме науково обґрунтована теорія суспільного розвитку має стати основою суспільного розвитку. Вона повинна враховувати:

- загальноцивілізаційні закономірності розвитку;
- специфіку національної еволюції;
- економічні, політичні, культурні та інші особливості певного етапу розвитку як загальносуспільний орієнтир, об'єднувати націю, державу в уявленнях про перспективи й мету розвитку.

Як зауважує із цього приводу О. Краснокутський, на національну ідеологію має покладатися «виконання в межах життєвого простору відповідного суспільного організму двох основних функцій: перша з них – це, ясна річ, відображення державно-політичного буття України, практичної діяльності зі створення й перетворення Української держави в систематизованій, теоретично обґрунтованій формі (насамперед, звичайно, у вигляді ідей і поглядів),

а друга – це, безумовно, активний вплив на навкружну вітчизняну державно-політичну дійсність, національну державотворчу практику з метою створення якісно нової Української держави як суверенної та незалежної, з одного боку, й демократичної, соціальної, правової – з іншого» [11, с. 267–268].

Вітчизняний інформаційний комплекс має стати мережею інформаційних ресурсів соціальних структур, що координують свою діяльність у національних інтересах, мережею, оснащеною засобами для виробництва, комплектування, оброблення та зберігання інформації, організації заходів інформаційної безпеки, що даватиме можливість ефективного використання наявних у розпорядженні суспільства інформаційних ресурсів, сприятиме їх оновленню й розвитку, необхідного для суспільного прогресу.

В умовах зростаючої активізації глобальних процесів у сучасному світі «саме загальнонаціональний соціальний інформаційний комплекс має стати запорукою нейтралізації сучасних інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації» [6, с. 25–26]. Ефективна робота такої системи на загальнодержавному рівні може забезпечити як конструктивні інформаційні обміни України на міжнародній арені, так і розвиток національної інформаційної бази при мобілізації вітчизняних ресурсів і можливостей, що є важливою передумовою прогресу суспільства. Це обумовлюється тим, що, як свідчить міжнародна і внутрішньодержавна практика сучасності, «з активізацією інформаційних процесів у суспільстві актуалізується потреба посилення впливу держави на ці процеси. Такі координаційні впливи збігаються з основними завданнями, що має вирішувати сучасний інформаційний комплекс» [12, с. 34–35].

Другою умовою забезпечення національного консенсусу в сучасному українському суспільстві є необхідність прискореного формування нової національної концепції розвитку, об'єднуючого начала, бази національного консенсусу в уявленнях про національний розвиток. Недостатня увага українського політикуму до розвитку національної ідеології обумовлює сьогодні наявність серйозних проблем у процесі консолідації українського суспільства, фактора особливої важливості в умовах нинішнього російсько-українського протистояння, в умовах реалій інформаційної війни.

Державницька ідеологія, на необхідності якої наголошував Президент Л. Кравчук, має стати не лише об'єднуючим і мобілізуючим в майбутнє началом для українського народу. Значення державницької ідеології в Україні,

однак, не обмежується мобілізацією на протистояння нелегким випробуванням нинішнього періоду. Вона має торувати нації, державі шлях у майбутнє, сприяти достойному утвердженню України в новому, інформаційному суспільстві.

Нині Україна також має розв'язувати всі проблеми, пов'язані з позиціонуванням у глобальному інформаційному просторі, за відсутності внутрішньої єдності та загально визнаних ідейних основ свого розвитку. І суб'єкти глобальної інформаційної діяльності, внутрішньо організовані, такі, що покладають в основу своєї діяльності чітко виражені ідейно-концептуальні засади, знову мають відчутні переваги в організаційно-практичному плані. І об'єктивні умови розвитку потребують – під загрозою втрати позицій у міжнародному інформаційному співробітництві – від України вже сьогодні конкретних дій у задоволенні попиту в процесі інформаційних обмінів на технологічному рівні, продиктованому цим попитом, і із забезпеченням необхідної якості відповідної продукції. Завдання національного розвитку при цьому потребують активізації цього виду діяльності при максимально можливому використанні вітчизняної інформаційної основи.

І хоча реальності сьогодення потребують конкретних дій для активізації діяльності України в міжнародних інформаційних обмінах, для нашої країни мобілізація відповідних зусиль ускладнюється через відсутність системоутворювальної, визначеної в основних своїх параметрах і, головне, загально визнаної сучасної національної ідеології. За її відсутності некоординована в жодний спосіб з точки зору ідеологічної зовнішньоінформаційна діяльність характеризується різновекторністю інтересів окремих соціальних структур суспільства, є певною мірою суперечливою і вразливою для зовнішніх впливів. Використання національного інформаційного ресурсу та, що найбільш важливо, його суверенної частини – основи національного інформаційного розвитку – стає недостатньо ефективним.

2.2. Ментальна пам'ять у національному розвитку

Входження людства в постіндустріальне, інформаційне суспільство вже сьогодні означає глибинну трансформацію соціальної структури й системи внутрішньосуспільних зв'язків, що ґрунтуються на розвитку всебічної

інформатизації. При цьому наукове дослідження процесів керування комунікаційними процесами на основі розвитку електронних інформаційних технологій стає дуже актуальним завданням, оскільки забезпечує ефективне реагування на зростаючі обсяги зовнішніх і внутрішньосупільних проблем.

Для нинішнього етапу глобалізації характерні дві різновекторні тенденції в міждержавних та міжнаціональних відносинах. З одного боку, збільшується взаємозв'язок і взаємозалежність країн та народів з розвитком системи соціальних комунікацій, з другого – зростає суперництво в змісті відносин при відстоюванні власних інтересів закордоном. У контексті цієї ситуації істотного значення в останні десятиріччя набувають саме міжнаціональні проблеми. Вони пов'язані з глибоким проникненням новітніх інформаційних процесів у структуру сучасного національного середовища та активізацією націй при появі нових можливостей їх розвитку на основі використання власного інформаційного ресурсу й потрібних для еволюції глобальних масивів нової інформації.

При складнощах відходу в міжнародних відносинах від монополярного світу, наростаючих проблемах ліберальних економік, впливу на економічні, політичні та інші процеси епідемії ковіду можна стверджувати, що світ увійшов у стадію гострої біфуркації. Її результатом є світова глобальна фінансово-економічна криза, безпрецедентна за масштабами, тривалістю та руйнівною силою. Ці ускладнення обумовлюють необхідність удосконалення всієї системи наддержавних і міждержавних зв'язків, загострюють потребу адаптації націй до нових умов еволюції як у мононаціональних, так і в багатонаціональних державах.

З поступовою втратою на постіндустріальному етапі розвитку домінуючого інформаційного значення держави, із забезпеченням глобальною інформатизацією комунікативних можливостей для всіх членів суспільства саме оживлення ментальних якостей, їх стійкості в міжнаціональних процесах і стає основним чинником самоідентифікації і для організованих діаспорних утворень, і для так званої розсіяної діаспори. При цьому саме ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй є найбільш вразливою та невідновлюваною в процесі суспільних перетворень.

Загострення суспільної уваги на питаннях ментальності в останні десятиріччя набуло характеру масового явища, що характерно не лише в регіонах світу, які не вирізняються рівнем культурного прогресу, а й у країнах висо-

корозвинутих, що входять у межі «золотого мільярда». Про це свідчать різні форми прояву самосвідомості в багатьох країнах світу. Цей факт свідчить, що сучасна цивілізація відчуває необхідність у мобілізації раніше не досить активно затребуваних ментальних ресурсів свого розвитку. Активізація глобальної інформатизації сприяла зростаючому значенню ментальних чинників як ефективних резервів національної еволюції в сучасних умовах.

На таких уявленнях ґрунтувалися теорії поступової адаптації діаспорних об'єднань у «плавильному котлі» оточуючого середовища, що на відповідному етапі розвитку за відсутності або ж недостатньому зв'язку з корінними етносами підтверджувалося формуванням національної єдності північних американців та деяких інших нових національних утворень. У процесі суспільної еволюції замість ідеї «плавильного котла» була розвинута формула «єдності в багатогранності», ідеї мультикультуралізму. Водночас сучасні держави Заходу намагаються формувати суспільство загальногромадянської ідентичності за підтримки етнокультурної різноманітності через вплив об'єднуючих факторів: утвердження релігійної ідентичності, патріотизму, високого життєвого рівня, спільних духовних цінностей та інтересів.

Як свідчить практика останніх десятиліть, такі підходи до проблем національного розвитку вже не враховують специфіки сучасного суспільного розвитку, глобальної інформатизації та відсутність ідеологій, що були б об'єднуючим фактором у «плавильному котлі». І при реалізації на практиці в країнах сучасного ЄС програми з прийняття мусульманського населення з країн, що зазнають воєнних та кліматичних катаклізмів, «плавильного котла» не вийшло. На фоні невисокого рівня прояву ментальних традицій європейського населення міцні ментальні традиції мусульман, укріплені на релігійній основі, гартовані постійними проблемами виживання в несприятливій обстановці, виявилися значно сильнішими. І тому мусульманські діаспори у Франції, Німеччині та інших країнах Європи замикаються у сферах національно-культурної ідентичності, зі збільшенням кількості іммігрантів дедалі більше намагаються впливати на суспільне життя країн перебування відповідно до своїх власних уявлень про суспільний устрій. І дедалі частіше при цьому від радикальних мусульман можна почути: «Ваші внуки будуть мусульманами!».

Зростаючі прояви активності ментальних чинників у російсько-українському інформаційному протистоянні в процесі розвитку інформатизації

переконують у стійкості й довговічності цього психологічного механізму. Це пояснюється і структурною складністю менталітету як соціально-психологічного явища, і усвідомленням невідтворюваності втраченого змісту його інформаційно-психологічного ресурсу при пошкодженні чи заміщенні іншим ресурсом. Оскільки «не можна двічі ввійти в одну й ту ж ріку», умови творення цього змісту не можуть повторюватися. Треба при цьому також зазначити, що «неприпустимо зведення менталітету до психологічного феномена, бо тоді виходить, що саме ментальність виступає не як спосіб “передумування”, а як спосіб світопереживання» [13, с. 124].

З позиції сучасних інформаційних процесів ментальність можна розглядати як формування і використання усталених стереотипів світосприймання й поведінки в соціальній сфері на базі глибинного засвоєння традиційного змісту використовуваної людьми інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь певного етносу еталони оцінок навколишньої дійсності й поведінки, відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від другого.

При цьому інородна культурна традиція відображається в усіх сферах суспільної діяльності провідних центрів глобалізації. Вона, крім інформаційних продуктів, закладається в усю багатогранність товарів і послуг, що є предметом експорту в рамках глобалізаційних процесів. У цілому, з розвитком глобалізації, дія цього механізму на об'єкти нерівноправної глобалізації набуває багатопланового, тотального характеру. Вона діє на всю структуру ментальності об'єкта впливу, поступово знижує опір властивої кожній нації імунної системи аж до найглибших її складових – до ментального імунітету.

Виникнення ментального імунітету та його розвиток відбувається в процесі протистояння ментальних цінностей індивіда чи певної соціальної структури цінностям інших соціальних груп людей. У сучасних умовах таке протистояння відбувається як на міжособистісному, вербальному рівні, так і на рівні різного роду інформаційних обмінів, включаючи впливи різних видів мистецтва, святково-обрядової сфери. Певною мірою ментальну складову несуть у собі релігійні вірування. Певною мірою вона відчувається в організації праці, предметних обмінах, особливо в предметах побутового призначення.

Раніше в працях, що стосувалися перспектив національного розвитку в умовах інформатизації, уже підкреслювалася важливість цього розвитку

як цивілізаційного механізму продукування багатоваріантності при розв'язанні зростаючої кількості глобальних проблем сучасності. Якщо говорити про ментальний рівень розв'язання цих проблем, то він вирізняється більшою витонченістю реагування на проблеми, більшим асортиментом реакцій, більшою швидкістю самих реагувань на ситуації порівняно із загальносуспільною. У процесі цих реагувань, очевидно, виникає потреба об'єднаної мобілізації внутрішнього ресурсу ментально близьких людей, їхніх спільних ментальних якостей. В. Куцак із цього приводу зауважує, що ментальність виступає як фактор породження суспільної свідомості й джерело культурно-історичної динаміки. Вона включає в себе разом із свідомістю інтелект і розум.

Зростаюче значення використання ментального ресурсу сучасної людини в інтересах суспільного розвитку ставить на сьогодні дві важливі проблеми:

– збереження багатства ментальності етносів і націй, наявного в культурних традиціях народів світу, зміцнення ментального імунітету в усьому спектрі його багатогранності, державне лобювання процесу зміцнення культурних традицій в усіх сферах можливого впливу на цей процес аж до формування та забезпечення реалізації відповідної правової бази;

– забезпечення розвитку ментальних традицій як процесу свідомого вкладу в потенціал майбутнього розвитку. Адже «майбутнє – це, насправді, не те, що є десь попереду, а те, що ми реально створюємо самі. На характер цього творення впливає усвідомлення структур національної ментальності. Тому філософська рефлексія над ментальністю, взаємодія в цьому плані філософів, соціологів, етнопсихологів, політологів сьогодні є необхідним компонентом інтелектуалізації та гуманізації суспільства...» [14, с. 4].

При цьому кожна людина з різним рівнем політичної грамотності, національної свідомості, з різним освітнім багажем та уявленнями про вплив інформаційних технологій на свідомість постає перед усіма могутніми впливами глобального інформаційного простору. З урахуванням низького рівня інформаційної діяльності держави й суспільства, до яких належить користувач інформації, він може бути, що часто й буває, дезорієнтований у питаннях власного національного розвитку. На індивідуальному рівні саме ментальний імунітет може бути надійним механізмом формування важених, патріотично обґрунтованих орієнтирів життєдіяльності сучасної людини. І тому для національної науки діяльність у цьому напрямі – у справі

зміцнення стійкості імунної системи української ментальності – є важливим завданням. У цьому контексті важливим є також використання нових методів соціоніки. У руслі використання її інструментів можна аналізувати структуру та механізм функціонування певних складових (наприклад, економіки як такої), досліджувати та прогнозувати етнічні й національні процеси, міжнаціональні відносини тощо.

Важливим напрямом наукового пошуку в сфері ментальності, зокрема формування ментального імунітету, є робота із супроводу процесу розвитку соціальної структури суспільства. Цей процес пов'язаний із формуванням ментальних особливостей нових соціальних структур, що виникають у процесі соціальної еволюції, викликані реаліями інформаційного суспільства.

Як зауважує із цього приводу О. Білоус, «формування нового соціокультурного середовища – це передумова і водночас основа появи якісно нового менталітету. Це потребує вирішення ряду важливих методологічних проблем, головною з яких виступає проблема забезпечення наступності, збереження традицій. Існує й інший шлях – шлях відторгнення ідей, на якому незмінно виникає певна протидія проти неї, гальмуються можливості її реалізації. Адже менталітет нації може бути просто не готовий до певних змін, якщо вони йдуть усупереч національній традиції. Це однаково стосується і політичних, і економічних, і культурологічних аспектів проблеми» [15, с. 140].

Важливими складовими формування ментального імунітету є також напрями наукової діяльності, пов'язані із вивченням впливу мовного фактора на ментальні традиції, та забезпечення ідеологічного доробку національного розвитку в умовах глобалізації.

Таким чином, розгляд проблеми ментальності, ментального імунітету на сьогодні є продовженням досліджень проблем національного розвитку в умовах посилення глобальних впливів. Розвиток цих досліджень обумовлено зростаючою затребуваністю результатів досліджень гуманітарних наук у суспільній практиці, необхідністю значного поглиблення цих досліджень у сферу формування й розвитку закономірностей і механізмів соціального розвитку на основі історичної практики, об'єктивною необхідністю забезпечення зростання свідомої складової в зростаючій складності сучасного суспільства.

Представники кожного етносу, у тому числі в умовах національних меншостей у діаспорі, за сприятливих умов для своєї діяльності можуть вносити

вагомий вклад у загальнонаціональне інформотворення. В умовах інформаційного етапу розвитку суспільства, спираючись на систему ментальних стереотипів, вони можуть виявляти психічну, емоціональну та інтелектуальну спорідненість з іншими, спорідненими у єдиному суспільстві людьми, які керуються аналогічними стереотипами світосприймання й поведінки, виявляють самотність в усіх сферах людської діяльності, керуються цими орієнтирами в повсякденному житті [16, с. 112]. В інформаційній і в усіх інших сферах діяльності соціальні структури, засновані на ментальній єдності, спільних орієнтирах розвитку, реалізують свій потенціал розвитку значно ефективніше, ніж у різноментальному середовищі. Про це, скажімо, свідчать і приклади постсоціалістичного періоду розвитку мононаціональних, із числа колишніх країн соціалістичного табору, держав у процесі реалізації їхніх євроінтеграційних орієнтирів.

Таким чином, у сучасних умовах під впливом глобальної інформатизації, розвитку багаторівневої системи соціальних комунікацій активізувалися затінені бурхливими міграційними процесами XIX–XX ст. ментальні чинники національного розвитку. У наш час ментальність відновлює і спадкоємність історичної пам'яті кожного народу в суспільній свідомості, і вносить до людської свідомості нову інформацію, що сприяє розвитку ментальних установок. У свою чергу, оновлення ментальних орієнтирів у світосприйнятті сучасних людей сприяє еволюції націй у сучасних умовах, створює нові можливості для зростання значення їх суб'єктності в умовах сучасного розвитку.

2.3. Особливості етнонаціональних процесів у багатонаціональній державі

Багатонаціональні держави сьогодення є наслідком трансформації монархічних держав минулого, колоніальних або ж держав, на певному історичному етапі об'єднаних у єдине ціле при наявності близьких інтересів з двох чи більшої кількості національних державних складових. Етнонаціональний склад частини держав сучасності з більш-менш високим життєвим рівнем змінюється також під впливом активної глобалізації, що знизилася значення кордонів, а в деяких регіонах світу звелася можливість їх проникнення для потенційних мігрантів до певної умовності.

Зниження значущості кордонів для переміщення людей, ідей, матеріальних ресурсів більшості країн світу на сьогодні є характерною закономірністю активізації глобалізаційних процесів загальноцивілізаційного значення. У контексті їх розвитку, в інтересах насамперед економічних чинників глобальних перетворень відбувається перетік кваліфікованої робочої сили в центри розвитку сучасного виробництва, наукових працівників – до центрів науки міжнародного значення, бізнесменів, фахівців, затребуваних у найважливіших у наш час галузях світової економіки. Така міграція сприяє на планетарному рівні зростанню продуктивності суспільного виробництва, розвитку науки й передових технологій, сприяє суспільному прогресу.

Проте разом із цим полегшення міграційних можливостей при нерозв'язаних проблемах істотного розриву в життєвому рівні різних регіонів світу створило також спонукальні мотиви масового переміщення населення з тих регіонів світу, де стимулом до міграції стають зовсім інші причини, не пов'язані з глобалізаційними інтересами. Серед цих причин – воєнні дії, масштабні екологічні проблеми, природні катастрофи та інші негативні чинники, що загрожують виживанню людей, перспективам їх розвитку.

Треба підкреслити, що суспільна енергія розвитку, яка проявляється в соціальних структурах на національному рівні їх структуризації, залишається дуже важливою для еволюційного процесу людства. Національні складові є найменшим елементом у структурі сучасного суспільства, що може самостійно відтворювати еволюційну своєрідність, особливості життєздатності і самоідентифікації. Лише на національному рівні соціальної структуризації залишається можливість вивільнення самобутньої, властивої нації у її своєрідності енергії суспільного розвитку, потрібної для власного й загально-суспільного прогресу. Така енергія, підтримана життєздатним розвитком своєрідної історичної традиції, може створити ефективні передумови для розвитку в нових умовах і самої нації, і всієї багатонаціональної спільноти в масштабах держави. Вона може бути ефективним ресурсом для успішного протистояння негативним впливам глобальної асиміляції. Розвиток націй і в умовах постіндустріального суспільства дає можливість зберігати в національній своєрідності ресурс можливостей для багатоваріантної відповіді на зростаючу кількість викликів, що постають перед людством.

Прогресивна еволюція будь-якої нації в багатонаціональній державі може успішно відповідати загальнодержавним інтересам, збагачувати спільну

для всіх громадян держави інформаційну основу розвитку. При цьому загальнодержавні цілі в демократичному суспільстві за умови успішної його організації гармонійно забезпечують дотримання інтересів усіх складових, об'єднаних національною своєрідністю. І таке виважене поєднання багатоманітності в духовній і культурній єдності може бути як джерелом руйнівного протистояння, так і сприяти загальнодержавному прогресу. При цьому в інформаційній основі загальнодержавного розвитку мають проявлятися як важливі для розвитку як загальнодержавні, так і національні інформаційні складові, що мають особливе, суверенне значення для конкретної нації та корисні для багатонаціональної спільності.

Розвиток суверенних для націй у багатонаціональній державі інформаційних ресурсів проявляється як національні дороговкази, ідеї подальшого розвитку. За наявності об'єднуючих загальнодержавних орієнтирів такі національні дороговкази можуть сприяти загальному розвитку багатонаціональної держави й без впливу загальнодержавного об'єднуючого начала вони можуть входити в протиріччя із загальними тенденціями, призводити до конфліктів.

На прикладі розвитку всіх демократій світу можна стверджувати, що розвиток нації, держави успішно здійснюється на основі узгодженого напряму розвитку, підтримуваного більшістю громадян. У більш концентрованому вигляді ця перспектива виявляється у формуванні сучасних уявлень про «сприйняття глибинної сутності свого народу, яка виражає його духовну першооснову, мету, сенс і фундаментальні принципи існування, що пронизують усе національне буття та зумовлюють суспільний розвиток. Її характер визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його духовної та матеріальної культури, статусу на міжнародній арені, завданням конкретної історичної епохи» [17].

На думку дослідників, «національна ідея складається» з багатьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів: а) національної ідентичності; б) національного покликання; в) національного ідеалу; г) національних інтересів; ґ) національних цінностей та пріоритетів; д) механізмів реалізації національних інтересів (національної держави, національної стратегії, національної безпеки) [17].

Ефективний розвиток суспільства неможливий тоді, коли його розділяють, розривають різні, а тим більше протилежні ідеологічні установки.

В усіх демократіях світу з багатопартійною системою партійна ідеологія зводиться до вибору конкретних напрямів і способів досягнення загальноновизнаної мети, що допомагає громадянам здійснити вибір конкретних рішень для суспільного поступу, не руйнуючи основоположних принципів суспільної злагоди.

У сучасній багатонаціональній державі істотно знижуються бар'єри між поняттями етносу й нації. Етнос розглядається як культурно-духовні спільності людей, які споріднені походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання [18]. У сучасних публікаціях може вказуватися також спорідненість етносів з державними утвореннями. Однак і територіальні ознаки і тим більше державотворчі є характерними ознаками людських спільностей індустріального типу із чітким територіальним розмежуванням визначених кордонів. В інформаційному суспільстві етнічні особливості можуть підтримуватися не лише при прямому спілкуванні представників того чи іншого етносу, при культурно-масовому спілкуванні на урочистостях тощо, а й також за допомогою розвитку нових форм спілкування, що генеруються в процесі інформатизації, впровадження електронних інформаційних технологій. Такі форми спілкування не залежать від місця перебування адресатів. І територіальний фактор перестає бути важливим у розвитку етносу, у ментальних проявах.

Хоча поняття нації досить близьке до поняття етносу, у сучасних уявленнях певною мірою перебиває параметри етнічних характеристик, ця ситуація лише свідчить про історичну наступність уявлень про націю. Національне усвідомлення людини приходить на тому етапі її розвитку, коли вона не лише уявляє себе особою певного походження, що змалку користується певною мовою, вважає близькою певну символіку й атрибутику, відчуває свою приналежність до певних культурних надбань, має певні трудові традиції та живе на певній території. У XIX–XX ст. самоусвідомлення особи під впливом навколишнього середовища значно розширюється. Вона починає відчувати себе разом з родичами, близькими людьми складовою певного історичного процесу, її більше починає цікавити спосіб життя інших людей, поєднання й розбіжності в інтересах, межі територій, якими володіють різні людські спільності, можливості лояльних відносин із сусідами. Вона також формує усвідомлене ставлення до «рідного краю», його природи, намагається усві-

домлювати характерні та дуже симпатичні у своїй самотності особливості належних до своєї спільності людей.

Таким чином, поняття нації розвивається з рівнем розвитку свідомості суспільства й особи. Уявлення про націю в XIX–XX ст. тісно ув'язується з приналежністю до певної території, суверенітетом цієї території. Оскільки рівень розвитку в населення різних регіонів був різним, уявлення про зміст нації також істотно різнилися багатозначністю безпосередньо терміна «нація». Цей термін «означає різні речі для різних народів і в різних мовах» – такого висновку дійшла ще в 1939 р. спеціальна комісія Британської академії наук на чолі з видатним ученим Е. Карром.

Отже, віддавна існують два основні підходи до нації – як до етнічної спільноти; як до політичної спільноти. Також близько 10 проміжних підходів, які із часом оформилися у відповідні теорії, кожна з яких заслуговує на спеціальний аналіз [19].

Проте важливий для цього дослідження підхід – формулювання змісту нації в багатонаціональній сучасній державі – має враховувати обидва варіанти. Важливість такого підходу пов'язана з укрупненням соціальної структури суспільства на державному рівні від держав етнічних до держав, які створювали об'єднуючі засоби для об'єднання (добровільного чи примусового) кількох етносів у єдиному державному утворенні. Треба при цьому зазначити, що національна самосвідомість – явище, яке може існувати лише добровільно. Тому примусове співіснування етносів без втрати важливих елементів етнічної самотності відбуватися не може. Прикладом може бути згадка про спробу зверху створити в союзній державі на багатонаціональній основі «нову історичну спільність людей – радянський народ».

У зв'язку із цим нація в багатонаціональній державі найчастіше розглядається як цивілізоване співтовариство громадян, що об'єднане навколо якогось одного етносу. Вона має власну назву, у більшості випадків – власну територію, характеризується своєрідною національною культурою та мовою. Система сучасної освіти, інформаційних технологій, комунікаційних можливостей дає змогу основній масі її представників усвідомлювати свою спільність і самотність минулого, сучасного та, особливо, майбутнього. Нація в багатонаціональній державі намагається реалізувати свої національні інтереси в співдружності з іншими націями на основі спільної мети розвитку,

загальнодержавної мови спілкування, спільним інформаційним і виробничим ресурсом суспільного розвитку.

Характерно, що, починаючи з кінця 1960-х років, прихильники політичної теорії нації знову почали звертатися до етнічного фактора в дослідженнях про зміст поняття нації. Це пояснюється розвитком інформаційних технологій, активізацією в них електронних технологій. Нові технології створили можливості для більш повної інформаційної підтримки етнонаціональних чинників розвитку сучасної багатонаціональної держави, сприяють їх зростаючому значенню.

Це, у свою чергу, обумовлено зростаючими інформаційними можливостями для самовиявлення внутрішнього світу сучасних людей. Для них розкрився розвиток етносів і їх національних об'єднань при використанні таких високораціоналізованих форм свідомості, як наука, ідеологічні розробки, релігія зі світом позасвідомого, неусвідомлених культурних кодів, інтуїтивних проявів, розвитку. Із зростаючим значенням інформатизації, електронних можливостей для комунікації на цьому етапі розвитку правомірним стає використання об'єднуючих понять етнонаціональних процесів сучасного суспільства. Ці процеси об'єднують еволюцію й етнічні характеристики самоусвідомлення сучасних особистостей, їх ментальний розвиток з досить стійкими національними характеристиками соціальних структур, перехідних з індустріального суспільства. В умовах посилення глобалізації такі структури стають суспільними регуляторами, що нейтралізують для нашої цивілізації загрозу глобальної уніфікації.

У зростаючій інтенсивності сучасних інформаційних обмінів при розвитку мережевого спілкування та ослабленні вертикальних інформаційних впливів на регіони, серед інформаційних орієнтирів у горизонтальному спілкуванні посилюється значення впливу ментальних чинників. Ці чинники відображають найдавніші специфічні складові реагування на навколишній світ і формують відповідну основу емоційної сфери людей. Вони проявляються в поведінці, світогляді людей на основі глибинної міфології, впливу святково-обрядової сфери, традиційних релігійних вірувань. При зростаючих темпах суспільних перетворень, зростаючій інтенсивності сучасних інформаційних обмінів і відсутності чітких ідеологічних установок сьогодення вони стають важливим орієнтиром суспільної діяльності, суспільного розвитку.

Процес становлення націй відбувався на основі об'єднання спільних ментальних характеристик близьких за світосприйманням етносів, формування спільних духовно-ціннісних орієнтирів, їхньої об'єднаної духовної культури. Унікальність ментальних характеристик людей формується на основі великої кількості компонентів, серед яких найбільш істотне значення на сьогодні мають:

- особливості життєвої позиції, специфіки реагування на виклики середовища, у якому існує певна нація;
- усвідомлення своєї відмінності від представників інших національностей, належність до системи національних ідеалів;
- специфічний, властивий певній нації темперамент у реагуванні на виклики дійсності;
- використання національних традицій інфотворчості;
- виражальні особливості рідної мови та ін. [20, с. 45–63].

В умовах активізації глобалізаційних процесів у сучасному світі саме турбота про національну ментальність, підтримка й розвиток її імунітету є особливо важливою справою, оскільки стосується найглибших з відомих на сьогодні шарів людської самосвідомості, збереження національної самоідентифікації. Адже саме ментальність пронизує глибинні психологічні рівні, вона укорінюється в підсвідомих глибинах людської психіки. І тому ментальні настанови здаються людям чимось само собою зрозумілим і, спираючись на ці настанови у своїй поведінці, вони не замислюються, чому діють саме так [21].

Мотиваційні механізми поведінки індивіда, таким чином, під дією ментальних чинників часто перебувають за межами раціонального осмислення. Водночас вони лишаються помітними суб'єктивними орієнтирами в новому інфотворенні і вносять у систему інформаційних обмінів специфічні корективи. При цьому варто враховувати, що толерантність, взаєморозуміння в міжнаціональних відносинах є дуже важливим фактором гармонізації суспільного життя в багатонаціональній державі і цей фактор має проявлятися насамперед у загальнодержавному інфотворенні. Це пояснюється насамперед тією обставиною, що в звичайному технологічному процесі будь-якої людської діяльності продукування нової інформації, як правило, випереджає будь-яку іншу діяльність, оскільки будь-яка осмислена робота має здійснюватися на підготовленому інформаційному базисі.

Збереження ментальних характеристик народу в сучасних умовах є гарантом національного збереження й розвитку в умовах посилення глобальних процесів, є цінним ресурсом у загальноцивілізаційному вимірі, оскільки воно здатне примножувати багатоваріантність у реагуванні на виклики сучасності. Адже при постійному ускладненні проблем, з якими стикається цивілізація, саме багатоваріантність реагування є запорукою подальшого розвитку. Ментальні характеристики представників кожної з націй прямо пов'язані з особливостями їхнього творчого потенціалу. У свою чергу, вивільнення цього потенціалу в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, впровадження інформатизації обумовлює зростання в трудовій діяльності сегмента творчої діяльності.

З позиції сучасних інформаційних процесів ментальні характеристики суверенних інформаційних ресурсів набувають зростаючого значення у формуванні усталених стереотипів світосприймання й поведінки в соціальній сфері на базі глибинного засвоєння змісту використовуваної людьми інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь певного етносу еталони оцінок навколишньої дійсності й поведінки, відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від другого.

Проблема розвитку ментальності нерозривно пов'язана з розвитком моралі в етнонаціональному соціумі. Особливо це актуально для розвитку наукової інформації як найефективнішої в сучасному прогресі людства й процесі еволюції моральних установок у їх стратегічному вимірі. Лауреат Нобелівської премії Р. Сперрі у своїх працях відзначав важливість вироблення нового світогляду та його ролі в майбутньому співіснуванні людства з космічним середовищем. Дослідник вважає, що долі і людства, і біосфери в цілому залежать від тих ціннісних орієнтирів, які виберуть та якими керуватимуться наступні кілька поколінь. На його думку, наука більше не вважає, що всесвіт керується лише фундаментальними силами фізики, Космос сам по собі позбавлений моральних цінностей, свідомості та мети існування. Р. Сперрі стверджує, що «наука спасе світ не шляхом розроблення і вдосконалення технологій (це лише відкладе, а значить, збільшить імовірність нашої неминучої загибелі), а шляхом вироблення нових орієнтирів та цінностей, у відповідності з якими треба жити і якими треба користуватися» [22, с. 24].

Випереджаюче виробництво нової інформації, таким чином, значною мірою входить у сферу невідомого, дискусійного, не повністю підтвердженого суспільною практикою. При цьому зростає значення ментальних підходів до розв'язання складних проблем сучасності. «Фактор ментальних особливостей в інформаційному суспільстві набуває зростаючого прикладного значення у зв'язку:

- зі зростаючою інтенсивністю інформаційних обмінів між націями та державами, між різними соціальними структурами на внутрішньодержавному рівні, необхідністю збереження й розвитку унікальних ментальних традицій в інтересах подальшої суспільної еволюції;

- з організацією спільного виробництва (спільних підприємств, у тому числі із зарубіжною участю, міжнародної економічної кооперації, ТНК), спільної діяльності (наукової, освітньої, у сфері екології тощо) різних за ментальними ознаками об'єднань людей, з урахуванням ментальних характеристик ділових партнерів;

- з інтенсифікацією сучасних ринкових обмінів; із вдосконаленням процесу міжнародної організації праці;

- з розвитком суспільствознавчих наук, наукового осмислення нової суспільної організації;

- зі зростанням суспільної уваги до введення в загальносуспільний обіг національних інформаційних ресурсів, що є культурним надбанням попередніх поколінь нашої цивілізації;

- при нейтралізації рецидивів інформаційних воєн та міжнародного інформаційного тероризму» [16, с. 15].

Треба також зазначити, що саме ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй є найбільш вразливою для ворожих нашому суспільству інформаційних впливів. Це пояснюється і структурною складністю менталітету як соціально-психологічного явища, і невідтворюваністю втраченого змісту його інформаційно-психологічного ресурсу при пошкодженні чи заміщенні іншим ресурсом, оскільки умови творення цього змісту не можуть повторюватися.

Важливою складовою налагодження національного консенсусу в умовах становлення інформаційного суспільства має бути розбудова такої внутрішньосуспільної організації, при якій має знаходитися ефективний міжнародний компроміс структурної трансформації соціальної сфери на основі

спільних загальнодержавних інтересів. За умови належної організації цьому може сприяти характерне для інформаційного суспільства стрімке зростання значення творчої праці, удосконалення інформатизації в усіх видах суспільної діяльності, міжнародна і внутрішньосуспільна спеціалізація в напрямках суспільної діяльності, формування в горизонтальному вимірі так званих віртуальних спільностей за інтересами (спільностей, членів яких об'єднують стійкі інформаційні обміни на основі використання мережевих технологій). Усе це фактори, недооцінювання яких може створювати внутрішньосуспільну напруженість і конфліктні ситуації в суспільстві [23, с. 24–28].

Розглядаючи процес забезпечення інформаційного суверенітету нації в багатонаціональній державі, доцільно особливу увагу приділити визначенню найбільш істотних факторів, що впливають на три основні аспекти проблеми:

а) верховенство загальнодержавних інтересів над процесом національного виробництва і використання інформаційних ресурсів;

б) забезпечення незалежності, умов для рівноправного співробітництва націй в інформаційній сфері;

в) забезпечення перспектив:

– розвитку національного інформаційного виробництва, широкого використання глобальних інформаційних масивів для задоволення потреб національного розвитку;

– прискореного підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів, забезпечення зростання творчого потенціалу націй у використанні інформаційних ресурсів, удосконаленні інформатизації суспільства.

Сучасний національний інформаційний простір як сфера інформаційних обмінів національного значення містить у собі розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі соціальних комунікацій усередині суспільства та на міжнародній арені. Такий комплекс інформаційних структур організує наявні інформаційні масиви і в сукупності становить національний інформаційний ресурс – інформаційний потенціал суспільства. Забезпечення належного рівня цього потенціалу прямо пов'язано із заходами із захисту національних інформаційних ресурсів, процесів інформатизації – забезпечення належного рівня інформаційного суверенітету.

Наявність багаторівневої системи необхідних для розвитку держави, нації всіх елементів сучасної складної соціальної структури суверенних інформаційних ресурсів, що у своїй сукупності становлять інформаційний суверенітет українського суспільства, є показником його гармонійного розвитку й життєздатності. У нинішньому швидкоплинному за подіями та ситуаціями світі ефективність інформаційного суверенітету вимірюється якістю контролю, постійного коригування масивів контрольованих інформаційних ресурсів. Це, у свою чергу, пов'язано з дієвістю функціонування механізмів оновлення інформації баз соціальних структур та захисту національних ресурсів від несанкціонованих впливів ззовні.

2.4. Ментальні фактори діаспорних впливів

На нинішньому етапі в суспільному житті набувають значення сучасні діаспорні об'єднання як суспільно організовані національно ідентифіковані об'єднання громадян. Зростаюча роль ментальних чинників цієї ідентифікації набуває значення у зв'язку із зростаючими можливостями обміну інформацією з історично усталеними центрами осідлості основної маси представників певної нації в різних регіонах світу. До того ж ментальний чинник впливу на світогляд людини під впливом розвитку інформаційних технологій і можливостей вільного спілкування в глобальному інформаційному просторі активізується не лише в середовищі сучасних діаспорних утворень, а і в особистостей, які належать до так званої розсіяної діаспори, особистостей, що перебувають в іншому національному оточенні та постійно відчують вплив цього оточення. Ментальний чинник може відновлюватися в сучасних інформаційних обмінах і в особистостей, що під впливом різних життєвих ситуацій значною мірою втратили зв'язок із своєю ментальною, національною єдністю, формально можуть бути визнані представниками національної більшості, як, наприклад, значна частина українців та представників інших націй у Росії. Ця обставина має враховуватися у вітчизняній інформаційній діяльності, орієнтованій на глобальний інформаційний простір. Бібліотечні установи, з розвитком їх комп'ютеризації, набувають дедалі більшого значення в цих процесах.

На нинішньому етапі глобалізації діаспора зі своїм самоусвідомленням, певною політичною організацією, що відображає її ставлення до середовища свого перебування, до змісту своїх національних зв'язків і свого розвитку, може стати важливим елементом транснаціональних зв'язків. Нове прочитання діаспори має на увазі її синхронний розгляд з погляду глобальних процесів, орієнтованих на зниження значення територіальних факторів у взаємовідносинах, транснаціональних міграцій і культурного взаємопроникнення та з урахуванням включення цього феномену у звичний соціокультурний контекст. Небезпечним багатонаціональний розвиток у межах окремих країн залишається в наш час в уяві тієї частини суспільства, яка в умовах нинішнього інформаційного суспільства так і не побачила можливостей для загально-суспільного використання національного потенціалу розвитку. Тому на порядку денному продовжує стояти питання про те, як поєднати національно орієнтовані держави з їхніми відживаючими функціями централізованого соціального керування з толерантністю, мультикультуралізмом, розвитком мегаполісів і хвилями етнічних діаспор у сучасних міграційних процесах, що заявляють дедалі голосніше про права своїх членів та особливості групової ідентичності на територіях держав свого перебування.

Про недостатньо ефективну політику взаємовигідного входження діаспор в інфраструктуру сучасних держав свідчить той факт, що при відсутності прагнення якнайшвидшого входження в суспільство країн Європи мігранти, етнічні групи з мусульманських країн, вражених природними катаклізмами й нищівними війнами, дедалі частіше своєю поведінкою демонструють небажання сподіваної інтеграції в місцеву спільноту, намагаються утверджувати свої звичаї в країні перебування.

Нині у зв'язку з розвитком інформатизації створюються можливості більш ефективного використання діаспорних об'єднань у впливах на країни, у яких ці об'єднання перебувають. Цей інструмент за допомогою зростаючих темпів національного інфотворення, з розвитком соцмереж, активізацією в інформаційному просторі бібліотечних та інших інформаційних центрів набуває зростаючого значення. Цим самим обумовлюється зростаюча увага дослідників, політтехнологів різних країн до вивчення механізмів діаспорних впливів на суспільство країни перебування та глибше – у психологічному плані – при розвитку сучасних інформаційних обмінів до глибинних, ментальних факторів у поведінці громадян сучасних багатонаціональних держав.

У сучасних умовах під діаспорою розуміються етнічні групи населення певного народу, що проживають поза межами країни свого походження [24, с. 206]. Діаспора може бути розселена компактно чи розсіяно. Вона буває автохтонною (коли частина населення того чи іншого етносу внаслідок поділу території опиняється в складі іншої держави) чи імміграційного походження.

За останнє десятиріччя у фокусі наукових досліджень діаспор перебували проблеми, пов'язані з такими загальнотеоретичними проблемами, як умови виникнення та еволюція діаспори, її ідентифікуючі ознаки й процеси її інтеграції. Окремо виділяється проблема класифікації діаспорних утворень.

О. Лозовицький здійснив широко охоплювальний аналіз виявлених властивостей різноманітних діаспорних утворень, які функціонують у наш час. Об'єднуючою їхньою ознакою є те, що вони є вихідцями з метрополій. Такі утворення зберігають у кількох поколіннях заснований на названій ідентичності історичний зв'язок з метрополією та досить тісні комунікативні й певні конституціональні відносини між собою. Сюди ж автор відносить так звані дисперсії, тобто вихідців з метрополії, які розсіяно мешкають у будь-яких інших країнах, що також зберігають з метрополією історичний зв'язок, але не утворюють досить щільних співтовариств [25].

Але Т. Полоскова вважає, що релігійна належність, скоріше, виступає як засіб існування і відтворення, ретрансляції національно-культурної ідентичності, але не є її сутністю [26, с. 4]. Ж. Тощенко й Т. Чаптикова пропонують віднести до типологічних ознак такі, «як країни або народи ставляться до їхньої історичної Батьківщини або історичного минулого» [27]. Виходячи з таких ознак, автори пропонують виділити внутрішні й зовнішні діаспори.

До самостійних типів можна віднести: діаспори-старожили (вірменська, єврейська, грецька); діаспори народів зарубіжних країн, «які мешкають по сусідству» (польська, корейська, китайська); «нові діаспори», що утворилися в результаті розпаду СРСР (грузинська, українська, таджицька, узбецька), а також діаспори безпосередньо народів Російської Федерації (чуваська, удмуртська, татарська, чеченська, кабардинська) [28]. В. Тишков, крім того, виділяє новий тип діаспори за назвою «транснаціональні спільності», які також «перебувають у своїй головній взаємодії з державними утвореннями – країнами проживання» [29].

Водночас автор вважає, що у зв'язку з тим, що представники різних народів, які десятки разів на рік перетинають міждержавні кордони, не можуть

зі звичайною легкістю кваліфікуватися як емігранти або іммігранти, вони не потраплять у вже відомі описи діаспорних ситуацій. І все-таки це нова за своєю природою діаспора, що, можливо, заслуговує нової назви. Так, «завдяки постійній циркуляції людей, грошей, товарів і інформації» цю принципово нову категорію людських коаліцій і форм історичних зв'язків необхідно називати транснаціональними спільнотами [30].

Сьогодні вченими пропонуються й багато інших типологічних ознак: основні види діяльності, які виконує діаспора (Ж. Тощенко, Т. Чаптикова); збереження високого ступеня об'єднання в рамках більш широкого соціокультурного контексту (хоча в цьому випадку до діаспор варто віднести місіонерські ордени, мафіозні угруповання, наукові союзи, що не зовсім вкладається в загальнонаукове визначення діаспори). Навряд чи можна погодитися з думкою С. Соколовського, який виділяє «професійні та соціальні діаспори», адже в основі цього, скоріше, перебуває спільність інтересів, культурні норми, що є більш професійним, пов'язаним із спеціалізацією, професійними навичками, вміннями. Таким чином, найбільш можливою та правильною передбачається типологізація діаспор, в основі якої є держава як результат об'єднання етносу та яке місце в системі міжнародних зв'язків посідає діаспора. Виходячи з першої ознаки, можна припустити, що у євреїв немає діаспори, але в основі їхньої діаспори перебуває ідея держави-символу [31].

Особливої уваги заслуговує окремий розгляд типології діаспор, яка запропонована М. Аствацатуровою на основі історичних і соціально-політичних факторів, що впливають на виникнення та формування діаспор.

Перший тип діаспори – «класичні», що є результатом історичного процесу. До них автор відносить єврейську, грецьку, вірменську діаспори, в історії яких є сюжети масового переселення з місць історичного етногенезу. Ці переселення пов'язані з трагічними подіями, які закарбувалися в колективній пам'яті, створюючи міфи про залишену батьківщину та про вигнання.

Важливим критерієм у типологізації відіграє вік діаспорного життя. Так, єврейська і вірменська діаспори пов'язані з масовим вимушеним переселенням цих етносів з території етногенезу й давнім віком діаспорного життя – 2000 і 1600 р. [32]. А. Гуманова на основі визначених критеріїв до цієї групи відносить також китайську, російську та ірландську діаспори, визначаючи їх як світові. Незважаючи на те що євреї, вірмени та греки ма-

ють безліч явних етнокультурних розходжень, М. Аствацатурова розглядає їх як один діаспоральний тип, тому що в основі об'єднання закладено групи єдиних системних характеристик. Так, у середовищі класичних діаспор присутня виражена етнічна самоідентифікація, а також позитивна взаємна ідентифікація, крім того, «ідентичність вірменів, євреїв і греків включає об'єднуючі контрапункти, а саме: ідею батьківщини, ідею розсіювання, ідею етнокультурної унікальності» [33].

Спільними в них є найбільша інтегрованість в економічні й соціальні структури відповідно до етнопрофесійних інтересів, збереження етнокультурної самобутності, підтримка оптимальної дистанції. Колективні настрої в середовищі зазначених діаспор відрізняються лояльністю та зберігаються позитивні оцінки ролі приймаючого суспільства, сильні традиції общинного існування всередині цих діаспор. Можливо помітити й той факт, що вірмени, євреї та греки функціонують у транснаціональних і міжнародних зв'язках як активні учасники.

Таким чином, «класичні» діаспори – це діаспори у їх первісному значенні, у яких є присутнім традиційне прагнення до підтримки життєвих чинників, високого рівня життя на основі сформованих навичок діаспорного способу життя, які досить легко змінюються відповідно до вимог соціально-політичних умов.

Другий тип – «запрошені» діаспори як результат державного протекціонізму. Так, характеризуючи неросійські народи, що проживали в Московській державі в середині XVI ст., А. Кеппелер виділяє серед чотирьох етнічних груп особливий тип – «чисельно невелика група іноземців, які ...виконували специфічні важливі для центральної влади функції» [34].

Етнічна міграція є головним джерелом виникнення і формування нових діаспор, вона втручається в політичні, соціально-економічні, культурні відносини народів та етнічних груп, у традиції міжетнічної взаємодії [35]. У деяких теоретичних розробках стверджується, що найчастіше етнічна міграція безпосередньо пов'язана з утворенням нових незалежних держав.

Вивчення ролі діаспор у розвитку багатонаціональних держав, в удосконаленні взаєморозуміння на міждержавному рівні, урешті-решт утвердження інтересів однієї нації в суспільній свідомості інших націй за межами власної державності в умовах глобальної інформатизації, розвитку соціальних інформаційних комунікацій, зниження фактора наявності міждержавних

кордонів, впливу вертикальних інформаційних потоків на всю систему інформаційних обмінів вносить у проблему функціонування цих національних об'єднань інноваційний матеріал. Необхідність подальшого дослідження означеної проблеми зумовлюється змінами ролі держав у процесах реформування механізмів державного управління і вдосконалення відповідного законодавства з урахуванням національних особливостей. У сучасному вітчизняному науковому співтоваристві точки зору на цю проблему тільки починають складатися. Тому державні інтереси потребують як поглиблених досліджень усього комплексу системи стратегічних взаємовідносин, так і – з огляду на проблему інформаційних протистоянь в умовах гібридної війни – розроблення конкретних методик нейтралізації можливого використання діаспорного фактора в таких протистояннях.

Діаспорні об'єднання в період формування й розвитку серединних імперій, не маючи можливостей постійних інформаційних контактів з основним ареалом існування своїх співвітчизників, мали можливість зберігати свою ідентичність лише з підтримкою відповідних традицій, збереження рідної мови, певних етнокультурних, ментальних ознак.

Нове прочитання діаспори має на увазі її синхронний розгляд з погляду глобальних процесів детериторіалізації, транснаціональних міграцій і культурного взаємопроникнення та з урахуванням включення цього феномену у звичний соціокультурний контекст. На порядку денному стоїть питання про те, як поєднати національно орієнтовані держави з їхніми функціями соціальної адаптації, толерантності, мультикультуралізму, нових проблем, народжених зростаючими мегаполісами і хвилею етнічних діаспор, що заявляють дедалі голосніше про права своїх членів та пріоритети групової ідентичності. Нині дедалі частіше дослідження переконають у необхідності сприйняття діаспори як позитивного явища, що виконує важливу соціальну роль, заповнюючи розрив між глобальним і локальним порядком речей. Відсутність зв'язків і з'єднувальних ниток, розгубленість і відчуженість, почуття, перебороти які допомогла діаспора в минулому, стали сьогодні звичним явищем для всього західного суспільства, а не лише долею етнічних меншостей.

По-справжньому сильні держави серйозно піклуються про своїх співвітчизників, розглядаючи їх як важіль для просування своїх національних інтересів й одночасно в турботі про них бачать свій історичний борг пе-

ред цими людьми. Закордонний досвід з вироблення поняття «співвітчизник» і визначення категорії індивідів, на які воно поширюється, свідчить, що в більшості країн наголос робиться на різні групи осіб, які виділяють залежно від історичних особливостей, мовної, культурної належності, а іноді виходячи з політичних й економічних міркувань історичної батьківщини.

Основними моделями взаємодії держав з діаспорами є:

- патерналістська, що припускає надання різних пільг і преференцій співвітчизникам, захист їхніх прав, інтересів;
- прагматична, заснована на одержанні вигід різного роду від діаспори;
- репатріаційна, що концентрується на переселенні співвітчизників на історичну батьківщину.

На практиці політика держав стосовно діаспор будується на пропорційному поєднанні цих моделей. У чистому вигляді виділені моделі зустрічаються вкрай рідко, частіше держави використовують змішані форми, особливо акцентуючи найбільш вигідний для себе аспект. Тому перспективним напрямом дослідження в подальшому вбачається концептуальне розроблення теоретико-методологічних засад цієї проблеми, а також відповідних процедур вироблення рекомендацій для дієвого та ефективного здійснення зовнішньої політики держави.

При розгляді сучасних діаспорних утворень переважна більшість дослідників продовжує дотримуватися такого погляду. Хоча інформаційний етап постіндустріального суспільства корінним чином змінив ситуацію. Розвиток глобальної інформатизації, як уже говорилося вище, значно знизив фактор відстаней і кордонів для національного спілкування. І сьогодні вже національні утворення в будь-якому регіоні світу мають можливість, за бажання, постійно спілкуватися з основними, організованими масивами своїх традиційних співвітчизників.

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується загальноцивілізаційним прискоренням еволюційного процесу, що обумовлює необхідність формування нових якостей активного функціонування людини в нових умовах. У сучасний період розвитку інформаційного суспільства набуває актуальності питання про роль ментальності в нових умовах, про вирішення альтернативи: ставлення до цього суспільного механізму як архаїчного атавізму минулого і якомога швидшого позбавлення його наслідків чи розгляд його як резерву нових якостей, необхідних ефективному члену суспільства

в сучасних умовах. Адже «ментальність, впливаючи на культуру, може бути і прискорювачем, і гальмом історичного розвитку народу, залежно від міри співвіднесеності настанов на збереження чи зміну дійсності. Формуючись протягом тисячоліть, ментальність зберігає силу свого впливу протягом тривалого історичного періоду й зумовлює вибір певних цінностей і орієнтацій суб'єкта» [21].

Вирішення дилеми, за умови всіх суб'єктивних підходів до питання, зводиться до прагматики актуальних суспільних потреб сучасності. У загально-суспільному контексті вони насамперед зводяться до загальноцивілізаційних тенденцій, а ці тенденції пов'язані з демократизацією. Дослідження останніх років свідчать про те, що, поглиблюючи наші уявлення про суспільно значущі характеристики ментальних процесів, ми дедалі більше переконуємося в зростаючому значенні їхнього ресурсу для вирішення актуальних завдань сучасності. «За демократичною концепцією розвитку світу і людини в ньому проблема національного менталітету набуває константного значення, пов'язується в теорії з визначенням світоглядної основи демократичних принципів (плюралізму, гуманізму) і як сила, що впливає на історичний процес, за своїм значенням є складовою теоретико-методологічної основи його усвідомлення... як проблема всезагального в розвитку людства набуває практичного значення як загальнолюдська, етична проблема моральнісного буття, потребує в своєму розв'язанні відповідних вимірів. Приналежність ментальності до розв'язання глобальної проблеми життя на Землі відносить дослідження ментальності до викриття в людській формі життя дії всезагального закону розвитку світу» [36, с. 176].

Розвиток інформаційних технологій, зростаючі масиви інформації в системі їх обмінів, активізація бібліотечних установ у розвитку дистанційних форм інформаційної діяльності – усе це об'єктивно сприяє прискоренню соціальної трансформації, розвитку ефективної соціальної структури суспільства. Це є особливо важливим, оскільки саме інформаційний ресурс у період динамічних глобальних перетворень стає дедалі більш дієвою мобілізуючою силою для людства, перспективним фактором подальшого суспільного розвитку, його основним аргументом перед викликами сучасності. Важливою функцією національних діаспор має бути вироблення у їх об'єднаннях механізмів адаптації нових членів до умов проживання в певній країні, етно-

культурних, релігійних та інших особливостей, виховання поваги до цієї специфіки і включення в суспільно значущу діяльність.

В економічній інтеграції для великих діаспор рекомендується створювати національну нішу в економіці країни перебування, організувати національні підприємства, у яких мають працювати представники цього етносу. Має розвиватися відповідна культурологічна, у тому числі інформаційно-бібліотечна діяльність, що має задовольняти діаспорні запити в багатонаціональній державі. При цьому якщо в такого роду рекомендаціях не зазначається, що така діяльність узгоджується з економічними інтересами країни перебування, є корисною для її економіки, то реалізація таких побажань може призводити лише до ізоляціонізму та відчуженості між представниками різних націй. Варто також зауважити, що застосування механізмів соціального захисту членів діаспор в економічних та соціальних конфліктах, властивих для діаспор, має узгоджуватися із законодавством цієї країни; з огляду на високу вразливість національних почуттів у такого роду процедурах необхідне дотримання такту і взаєморозуміння.

РОЗДІЛ 3

ПІДНЕСЕННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Організація науково-інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі України

В умовах інтенсифікації впливу глобалізаційних процесів сучасності саме оптимальна організація науково-інформаційної діяльності в національному інформаційному просторі може забезпечити стійкість і розвиток націй. І активне долучення за допомогою цих процесів до інноваційного способу розвитку на основі вивільнення національного творчого потенціалу може вивести нації на рівень найважливіших самоорганізованих соціальних структур постіндустріального суспільства. А науково-інформаційний ресурс у цій ситуації, при переході від індустріального до постіндустріального інформаційного суспільства, стає найбільш затребуваним у суспільному розвитку.

Варто зазначити, що ефективність науково-інформаційної діяльності і діяльності вітчизняної науки в цілому тісно пов'язана з відповідним суспільним запитом. Основні характерні риси цього запиту в демократичному суспільстві відображаються в національних інтересах України [1, 2], які згідно з Законом «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII відповідають життєво важливим інтересам людини, суспільства й держави і «реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [3].

У науково-інформаційній діяльності набуває особливої важливості врахування основних трендів розвитку українського суспільства, що є концентрованим відображенням основних інтересів. При цьому плани комплектування новою інформацією мають передбачати налаштування на західноєвропейський вектор науково-інформаційного розвитку.

Європейський Союз у своїх суспільних механізмах відпрацьовує інтеграційні інструменти для всієї Європи, які в минулі десятиліття вдало

розв'язували проблеми соціально-політичної, економічної, культурної трансформації, пов'язані з якісно новим етапом цивілізаційного розвитку – утвердженням інформаційного суспільства. Сьогодні знання й інформація в основі євротрендів є важливим стратегічним ресурсом розвитку нового інформаційного суспільства, що успішно долає все нові й нові виклики сьогодення. ЄС використовує факт появи нових координуючих важелів, зумовлених розвитком технологічних можливостей глобальної інформатизації, для прискорення процесів утвердження принципів функціонування нового суспільства на глобальному і регіональному рівнях.

Для України вкрай важливо триматися в руслі усіх інтегративних тенденцій процесу глобалізації, що має забезпечити рівноправність у міжнародному співробітництві в глобальному світовому просторі. Процеси входження в інформаційне суспільство країн Заходу, як показує час, у комплексі є найбільш переконливими, найближчими за принципами своєї організації, за впливами культурної традиції відповідниками політичних трендів розвитку для усвідомлення громадянами України порівняно з орієнтирами в інших регіонах світу. За таких обставин орієнтація на Євросоюз із метою вступу до нього стає цілком логічним прагненням більшості українців.

Новий науково-інформаційний процес має враховувати орієнтаційні особливості переважної більшості українців, що сформувались протягом останніх десятиліть. Він сприяє закріпленню європейської культурно-інформаційної специфіки розвитку інформаційного суспільства в Україні. З часу створення нової української держави в процес цього закріплення вкладено значний інтелектуальний потенціал, що надав культурно-інформаційній орієнтації України істотної стабільності. Треба, однак, зазначити, що тенденція до євроорієнтації, тісно пов'язана з впровадженням технологій інформаційного суспільства в Україні, останнім часом у свідомості певної частини наших громадян послабилася через невдалу організацію вирішення практичних завдань щодо її реалізації.

Це можна пояснити тим, що, по-перше, реалії сучасного суспільного життя в багатьох своїх аспектах не відповідають сподіванням учасників Майдану. Адже «...Майдан 2013–2014 був саме Євромайданом, і зрештою його ідеали перемогли... І саме ці нові ідеали дозволили вияснити, що не всі, хто поділяв ідеали євроорієнтації, поділяють також ідеали антикорупційної та антиолігархічної боротьби» [4]. Ця обставина призвела до того, що за-

кладені Майданом громадянські прагнення у трендах подальшого розвитку подій не знаходили підтримки і в суспільній практиці набувають значення невикористаного потенціалу.

По-друге, прагнення європейськості для України – це прагнення європейського рівня життя, при якому в наш час не стимулюється в середовищі українських очільників відповідний розвиток вітчизняного рівня інтелекту, інновацій та винахідництва [5].

По-третє, «європеїзація з олігархами та корупцією» призводить до культивування моральної легковажності громадян, публічного лицемірства політиків та постійного лукавства в аналізах експертів і журналістів, що стало небезпечною тенденцією в Україні, «оскільки це не просто вбиває впевненість у можливих змінах, вона вбиває здатність відрізнити добро від зла» [4].

На формування національних трендів розвитку певною мірою може впливати також азійська цивілізація. Прогресивний розвиток Китаю в економічному відношенні до того ж не дає сьогодні жодних підстав говорити про перевагу Заходу в цій сфері. Останнє призводить до вирівнювання економік Західної та Східної цивілізацій, що, у свою чергу, позбавляє Захід економічного чинника на користь своєї гегемонії в глобальному світі. Наявним свідченням сьогоднішньої міцності та інтеграції китайської економіки в загальносвітове осереддя є засилля різноманітних товарів китайського виробництва на західних споживчих ринках.

За сучасної глобалізації інформаційні комунікації приносять відомості і про здобутки, і про невдалі варіанти вирішення суспільних проблем, і про явно деструктивні щодо обраного напрямку розвитку рішення. І всі ці явища потребують свідомого аналізу з погляду національних інтересів, під час адаптації нового міжнародного досвіду суспільних перетворень до практики сучасного національного поступу. Інноваційні рішення можна буде використати у процесі формування українських національних трендів розвитку українського суспільства. І це має бути відображено у відповідних постійно оновлюваних інформаційних ресурсах.

Треба зазначити, що в інформаційному суспільстві відбувається поступове зміщення змістових акцентів у функціонуванні вертикальних комунікацій в бік посилення їх наукового складника. У процесі вдосконалення українського державотворення протягом останніх десятиліть набуло якісно нового змісту як продукування ресурсів для обслуговування інформаційної

вертикалі органів державної влади та місцевого самоврядування, так і використання для потреб органів державної влади наукового доробку та аналізу практичного досвіду зарубіжних управлінських структур.

Нині вперше у свідомій історії людства, на інформаційному етапі його розвитку, обсяги продукрованої інформації стали перевищувати потреби її практичного використання. І це дає не лише позитивні результати. В умовах глобальної інформатизації різко активізувалось масове інфотворення як спосіб реалізації можливостей самовиявлення особи в усіх соціальних групах, відбувається зростання в суспільному обігу інформаційних продуктів, пов'язаних із творчою активністю громадян, різних, однак, за рівнем підготовки до процесу інфотворення.

Ми перебуваємо на тому етапі розвитку національного інформаційного простору, коли в суспільній свідомості ще не переважають прагматичні чинники в сфері електронного інфотворення. І більшість активних учасників розвитку інформаційного простору використовують інформаційні обміни в інтернеті на рівні побутового спілкування та розваг. Процес запозичення західного досвіду використання електронної інформації в економіці, політиці, науці, у військовій справі тощо в нашому національному інформаційному просторі з цілого ряду причин відбувається дуже повільно.

У зв'язку з цим, у продукуваних сьогодні масивах нової вітчизняної інформації, насамперед електронної, питома вага актуальної, якісної, необхідної для сучасної науки інформації дуже невелика. І тому в нашому національному просторі відбір нових якісних даних з усіх сфер суспільної діяльності, наукових розвідок для використання в масштабних фундаментальних наукових дослідженнях стикається із проблемою переробки великих обсягів надлишкової інформації різної якості, повноти і специфіки змістового відображення. Водночас зі зростаючим значенням науки в сучасному житті постають відповідні вимоги до відбору інформації для наукових досліджень. І цей процес, у силу його трудомісткості: необхідності застосування електронних технологій пошуку і систематизації ресурсів, комутації їх з умовами цілепокладання у суспільному поділі праці, набуває самостійного значення. Він стає самостійним предметом діяльності інформаційних працівників наукових бібліотек, значно розширюючи їхні функції порівняно з бібліотечним процесом традиційного комплектування фондів.

Засвоєння працівниками наукових бібліотек вимог до управління інформаційними ресурсами та набуття відповідної спеціалізації дасть змогу дослідникам в академічних інститутах, інших наукових центрах позбутися невластивих їм у сучасних умовах підготовчих функцій в науковому процесі, не завжди кваліфікованого мандрування в масивах глобальної інформації зі сподіванням знайти корисні дані. Така бібліотечна спеціалізація може прямо сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень.

Сьогодні актуалізується проблема аналізу всіх науково-інформаційних напрацювань зі світового досвіду суспільних перетворень, адаптації цього матеріалу для поглибленого наукового вивчення специфіки розвитку внутрішньосуспільних процесів у сучасній Україні, об'єктивного виявлення характерних особливостей, закономірностей цього розвитку в умовах активізації впливів глобальних процесів.

У вітчизняній науці в останні десятиліття відчутно посилюється тенденція пріоритетного розвитку фундаментальних досліджень. Саме в академічній науці, фінансованій державою, здобуваються результати світового рівня. І саме такі результати формують міжнародний імідж України як країни з високим рівнем фундаментальної науки. Підтвердження цьому – продемонстрована готовність академічних інститутів до викликів сучасності, пов'язаних із COVID-19. Зокрема, Інститут молекулярної біології і генетики НАН України за два тижні розробив тест-системи для виявлення хвороби, що не були застосовані на практиці лише через брак фінансування. Доробок світового значення становлять результати досліджень Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, Інституту біології клітин у Львові. Академія продовжує забезпечувати Україні імідж у світі як держави з високим рівнем науки, з результатами світового рівня, що стосуються фундаментальних досліджень і в математиці, і у фізиці та астрономії, і в хімії та молекулярній біології, і в матеріалознавстві та в багатьох інших наукових напрямках [6].

Водночас прикладні наукові дослідження все більше зміщуються у сферу діяльності галузевих наукових колективів та університетської науки, що в наших реаліях не можуть розраховувати на широке фінансування досліджень, які не дають негайного практичного результату, як це відбувається на Заході. При цьому прикладна наука не може існувати без фундаментальної, з якої черпає знання та ідеї. Таким чином, підтримка державою фундаментальних

досліджень є, фактично, підтримкою національного наукового потенціалу загалом.

Активне впровадження в суспільну свідомість інформації про нові здобутки фундаментальних наук в нервовому механізмі соціальних інформаційних обмінів сучасності стає все більш важливим фактором зростаючого самоусвідомлення сучасного соціального організму. У процесі цього самоусвідомлення знаходять можливості для свого вирішення найскладніші проблеми соціальної еволюції, у тому числі й проблеми міжнаціональних взаємовідносин у багатонаціональних державах. Число таких держав зросло протягом останніх століть, а нині цей процес значно інтенсифікувався.

Суспільна енергія розвитку, яка проявляється в соціальних структурах на національному рівні їх структуризації, лишається дуже важливою для еволюції людства. Національні складники є тими вагомими елементами в структурі сучасного суспільства, які можуть самостійно відтворювати еволюційну своєрідність, особливості життєздатності й самоідентифікації і, що дуже важливо, генерувати оригінальні самобутні рішення у відповідь на цивілізаційні виклики. Лише на національному рівні соціальної структуризації залишається можливість вивільнення самобутньої, властивої нації в її своєрідності енергії суспільного розвитку, потрібної для власного і загально-суспільного прогресу. Своєчасна наукова розробка проблем національного розвитку в багатонаціональних державах за підтримки життєздатної історичної традиції може створити ефективні умови для розвитку самої нації і багатонаціональної спільноти в масштабах держави та забезпечити їх від негативних впливів глобальної асиміляції. Розвиток націй і в постіндустріальному суспільстві дає змогу зберігати в національній своєрідності ресурс можливостей для багатоваріантної відповіді на зростаюче число викликів, що постають перед людством.

Науково обґрунтована, прогресивна еволюція будь-якої нації в багатонаціональній державі може успішно відповідати загальнодержавним інтересам, збагачувати спільну для всіх громадян держави інформаційну основу розвитку. А загальнодержавні цілі в демократичному суспільстві можуть гармонійно забезпечувати дотримання інтересів усіх складників, об'єднаних національною своєрідністю. І таке виражене поєднання багатоманітності в духовній і культурній єдності може бути, за негативної організації суспільного життя, джерелом руйнівного протистояння, і за позитивного сценарію –

сприяти загальнодержавному прогресу. При цьому в інформаційній основі загальнодержавного розвитку мають проявлятися як загальнодержавні, так і національні інформаційні складники, що мають особливе, суверенне значення для конкретної нації і корисні для багатонаціональної спільноти.

Суверенні для націй у багатонаціональній державі науково-інформаційні ресурси мають проявлятися як дороговкази, ідеї подальшого розвитку. За наявності загальнодержавних орієнтирів такі національні дороговкази можуть сприяти загальному розвитку багатонаціональної держави, без впливу загальнодержавного об'єднувачого начала вони можуть входити в суперечності із загальними тенденціями, призводити до конфліктів.

Активне використання усього комплексу сучасних соціальних інформаційних комунікацій, і насамперед стратегічних, сприяє підвищенню ефективності наукової діяльності, яка є інформаційною діяльністю вищого рівня ефективності. Це не лише створює можливості поєднувати всі центри розвитку академічної науки між собою, з керівними академічними центрами, з центрами науково-прикладних досліджень, а й сприяє зміцненню контактів академічної науки безпосередньо зі структурами, що організують суспільне виробництво. Вже сьогодні стратегічні та регіональні комунікації зміцнюють налагоджені продуктивні зв'язки з Міністерством економічного розвитку і торгівлі, Міністерством культури, Державним космічним агентством, НАЕК «Енергоатом», концерном «Укроборонпром», акціонерним товариством «Турбоатом», з іншими міністерствами і відомствами, великими виробничими і фінансово-промисловими структурами [7]. Зростаюча ефективність використання мережі сучасних комунікацій на основі розвитку електронних інформаційних технологій відповідає потребам суспільства у доступі до інноваційних технологій.

Зростаюча ефективність сучасних інформаційних комунікацій обумовлюється також і актуальними здобутками технічного прогресу. Саме у разі суттєвого загострення небезпечних кліматологічних, екологічних, мікробіологічних та інших викликів, що постають перед суспільством, для адекватної відповіді на ці загрози сьогодення дуже своєчасним став розвиток електронних інформаційних технологій. Вони уможливають відповідні темпи інфотворення в розвитку пізнавальної сфери людської діяльності. Електронні інформаційні комунікації наукової сфери при цьому дають змогу сконцентрувати зусилля наукових центрів, творчого потенціалу суспільства

на актуальній для людства проблематиці. Розвиток стратегічних комунікацій, вдосконалення управління ними і є тими шляхами, які сприяють «подоланню перешкод, що найбільше заважають інноваційному процесу в Україні; потребують найменше бюджетних видатків і фіскальних ресурсів, але при цьому здатні приносити відчутні результати за мінімальних вкладень; є найменш вразливими до корупції та інших зловживань» [8].

Водночас на тлі стрімкого розвитку технічного прогресу увиразнюються тенденції, що насторожують: на рівні стратегічних комунікацій останнім часом спостерігається зниження уваги до введення в суспільну практику здобутків наук гуманітарних. І ця тенденція негативно позначається на збалансованості пізнавального процесу, на упорядкуванні знань, створює в суспільній свідомості все більш помітні проблеми і для перспектив подальшого розвитку деяких високотехнологічних галузей суспільної діяльності [9].

З огляду на таку ситуацію Френсіс Фукуяма [10] та Мітіо Каку [11] також попереджали, що сучасний напрям розвитку вищої освіти з орієнтацією на максимізацію прибутку і перетворення освіти в інструмент підготовки вузькопрофільних спеціалістів несе загрозу для традиційного розуміння ролі університету, де гуманітарні науки відіграють важливу роль [12, 13].

Зміцнення зв'язків вітчизняної наукової діяльності з виробництвом, із вдосконаленням управлінської діяльності в українському суспільстві зумовлює потребу постійного включення наукової інформації академічних інститутів у систему соціальних інформаційних комунікацій. Напрацювання академічної науки мають бути фактично мегатрендами розвитку науково-практичної діяльності, відображатися в інноваційних нарративних продуктах [14], активізувати впровадження досягнень передової науки в практику суспільної діяльності.

Варто зазначити, що використання інтернет-технологій у нашому суспільстві, як і в усьому світі, поступово переходить від рівня побутово-розважального до прагматичного. Це стимулює якісну інформаційну діяльність. Участь держави в розвитку сучасної системи соціальних комунікацій при цьому відображає особливості зростаючого самоусвідомлення суспільного поступу. Значення наукового складника в суспільному розвитку, актуалізація наближення результатів наукових досліджень безпосередньо до практики суспільних перетворень, забезпечення конкурентоздатності вітчизняної наукової продукції в міжнародних обмінах обумовлює зростання об'єктивної

потреби в активізації вітчизняної науки і дієвому донесенні її результатів до суспільної свідомості. Крім того, зростаюче наповнення інформаційних комунікацій актуальною для суспільства науковою інформацією має стати орієнтиром у суспільно значущому розвитку творчої ініціативи, творчого потенціалу українського суспільства.

Процес підвищення ефективності інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій має враховувати не лише актуальність важливих проблем, що постають перед суспільством, а й характер конкурентних взаємовідносин у глобальному інформаційному просторі, інформаційний ресурс якого стрімко зростає. Проблема ефективного освоєння цього ресурсу в інтересах розвитку вітчизняних стратегічних комунікацій, по-перше, потребує оперативного впровадження здобутків сучасної науки в цей процес. Зокрема, перспективним видається включення в загальний процес освоєння сучасних інформаційних ресурсів методик квантової психології. Мова йде про включення в сучасні технології роботи з інформацією таких моделей, або ж таких «тунелів реальності», котрі якнайкраще збагачують наші уявлення про те, що «дійсно має місце» у світі» [15].

По-друге, у процесі освоєння щораз більших обсягів інформаційних ресурсів для реалізації сучасних наукових проєктів відчувається потреба залучення безпосередньо до процесу дослідницької діяльності комп'ютеризованих наукових бібліотек. Такі бібліотеки мають бути активно присутніми в системі електронних комунікацій, відстежувати і першими фіксувати нові здобутки сучасних інформаційних технологій, пошукових систем, робототехніки для функціонування в глобальних інформаційних масивах, формувати і доводити до академічних наукових установ загальне уявлення про напрями розвитку глобального інформаційного простору, брати активну участь і у формуванні базової інформації для затребуваних сьогодні тунелів реальності для сучасної дослідницької роботи, і супроводжувати дослідницький процес актуальною інформацією.

Такий підхід у сучасній організації наукової діяльності дає змогу увільнити дослідників, працівників переднього краю наукової діяльності від невластивих їм функцій операторів інформаційними ресурсами. Адже «... уся організація діяльності науковців, починаючи від академіків і закінчуючи молодими дослідниками, має підпорядковуватися основній меті – сприяти розвитку й ефективному використанню їхнього творчого потенціалу» [16,

с. 22]. У зв'язку з цим мають переглядатися ставлення до ролі інформаційних працівників у наукових колективах, розвиватися конструктивні форми співдружності, не обмежувані традиційним книгозабезпеченням.

По-третє, присутність у соціальних інформаційних комунікаціях наукових бібліотек, тісно пов'язаних з академічною наукою, сприяє покращенню наповнення цих комунікацій якісною науковою, науково-популярною інформацією та збагаченню суспільної свідомості здобутками вітчизняної науки.

Варто також додати, що ефективність функціонування наукових бібліотек у системі наукових комунікацій можливо істотно підвищити у разі вирішення проблеми їх кооперації. Застосування кооперативних підходів до комплектування бібліотек новою інформацією і використання оцифрованих ресурсів стануть важливим складником підвищення якості сучасної бібліотечної діяльності, збільшення можливостей скоординованого дистанційного обслуговування користувачів, зокрема й серед управлінських структур.

Такий висновок підтверджує практика діяльності тих бібліотечних установ, які вже опанували новітні технології й поповнюють свої фонди електронною інформацією та обслуговують нею, у тому числі дистанційно, сучасних користувачів, збагачуючи інформаційні обміни в системі електронних комунікацій. Протягом 20 років таке обслуговування здійснюють і спеціальні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ), Фонд Президентів України (ФПУ), Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, низка галузевих та обласних бібліотек. Їхні напрацювання, безсумнівно, мають бути взяті на озброєння бібліотеками академічних установ.

Таким чином, розвиток електронних інформаційних технологій у національному інформаційному просторі сприяв зростанню значення стратегічних інформаційних комунікацій, створив можливості для вдосконалення науково-інформаційного забезпечення як академічної, так і прикладної науки актуальною, високоякісною електронною інформацією. Реалізація цих можливостей обіцяє підвищення продуктивності академічної науки, оскільки в її науково-інформаційне забезпечення можуть бути включені інноваційні джерела наукового інформування в усьому багатстві оригінальних підходів, аргументації, характерних для глобального інформаційного простору.

3.2. Стратегічні інформаційні комунікації в інформаційному забезпеченні суспільного розвитку

Збалансований інноваційний розвиток суспільства пов'язаний із вдосконаленням ефективності функціонування соціальних інформаційних комунікацій у національному інформаційному просторі. Успішне поширення результатів наукових досліджень у стратегічних комунікаціях цього простору значною мірою залежить від особливостей трьох основних напрямів еволюції каналів інформаційних обмінів в інтересах суспільного розвитку:

впровадження технологічних рішень, спрямованих на забезпечення якісного донесення до користувача інформаційного сигналу;

розвитку структури самої системи соціальних інформаційних комунікацій;

оптимізації змісту контенту в інформаційних обмінах з урахуванням технологічних можливостей наявних каналів зв'язку.

Специфіка першого напрямку сучасного інформаційного процесу проявляється у постійному оновленні технологічних рішень функціонування системи соціальних інформаційних комунікацій. Такі рішення все більшою мірою обумовлюються специфічними потребами різних категорій користувачів. При цьому пропонований контент має враховувати специфіку потенційної аудиторії користувачів, основних технологій зберігання, структуризації, організації продуктивного використання ресурсів, особливості персональних комп'ютерів та широкого спектра локальних пристроїв до них. Технічні показники розвитку комунікацій значною мірою характеризують конкурентоспроможність використовуваної інформаційної системи: у доступі до ресурсів інтернету, у створенні ефективних пошукових систем для відбору ресурсів глобального інформаційного простору, в аналізі масивів електронної інформації, у розвитку базових ресурсів і технологій управління ними.

Удосконаленням самої системи соціальних інформаційних комунікацій пов'язане з постійним оновленням соціальної структури постіндустріального, інформаційного суспільства. Треба також враховувати процес створення комунікації для обслуговування нових соціальних структур, специфіку спільних інтересів їхніх членів в інформаційній проблематиці.

У формуванні нової соціальної структури інформаційного суспільства зростаючого значення набувають стратегічні інформаційні комунікації.

Будучи скелетною системою національного інформаційного простору, його системопідтримуючим змістовим механізмом, саме вони межами свого функціонування визначають межі постійних національних інформаційних впливів у глобальному інфопросторі.

Межі національного інформаційного простору регламентуються можливостями засобів впливу його соціальних структур на механізми підтримки його функціонування, розвитку й організацію безпеки. На тлі посилення глобальних впливів і загрози тотальної уніфікації останнє є дуже важливим для забезпечення самобутнього розвитку соціальних структур, а надто – специфіки розвитку національного інформаційного простору.

Оскільки національний інформаційний простір – важлива умова суверенності й незалежності держави, як мононаціональної, так і багатонаціональної, вона має дбати про зміцнення і розвиток його на всій своїй території на основі єдиних принципів і за загальними правилами. Відповідна інформаційна політика має забезпечувати додержання балансу інтересів особи, суспільства, держави. На правовому рівні цей процес треба визначити як «сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що дають змогу на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір та забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм» [17, с. 164].

Підвищення ефективності використання системи стратегічних комунікацій, отже, є важливим складником реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. для створення та забезпечення ефективної взаємодії всіх елементів національної інноваційної екосистеми – рушія прискороного економічного зростання в Україні [8]. Активна присутність доробку вітчизняної науки у розвитку стратегічних комунікацій, забезпечення тісного зв'язку цього процесу з розвитком усього механізму комунікативних процесів в Україні стає важливим чинником підвищення наукового рівня суспільної свідомості. Цей чинник прямо пов'язаний із зростанням творчого потенціалу нації – важливої характеристики зрілості її в інформаційному суспільстві.

Головною функцією інформаційного простору є обслуговування сучасних та розвиток майбутніх суспільних відносин, від яких залежить подальший розвиток або стагнація як окремих країн, так і цивілізації в цілому. Тому кожна країна змушена самотійно та у співпраці з іншими розвивати власний національний інформаційний простір, намагаючись посісти гідне місце у світовому поділі праці та ресурсів, у конкурентній боротьбі за ринки збуту товарів та послуг, захищаючи власні національні інтереси [17, с. 159].

Вище вже зазначалось, що порівняно зі стратегічними комунікаціями індустріального періоду, коли офіційні управлінські комунікації здійснювали вертикальну управлінсько-інформаційну діяльність, в умовах сучасного суспільства, з розвитком демократичних процесів, розбудова цих основних соціальних комунікацій відбувається при вирішенні стратегічно важливих задач нового етапу розвитку.

По-перше, стратками продовжують виконувати функції донесення директивно-управлінської інформації для реалізації основної системопідтримуючої функції.

По-друге, із долученням громадян до участі в управлінні важливими суспільно значущими процесами, з формуванням якісно нових у багатьох аспектах функцій регіонів, зумовлених дезінтеграцією, з активізацією нових функцій регіонів у загальнодержавному процесі стратками підтримують відповідні інформаційні обміни загальносуспільного значення.

У Заключному звіті Оперативної групи Оборонної наукової ради зі стратегічних комунікацій Міністерства оборони США в 2004 р. стратегічні комунікації вже визначалися як «багатоманіття інструментів, що використовуються державою для генерування розуміння глобальних відносин та культур, залучення в діалог ідей між людьми та інституціями, консультування осіб, які приймають рішення, дипломатів та військових лідерів щодо того, які наслідки для суспільної думки матимуть політичні рішення та впливи на поведінку за допомогою комунікативних стратегій» [18].

По-третє, через мережу регіональних інформаційних комунікацій, через зв'язки із зарубіжними відповідними комунікаціями стратками одержують інформацію про спроби спеціальних негативних інформаційних впливів з боку зарубіжних інформаційних технологів на регіональний інформаційний простір для відповідних інформаційних структур нашої держави, а також забезпечують регіони необхідними інформаційно-аналітичними продук-

тами, розробленими центром для нейтралізації змісту ворожої інформації. Безпековий аспект цього інформаційного механізму визначається у ч. 16 ст. 4 розділу 1 Воєнної доктрини України; стратегічні комунікації визначаються як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [19].

Зростаюча увага до використання стратегічних комунікацій у розвитку національного інформаційного простору в умовах глобалізаційних перетворень цивілізаційного масштабу обумовлює підвищений інтерес до цих механізмів інформаційних обмінів, до прояву їхніх властивостей, що можуть бути використані для вдосконалення ефективності спілкування, для процесу використання інформаційних ресурсів розвитку в майбутньому.

У зв'язку з цим, з погляду інформаційного забезпечення соціальної структури сучасного суспільства, абсолютно правомірним буде запропоноване О. Кушнір визначення стратегічних комунікацій як стратегічної взаємодії й взаємовпливу в інформаційному середовищі між окремими суб'єктами (державними, чи визначеними для виконання державних цілей), що полягає у всебічному залученні можливостей кожного окремого компонента стратегічної комунікації у комплексі або відокремлено, та спрямуванні на досягнення певної мети [20].

Як зазначає автор, «при підготовці до процесу стратегічної комунікації слід виокремити окремі *блоки завдань*, до яких можна віднести:

- аналіз ситуації;
- дослідження проблеми;
- комунікаційні ризики та потенційні можливості;
- стратегічно-операційні завдання;
- стратегічно-комунікаційні задачі;
- суб'єкти стратегічної комунікації;
- стратегічно-комунікаційна стратегія;
- стратегічно-комунікаційна тактика;
- оцінка ефективності;
- період часу і бюджет» [20].

Для повного розуміння змісту стратегічних комунікацій потрібно з'ясувати складники інформаційної сфери, у яких реалізується державна політика. Це:

- сфера інформаційної безпеки (державна політика інформаційної безпеки, політика безпеки інформації, політики та системи захисту інформації);
- сфера електронного урядування (державна політика з питань електронного урядування; державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні);
- сфера розвитку інформаційного суспільства (національна інформаційна політика, державна політика у сфері розвитку інформаційного суспільства, пріоритет державної політики, пріоритетний напрям державної політики);
- сфера інформатизації (основоположні засади сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки);
- сфера захисту (інформаційних) прав і свобод людини і громадянина;
- сфера функціонування та розвитку медіапростору тощо [21].

Відповідно можемо виділити і компоненти системи стратегічних комунікацій, взявши за зразок стандарти НАТО, де питанням стратегічної комунікації надано надзвичайної ваги:

- зв'язки з громадськістю (Public Affairs and Military Public Affairs);
- публічна дипломатія та військові заходи на підтримку публічної дипломатії (Public Diplomacy and Military Support to Public Diplomacy);
- зв'язки зі ЗМІ (Press and Media);
- інформаційні заходи міжнародного військового співробітництва (International Military Cooperation);
- цивільно-військове співробітництво (CIMIC);
- дії в кіберпросторі, включаючи соціальні мережі;
- залучення ключових лідерів до проведення інформаційних заходів (Key Leaders Engagement);
- внутрішня комунікація (робота з особовим складом/внутрішній PR);
- інформаційні операції (Information Operations);

- психологічні операції (PSYOPS);
- інформування про ситуацію (Visual Info/Situation Awareness) та документування подій на полі бою (Combat Camera);
- розвідувальне забезпечення проведення інформаційних заходів;
- показ дій військ (Show of Force);
- введення в оману (MILDEC);
- безпека операцій (Operation Security);
- фізичний вплив (Physical Attack);
- протиборство в електромагнітному просторі (EMW) [22].

Таким чином, міжнародна практика використання стратегічних комунікацій в умовах розвитку інформаційного суспільства, його соціальних структур, реалізації державницьких орієнтирів на цьому етапі суспільного розвитку є цінним матеріалом для вдосконалення сучасної інфосфери в Україні. Заслугує на увагу і висновок, якого доходять дослідники за кордоном про те, що першорядна проблема для державних стратегічних комунікацій – це проблема ефективної координації суб'єктів стратегічних комунікацій у різнорівневих системах із власною ієрархією, системою прийняття рішень, традиціями та навіть цілями. Ідеться про взаємодію, гармонійне поєднання оновлюваних і нових соціальних структур, що розвиваються в умовах стрімкого вдосконалення інформаційних обмінів на новій, електронній технологічній основі.

У сучасних дослідженнях справедливо зауважується, що до першочергових завдань держави (принаймні на нинішньому її етапі) належить забезпечення єдності дій цих структур у межах єдиного вектора діяльності. Ця координація має передбачати як загальну практичну координацію дій, так і створення тієї самої системи єдиних меседжів, що не суперечать один одному.

Збалансований регіональний розвиток будь-якої держави є запорукою суспільного миру, національної злагоди й стабільного економічного зростання. Наявність функціональної системи взаємовідносин центр – регіони, системи, яка забезпечує суспільну злагоду й економічний прогрес, є індикатором рівня розвитку в державі демократії й становлення громадянського суспільства. Дієздатність державної регіональної політики є також важливим індикатором готовності нашої країни до її інтеграції у європейську спільноту.

Однак, при безсумнівній важливості координаційної функції, стратегічні комунікації в Україні мають виконувати також і завдання, що не становлять сьогодні проблем для західного суспільства. Мова при цьому йде не лише про завдання, пов'язані з гарячою фазою війни з РФ на території нашої держави, наявністю непідконтрольних сьогодні Україні українських територій. Мова йде також про важливі реінтеграційні проблеми, про інформаційні обміни, пов'язані з налагодженням внутрішньосуспільної злагоди, про інформаційне забезпечення вирішення тих багатьох проблем суспільного життя, які втратили актуальність для передових країн Заходу і які, проте, потребують ефективного інформаційного відображення в українських стратегічних комунікаціях. У зв'язку з цим змістове наповнення вітчизняних стратегічних комунікацій у сучасних умовах набуває зростаючого значення. І зміцнення змістових характеристик контенту цих комунікацій актуальною науковою інформацією має важливе значення.

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів і відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [23] та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері. Законодавче підґрунтя для докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях є основоположною правовою інформацією у системі вітчизняних стратегічних комунікацій.

До корпусу відповідних правових актів належить Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, а також низка законодавчих актів:

- закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація місцевих бюджетів. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування.

- Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців у раді громади. Об'єднані громади отримали у комунальну власність значні обсяги земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів.

•Закон України «Про співробітництво територіальних громад» створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо.

•Пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг дав змогу делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрації місця проживання, видачі паспортних документів, державної реєстрації юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрації актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо.

Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету.

На другому етапі децентралізації в Україні (2019–2021 рр.) уряд визначив підтримку реформи децентралізації в Україні одним із пріоритетних завдань з метою сприяння місцевому самоврядуванню й економічному розвитку країни в цілому.

Якість функціонування стратегічних комунікацій значною мірою залежить від донесення користувачам змісту скоординованої державної політики, загальнонаціональних духовноціннісних орієнтирів, необхідного масиву інформації для ефективного суспільного розвитку. Зростаючого значення стратегічні комунікації набувають з проведенням в Україні реформ, пов'язаних із делегуванням частини економічних повноважень у регіони. Цей процес не завжди лягає на підготовлений ґрунт політико-економічної ситуації в регіонах, не завжди спирається на належну кваліфікацію виконавців, тому нерідко проявляється в діях, які призводять до неефективного використання ресурсів, у тому числі інформаційних, не мобілізують місцеві інформаційні структури на ефективну співпрацю із загальнодержавним ресурсом інформації та створюють атмосферу для формування запозиченого з центру місцевого варіанта олігархату.

Активізація інформаційного впливу стратегічних комунікацій на цей процес має сприяти нейтралізації негативних проявів децентралізації. Звичайно,

мова при цьому має йти про забезпечення якісного контенту для їх наповнення, підготовленого офіційними інформаційними структурами. Однак при вирішенні масштабних завдань загальносуспільної ваги, особливо в умовах інформаційної війни, навіть підготовка якісної інформації з цієї системи джерел не може забезпечити ефективне виконання функції інформаційної підтримки державницької діяльності без допомоги громадських структур.

В умовах розвитку інформатизації, загального доступу до наявних інформаційних ресурсів і нового інфотворення об'єктивно виникає потреба розширювати можливості інтерактивних технологій, якісного вивчення зворотного зв'язку з групами користувачів на актуальну тематику суспільного інформування і поступово виробляти дієві технології залучення до суспільно значущого інфотворення творчого потенціалу громадян України.

Отже, якість функціонування стратегічних інформаційних комунікацій прямо пов'язана з впливом їх на мережу всіх інших регіональних комунікацій, уже наявних в національному інформаційному просторі й тих, що стрімко створюються. І мова не лише про спеціальні урядові та кризові комунікації, передбачені Доктриною інформаційної безпеки України, а й про всю систему традиційних для суспільства комунікацій та тих, що створюються разом із вдосконаленням соціальної структури суспільства у зв'язку з розвитком електронних інформаційних технологій.

Процес підключення всієї цієї системи інформаційних комунікацій до стратегічних має забезпечувати донесення інформації про успіхи децентралізації всім адресатам комунікацій. У період, коли Україна стає об'єктом зовнішньої інформаційної агресії, стратегічні комунікації мають забезпечувати також необхідний ресурс потужності для задоволення потреб ефективної відсічі інформаційному агресору в інформації оборонного та контрпропагандистського характеру як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Додамо, що процес децентралізації, крім характерних для нього організаційних, правових, економічних та інших проблем, посилює традиційно наявні міжрегіональні суперечності, а також проблеми, пов'язані з гібридною війною Росії проти України.

В умовах децентралізації в Україні участь стратегічних комунікацій у вирішенні проблеми захисту регіонів від інформаційної агресії ззовні має полягати в ефективному інформаційному забезпеченні вирішення двох осно-

вних проблем: дієвості заходів із нейтралізації негативних інформаційних впливів, спрямованих на дискредитацію діяльності української держави, та адекватного реагування на специфічні, орієнтовані на особливості та протиріччя конкретного регіону негативні прояви ментальності його громадян.

Варто зауважити, що зростаюча самостійність регіонів, пов'язана з відповідними процесами суспільної трансформації, будучи по суті, проявом закономірностей розвитку інформаційного суспільства, може також стати об'єктом використання в інформаційній війні. Зарубіжні політтехнологи не без успіху використовують у своїй пропаганді внутрішньосуспільні суперечності періоду змін, що залежно від економічної, політичної специфіки регіонів можуть проявлятися в них із суттєвими відмінностями. При цьому їхній інформаційний простір має різні можливості для відсічі інформаційній агресії. Держава на цьому етапі залишається основним інструментом консолідації суспільства, інформаційною системою, що охоплює національний інформаційний простір, сприяє його розвитку, забезпечуючи в процесі своєї трансформації прогрес у сфері демократичних перетворень.

Сьогодні потребує поліпшення змістової якості ресурс у стратегічних комунікаціях і вертикального, і горизонтального спрямування. З іншого боку, належний інформаційний ефект, дієвість інформаційного ресурсу посилюється з розвитком технологічної мережі стратегічних і регіональних комунікацій, вдосконаленням доступу зацікавленого адресата до вітчизняної інформації. Система цих комунікацій, підтримувана національними організаційно-правовими і техніко-технологічними засобами, має стати надійною в експлуатації інфраструктурою інформаційних обмінів у рамках національного інформаційного простору.

З розвитком процесів суспільної інформатизації, прискоренням інформаційних обмінів, зменшенням часової дистанції від процесу створення інформаційних ресурсів до їх використання, а надто в умовах інформаційної війни, зростають вимоги до якості змістових характеристик інформаційних продуктів. За образним порівнянням академіка О. Онищенка, сучасний інформаційний процес можна порівняти з користуванням водогоном. При цьому технічне забезпечення функціонування інформаційних процесів, за аналогією, можна порівнювати з експлуатацією трубопроводів, а змістове наповнення – з доставкою користувачам потрібної для життєздатності води.

Така аналогія наочно демонструє зростаюче значення своєчасного донесення якісної інформації розвитку до користувача в умовах прискорення суспільних процесів. Саме якісні параметри в системі інформаційних обмінів набувають у сучасних умовах зростаючого значення також і з огляду на специфіку інформаційної війни, яку веде проти України її північний сусід. Успішне протистояння інформаційній агресії у вирішальній мірі залежить від ефективності використання інформаційних ресурсів спротиву. У зв'язку з цим Доктриною інформаційної безпеки ставиться як абсолютно необхідне завдання побудови «дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій» [24] – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей в інтересах держави. При цьому в сучасних умовах увага має приділятися підвищенню значення в системі стратегічних комунікацій змістового складника, орієнтованого на розвиток національного інформаційного простору [21], що відіграє основну роль в організації протистояння інформаційній агресії.

Особливо важливим є забезпечення інформаційних обмінів у системі цих комунікацій на засадах розвитку національної інфосфери: використання вітчизняного інформаційного ресурсу і ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах національного розвитку. Поряд із цим увага має бути приділена тісному зв'язку процесів функціонування стратегічних комунікацій та вітчизняного інфотворення, своєчасному оновленню ресурсу протидії негативним інформаційним впливам. При цьому забезпечується посилення зворотного зв'язку в інтересах управлінської сфери на базі громадянських ініціатив у вертикальних інформаційних обмінах [25, с. 16], відкриваються нові потенційні можливості для консолідації суспільства та зростання ефективності його функціонування.

Сучасне вітчизняне інфотворення, активізоване інформатизацією, характеризується постійним зростанням продукції, в якій наявні значні обсяги низькоякісної, а також закамфльованої під загальний фон шкідливої інформації. Використання цього ресурсу в стратегічних комунікаціях можливе лише у разі застосування механізмів виділення із цих загальних масивів того змістового наповнення, яке буде корисним для розвитку нації і держави, сприятиме вирішенню конкретних завдань інформаційної безпеки.

Треба зазначити, що для регіональних інформаційних структур, як державних, так і іншої форми власності, самостійне управління всезростаючими масивами інформації є справою малопродуктивною. У зв'язку з цим

в умовах інформаційної агресії ззовні на передній план виступає проблема ефективної державної координації використання потенціалу інформаційних, інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій, наукових установ, що продукують нову, в інтересах національного розвитку інформацію, аналізують нові ресурси і працюють у режимі виготовлення «інформації на базі інформації».

У цьому сенсі академік Б. Патон справедливо назвав бібліотеки передовою базовою ланкою інформатизації, підкреслюючи, що «рух в інформаційне суспільство починається від мережі бібліотек, бо вони є володарями усієї досі накопиченої і оприлюдненої інформації» [26, с. 8]. І сприяння центрам комплектування й організації високопродуктивного використання інформаційних ресурсів, інтенсифікації процесу підвищення ефективності інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій є важливою складовою мобілізації творчого потенціалу суспільства в інтересах національного розвитку.

Однак питання інформаційного забезпечення реформ і подолання взаємовідчуження в українському суспільстві не вичерпується і не може бути вичерпане лише створенням певного семантичного простору. Як справедливо зауважує український дослідник О. Соснін, проблема ефективності державного управління існувала завжди: «...Починаючи з кінця 70-х років ХХ ст., світ постійно “сколихують” різноманітні адміністративні реформи, в яких відбиваються незадоволеність громадян різних країн світу ефективністю функціонування своїх держав і спроби знайти оптимальні для нових історичних умов форми державного устрою та ведення економіки і інформаційно-когнітивної взаємодії громадян у суспільстві» [27].

Взаємовідчуження в українському суспільстві, про яке пишуть як українські, так і зарубіжні дослідники, має певну передісторію. Зокрема, пострадянська деінституціоналізація в політичній, економічній і соціальній сферах життя зумовлювала високий рівень аномії, яка супроводжувалася масовою деморалізацією і поширенням уявлень про аморальність кожного, хто знаходив шляхи для особистого успіху. У подальшому неефективність нових економічних і політико-правових інститутів лише відтворювала в суспільстві зазначений стан аномії, який, своєю чергою, підживлював деструктивну спрямованість активності особистості, що формується під впливом розчарування людини у своєму оточенні, нереалізованості, відчуженості від інших. Саме такі чинники потужно впливали у перші роки соціальних змін,

коли люди масово втрачали звичні соціальні позиції, можливості задоволення нагальних соціальних потреб та відчуття упевненості в майбутньому [28].

Переважно безсистемні так звані ринкові реформи 1990-х років у першу чергу поглибили взаємовідчуження між чиновництвом і рештою населення, яке вже існувало в українському суспільстві та має власні глибокі історичні корені. Крім того, зазначені реформи сприяли виникненню і значному поглибленню взаємовідчуження між окремими суспільними групами за ознакою особистого добробуту і контролю над засобами виробництва. На тлі стрімкого зубожіння більшості населення відбувся не менш стрімкий процес перерозподілу власності, і як наслідок – народження фінансової, промислової і політичної «еліти», що зосередила у своїх руках усі важелі економічної, політичної, а іноді навіть і судової влади.

Підкреслимо, що до зазначених негативних тенденцій соціально-економічного розвитку додалися і складнощі внутрішньоукраїнського дискурсу політичної міфотворчості і вербальних стратегій у політиці. Прикладом може слугувати метафора «дві України», яка на тлі боротьби за владу і прихильність виборців перетворилась у модний евфемізм і своєрідну «антицинічність», негативно впливаючи на політичний клімат у державі. Українська дослідниця Л. Нагорна наголошує, що побудована на цій міфологемі «магія слів» являє собою стійкий конструкт суспільної свідомості й відчутно блокує раціонально-критичне сприйняття як історичного минулого України, так і сучасних соціокультурних реалій [29, с. 142]. Активне використання різними політичними силами зазначеної метафори призводить до формування в українському суспільстві взаємовідчуження за ознакою регіональності та підтримки певних політичних сил, що вперше найбільш виразно проявилось під час Помаранчевої революції у 2004–2005 рр.

Зрозуміло, що процес перевизначення ідентичності, з яким стикнулися усі пострадянські країни, є тривалим і вельми хворобливим у політичному, соціальному, інституційному і культурному вимірах. На жаль, українській політиці протягом тривалого часу явно бракувало системного бачення місця України в сучасному глобалізованому світі, усвідомлення пріоритетних національних інтересів і зовнішніх орієнтацій. Очевидно, що без вироблення інтегральної системи базових цінностей і основоположних принципів, здатних зцементувати соціум, Україна й надалі буде приречена на орієнтаційну роздвоєність, конфронтаційність, кризу ідеалів [30].

Ефективною відповіддю й аргументом на користь свободи особистої ініціативи, лібералізації економічних відносин і зростання відповідальності людини за своє життя може стати лише успішне реформування країни, яке б наочно продемонструвало успіхи України та переваги якісно нових форм господарювання і соціально-політичних відносин. Крім того, загальновідомим і неодноразово підтвердженим є той факт, що для вирішення масштабних завдань модернізації країни недостатньо мати лише політичну волю чи підтримку партії або парламенту. Потрібно шукати опору в суспільстві, тобто провадити публічну політику.

Діяльність політичних структур збагачує інформаційний ресурс протистояння інформаційній агресії аргументацією різних категорій українських громадян. У регіональному вимірі дуже корисним є долучення до цього ресурсу матеріалів місцевих інформаційних центрів, громадських організацій, науковців, що найкраще орієнтуються в проблематиці, пов'язаній із інформаційною ситуацією в регіонах.

У цьому контексті механізм впливу громадськості на соціальні медіа сьогодні найбільш оперативно спрацьовує саме через моніторинг та оперативне реагування активної аудиторії, блогерів, медіаактивістів та простих користувачів інтернету. Це проявляється в таких сферах:

- активність звичайних користувачів – взаємодія громадськості зі ЗМІ відбувається через коментарі на сайтах та у соціальних мережах. Складність цього методу у тому, що треба знати напевно, хто є справжньою людиною, а хто ботом, крім того, пересічний користувач не завжди може виявити обман чи маніпуляції в медіа;

- блогери, які пишуть про ЗМІ – така діяльність часто недооцінюється, проте сьогодні можна сказати, що їхня роль у суспільстві стрімко наближається до ролі журналістів. В Україні діяльність блогерів ніяк не визнається офіційно і не регулюється на законодавчому рівні. Блогери та медіаактивісти впливають на медіасередовище різними доступними методами. Починаючи від написання постів чи окремих блогів про певний медіаресурс до відвертого тролінгу. Все частіше аудиторія таких блогерів у соціальних мережах чи не більша за аудиторію самих ЗМІ;

- проєкти, які критикують ЗМІ, політиків, блогерів, журналістів – популярними сьогодні стають проєкти, які намагаються критикувати різних представників медіасфери. Тут варто зауважити, що є тонка грань між мані-

пуляцією та реальною критикою, коли блогери намагаються дискредитувати владу чи журналістів;

– громадські організації, які сприяють роботі національних ЗМІ (Інститут масової інформації, Телекритика та ін.), – це ресурси, які здійснюють постійний моніторинг та аналіз ЗМІ, працюють над підвищенням рівня освіченості журналістів та якості їхніх матеріалів;

– залучення користувачів мережі до контролю ЗМІ – прикладом може бути конкурс «Лови джинсу», який проводив Інститут масової інформації у 2014 р. під час парламентських виборів. Мета конкурсу – популяризувати ідею критичної оцінки медіа та підвищення медіаграмотності населення. На конкурс надійшло понад 550 матеріалів із 17 областей України.

Держава організовує «розвиток сервісів, спрямованих на більш масштабне та ефективне залучення громадськості до прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, ... розвиток механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства щодо протидії інформаційній агресії проти України» [24].

Виважена й ефективна поведінка влади в інформаційній сфері в умовах протистояння агресору, зрозумілість її рішень і дій сприятимуть зміцненню її легітимності і забезпечуватимуть їй змогу адекватно реагувати на актуальні проблеми, спричинені інформаційною війною. Водночас налагодження зворотного зв'язку – від інститутів громадянського суспільства до органів державної влади – дає останнім змогу сформулювати уявлення про ефективність діяльності владних структур у цей відповідальний період і розраховувати на підтримку владних заходів громадянами. Функціонування цього механізму сприятиме консолідації суспільства, вихованню в його членів почуття причетності до обстоювання власної свободи і незалежності, патріотизму.

Водночас «інформаційний простір України має формуватися органами державної влади таким чином, щоб сприяти розвитку інформаційно-аналітичних ресурсів, задля ефективного здійснення управлінської діяльності на всіх рівнях, починаючи із загальнонаціонального і закінчуючи органами місцевого самоврядування» [31]. В умовах інформаційної війни набуває особливого значення об'єднання у цьому просторі систем електронного врядування та інформаційної безпеки в загальну систему протистояння агресії.

3.3. Соціальні мережі в інформаційних процесах сучасності

Розвиток електронних соціальних мереж у національному інформаційному просторі як результат глобальної інформатизації на основі нових технологій забезпечує всім категоріям громадян доступ до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів та засобів для власного інформовання, інформаційного самовираження. Насамперед цей процес проявляється в поширенні соцмереж.

Технології інформаційних обмінів у соцмережах сприяють розвитку громадянського суспільства, його консолідації на якісно новому рівні. Винахідник Всесвітньої мережі «Інтернет» Тімоті Бернерс-Лі у книзі «Заснування Павутини» зазначає: «Мережа – це більше соціальне, ніж технічне явище. Задумував я її для досягнення результату – допомогти людям працювати разом, – а не як технічну іграшку. Найзагальніша мета Мережі – підтримка і поліпшення нашого існування у світі, яке саме багато в чому є мережевим» [32, с. 107].

Поняття про такі мережі проходить певні етапи свого розвитку, пов'язані з роллю технологій у сучасних інформаційних процесах. Сьогодні їх можна розглядати як технологічні комплекси самоорганізації і управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, призначені для забезпечення горизонтального спілкування зацікавлених у ньому абонентів, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навиками спілкування. Спеціалісти прогнозують, що процес розвитку соцмереж трансформується в нові проекти – нішеві, створені під запити окремих груп користувачів та їхні специфічні потреби. У соціальні мережі вбудовуються технології інших комунікацій, наприклад, у великій соціальній мережі «My Space» вже можливі дзвінки по Skype. У ній також зростає кількість додатків. Крім технологізації, можна говорити про виникнення мереж нового типу – e-mail мереж, що активно відпрацьовуються нині такими гігантами інтернету як Google та Yahoo!

Дослідники зазначають, що соціальні мережі сьогодні створили умови для формування нової тенденції побудови взаємовідносин з партнерами, колегами, користувачами.

Більше того, технології соціальних мереж є практичною реалізацією потреб нового інформаційного суспільства в механізмах інформаційного

забезпечення його структур, що створюються протягом останнього часу. Сьогодні у використанні соціальних мереж з'явилися певні характерні особливості, що відрізняють їх від функціонально близьких традиційних ЗМІ.

Варто також зауважити, що якість інформаційних обмінів у мережах визначається інтелектуальним рівнем та компетентністю учасників спілкування. Водночас такі, приміром, інструменти піднесення освітнього рівня учасників спілкування як бібліотеки, наукові установи тощо, через які в мережі вводиться високоякісна суспільно значуща інформація, можуть відігравати суттєву роль.

Прогрес в інформаційних технологіях сприяє активному використанню соціальних мереж у формуванні соціальних структур інформаційного суспільства, заснованих на здобутках наукового прогресу, на ефективному використанні інформаційних ресурсів, на зближенні інфотворчості з практичною діяльністю.

Зазначаємо, що згадані особливості мережевих форм спілкування є характерними для нинішнього етапу соціальних відносин у суспільстві, для нинішнього рівня інформаційних технологій та грамотності у сфері інформаційних технологій сучасних учасників інформаційних обмінів. З подальшим розвитком інформатизації українського суспільства і, відповідно, зростаючим рівнем опанування інформаційних технологій членами суспільства, можна прогнозувати зростання соціального значення самих учасників обмінів у мережах і потребу уточнення характерних особливостей соціальних мереж в інформаційних процесах загальносуспільного рівня.

Соціальні мережі в нашій країні, як і в передових країнах Заходу, поступово стають одним із інструментів перетворення суспільства, поширення наукового і технічного знання, формування творчих колективів і громадських рухів та використовуються для спілкування, маркетингових досліджень і просування продукції та послуг.

Для утвердження соціальних мереж у науково-технічній та громадській сфері вони проходять шлях технологічного становлення як важливий інструмент комунікації, що відповідає загальноцивілізаційній тенденції до урахування формування специфічних суспільних потреб, удосконалення особистісних і ділових контактів, зокрема пов'язаних із підтримкою соціально орієнтованих проєктів [33].

Загалом можна вказати на характерну особливість сучасності: соцмережі, вдосконалюючи горизонтальні зв'язки, усе більш відчутно впливають на систему вертикальних інформаційних зв'язків, що є ознакою розвитку громадянського суспільства. Вони вдосконалюють зв'язки між соціальними групами і всередині цих груп, створюючи умови для активного громадського впливу на правила ведення бізнесу, знижують рівень невизначеності в політиці, підвищують якість інформаційного обслуговування та інтенсивність інформаційних обмінів. За допомогою горизонтальних соцмереж ефективніше представляються інтереси не тільки соціальних груп, а й цілих соціальних пластів: роботодавців, найманих працівників, споживачів та ін. Створюються умови для прозорості економічних процесів та прийняття управлінських рішень. Підвищується ефективність управління організаціями і процесами будь-якого рівня за рахунок взаємного контролю всіх їх учасників.

У контексті розвитку технологій соціальних мереж актуалізується питання про специфіку прояву їхніх функцій, що в свою чергу має сприяти розвитку уявлень про місце цих механізмів суспільного інформування в загальносуспільному процесі. Наприклад, комунікативна функція в мережах відображає особливості інформаційних обмінів у формі спілкування, з відповідною стилістикою використовуваного інформаційного ресурсу, з урахуванням напрямів комунікативної мотивації – спілкування зі знайомими і розширення кола спілкування.

Водночас у соціальних мережах недосконалі можливості для самовираження учасників. Ця ситуація є фактично стартовою. З розвитком інформаційного суспільства можливості для самовиявлення в мережах зростатимуть. Більше того, потреба в мобілізації творчого потенціалу членів суспільства в його інтересах зростатиме, створюючи спеціальні умови для стимулювання процесу самовиявлення творчих особистостей.

Багато користувачів розглядають ведення своїх сторінок, знайомство з чужими темами і дискусіями в коментарях як розвагу, особливо якщо вони з якихось причин обмежені в інших засобах розваг, крім інтернету. Треба зазначити, що сьогодні вже розвинулася ціла індустрія виробництва розважальної інформації, ігор, сформувався і розвивається широкий ринок реалізації таких продуктів. Формуються мережеві товариства за ігровими інтересами і т. ін.

Використання соціальних мереж може відігравати роль психологічної розрядки. Ідеться про зростаючу соціалізацію сучасних людей, які отримали у своє розпорядження можливості для широкого спілкування в мережі, знаходження підтримки у разі психологічних ускладнень.

Отже, соціальні мережі дають змогу підтримувати соціальні зв'язки, що відображають сформовані за власним вибором людини спільні інтереси, розширювати можливості цікавих знайомств. Люди за допомогою мереж будують дружні відносини, не відчуваючи при цьому ніяких меж і перешкод. Мережа сприяє акумуляції сукупного досвіду учасників спілкування у використанні важливих для них інформаційних ресурсів сьогодення в інтересах їх ефективного застосування, інтереси відтепер легко артикулюються за допомогою інформаційних каналів. Ідеологія, релігія, творчість, освіта, – всі сфери, які обслуговують культуру, змушені змінювати формати поширення, переходячи від статичних книжкових форм комунікації до мобільних інформаційно-комунікаційних.

Крім того, «за результатами багатьох досліджень, соціальні мережі роблять молодь, і особливо представників покоління міленіалів (люди, які народилися у період з 1981 по 1994–2000 роки) та покоління Z (люди, які народилися в період між 1995 та 2000 роками) більш політично активними» [34].

Зважаючи на вільний, практично неконтрольований доступ до участі в спілкуванні у соцмережах для кожного дієздатного члена суспільства, як досвідченого в такого роду спілкуванні, так і недосвідченого, як компетентного в порушуваній тематиці, так і некомпетентного, як відповідального за створюваний контент, так і безвідповідального, в соціальних мережах сьогодні ще не виробились надійні механізми забезпечення достовірності інформації, тому трапляються зумисно чи ненавмисно поширювані плітки і викривлена інформація.

Примітним є те, що організатори мереж не мають формальних зобов'язань перед користувачами щодо достовірності інформації. Ця достовірність повністю залежить від авторитету для користувача авторів – учасників інформаційних обмінів. Як показує практика, в умовах інформаційних війн, коли спостерігається наповнення інформаційного простору значними обсягами дезінформаційних чи просто низькоякісних матеріалів, особисто знайомим

авторам, а також таким, що віртуально викликають довіру, у мережах часто вірять більше, ніж іншим джерелам інформації.

На наших очах громадянське суспільство переростає в інформаційне, а це потребує, по-перше, чіткого осмислення державою необхідних змін, по-друге, своєчасної реакції та активних дій для створення правового поля, в якому (в перспективі) зацікавлені усі – і суспільство, і особа, і держава.

Соціальні мережі допомагають інформаційному суспільству в Україні структуруватися не лише за допомогою політичних партій та інших громадських організацій, а й на основі (поки що) неформальних об'єднань у всесвітній мережі. Це дає змогу громадянам по-справжньому ефективно брати участь у політичному житті нашої держави [35]. Поява і розвиток соціальних ресурсів інтернету значною мірою сприяли появі нової субкультури інтернет-спільноти і змінам в інформаційній культурі та у сфері суспільних відносин.

Тож можемо приєднатися до думки американського політичного науковця й економіста Ф. Фукуями [34] про те, що більше інформації – завжди краще. Однак сучасна практика свідчить, що в епоху інтернету, коли тисячі ботів і тролів можуть нарощувати поширення дезінформації, «надання хорошої інформації, яка зрештою протидіятиме поганій», є, без сумніву, важливим, але не єдиним напрямом підвищення достовірності інформаційних обмінів у мережах. Паралельно треба вдосконалювати також і відповідні регулятивні механізми, які забезпечать використання самої по собі нейтральної платформи нового способу спілкування в інтересах суспільного прогресу.

Розвиваючись, соціальні мережі збагачуються новими можливостями для задоволення запитів користувачів. Варто погодитись із думкою дослідників про те, що основними причинами нинішньої привабливості соціальних мереж є:

- отримання інформації-підтримки від інших членів соціальної мережі;
- верифікація ідей через участь у соціальній взаємодії;
- соціальна вигода від контактів (причетність, самоідентифікація, соціальне ототожнення, соціальне сприйняття тощо);
- рекреація (відпочинок).

Соціальні мережі зі зростанням кількості додатків до них сприяють підвищенню відвідуваності сайтів, забезпеченню зворотного зв'язку з користувачем і, таким чином, є важливою формою генерування нової суспільно

значущої інформації. На цих засадах сьогодні розвивається значна кількість web-сервісів, які прийнято називати «сервісами Web 2.0». Удосконалення мережових технологій обміну інформацією сприяє появі нових форм спілкування і нових форм суспільної організації в контексті розвитку *громадянського суспільства*.

Таке формулювання дає уявлення про соціальні мережі як про:

- організовані й опосередковано керовані інструменти спілкування на основі використання електронних інформаційних технологій (інтернету);
- мережі соціального спілкування саме одновимірних за характеристиками суб'єктів, тобто, спілкування на горизонтальних рівнях організації;
- інформаційні технологічні комплекси, що об'єднують абонентів зі спільними інтересами і потребами та відповідною технічною підготовкою, що сьогодні вже розширює учасників інформаційних обмінів.

Це визначення уможливорює подальше уточнення відповідно до організаційно-технологічної еволюції соціальних мереж.

Соціальні мережі поступово стають важливим інструментом громадянського суспільства, засобами масової інформації з найбільш вираженим сьогодні ступенем незалежності, що обслуговують громадські інтереси та потреби, формують громадську думку з питань політичних прав громадян, ідейно-політичної діяльності політичних партій та рухів, підвищення ефективності органів місцевого самоврядування, оперативного суспільного інформування з актуальних проблем сучасності тощо.

Отже, соціальні мережі у розвинутих демократичних країнах справді із супутніх чинників формування громадянського суспільства перетворюються на їхнього важливого складника.

У загальносуспільному масштабі цей процес сприяє розвитку громадянської єдності, допомагає поширенню соціального досвіду, зокрема й у сфері освоєння нових інформаційних технологій. Формування соціальних мереж сприяє виробленню відповідно до сучасних потреб ефективних форм капіталізації інформаційних ресурсів. При цьому для мережевої взаємодії рівень розвитку соціальної капіталізації визначається не стільки обсягом наявних ресурсів, скільки можливостями їх мобілізації в мережі. Ці можливості впливають на динаміку інформаційних процесів і ширину охоплення ними мережі, слугують джерелом її розвитку та є запорукою нового інформаційного виробництва.

Процеси конвергенції мережевих технологій, мобільних засобів зв'язку, мобільних комп'ютерів і систем геопозиціонування сприяють все більшій залученості мільйонів людей у мережевий простір, що створює умови для використання їхнього творчого потенціалу у вирішенні наукових, суспільно значущих проблем. Комплексний аналіз як технологічних, так і соціокультурних засад формування нового рівня соціокультурної реальності стає сьогодні однією з найважливіших умов адекватного розуміння сучасного суспільства дослідниками будь-якої сфери суспільної діяльності.

Вже сьогодні згідно з опитуванням, проведеним консалтинговою фірмою Hallvarsson & Hallvarsson (Швеція) серед 700 компаній з 21 європейської країни, 81% опитаних розвивають корпоративні соціальні мережі, вважаючи їх чудовим інструментом для створення атмосфери лояльності серед співробітників, налагодження маркетингових комунікацій з користувачами, формування іміджу, вивчення динаміки попиту, а також поширення інформації про себе.

Використання соціальних мереж з метою накопичення і передавання знань стає економічно рентабельним. При цьому мережі впроваджуються на критично важливих ділянках процесу обробки знань – генерації ідей, опрацювання великих обсягів інформації, інноваційному менеджменті. Оскільки інтелектуальний контент, що міститься в соціальних наукових мережах, є новим типом інформаційних ресурсів і становить частину національного інтелектуального капіталу, актуалізується завдання його всебічного вивчення, пошуку оптимальних шляхів збереження і використання в державній стратегії управління інформаційними ресурсами.

Використання мережевих технологій у науці й освіті, розширюючи можливості вільного доступу до інформації, актуалізує питання забезпечення прав інтелектуальної власності. Пошук шляхів розв'язання цієї проблеми, лежить у площині забезпечення балансу інтересів авторів, видавців, користувачів через удосконалення законодавчої бази; усунення правових бар'єрів у функціонуванні бібліотечних установ для дотримання права людини на вільний доступ до інформації. Оскільки і захист прав інтелектуальної власності, і забезпечення вільного доступу до інформації належать до засадничих умов формування громадянського суспільства в Україні.

Звертає на себе увагу той факт, що в Україні склалась парадоксальна ситуація, коли все більше авторів хочуть надати необмеженому колу користу-

вачів доступ до своїх творів, але створене для захисту їхніх авторських прав законодавство фактично позбавляє авторів можливості вільно розпорядитися результатами своєї творчості. В Україні сьогодні використання об'єктів права інтелектуальної власності, що розповсюджуються на умовах вільних публічних ліцензій, ускладнене. Головним чином така ситуація зумовлена неготовністю українського законодавства сприймати електронні тексти ліцензій та посилання на такі тексти на вебсторінках, де автори розміщують свої твори, чи навіть електронні тексти ліцензій, включені до дистрибутивів програмного забезпечення як підтвердження факту надання правовласником користувачам певного обсягу прав.

Таким чином, за тотального комп'ютерного піратства українське законодавство позбавляє користувачів можливості на законних підставах використовувати легальні програмні продукти та інший контент. Зокрема, по-суті, нема правових підстав використовувати операційну систему Linux, матеріали Вікіпедії, які переважно надаються саме на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-Share Alike, або найбільший у світі архів цифрових зображень Flickr, який нині містить понад 146,5 мільйонів зображень, наданих авторами на умовах ліцензії Creative Commons. Google Inc. розробив вільну операційну систему для мобільних пристроїв Android, браузер Mozilla встановлений мільйонами користувачів по всьому світу і т. д. Невизнання українським законодавцем вільних публічних ліцензій значно ускладнює діяльність бібліотек з надання вільного доступу до мережевих ресурсів, творів тих авторів, які готові до некомерційного їх використання. Створюючи електронні бібліотеки, використовуючи мережеві інформаційні ресурси, оцифровуючи літературу чи виставляючи її на сайт, бібліотеки стикаються з проблемою недосконалої правової бази.

Розгляд проблем, що стосуються особливостей, змісту, тенденцій розвитку соціальних мереж як важливого складника інформаційних комунікацій сучасності, пов'язується фактично з проблемою розгляду всієї інформаційної системи суспільства і є базовим елементом для з'ясування її потенціалу і, що найважливіше в наш динамічний час, – уявлень про особливості її використання. Інтерес становить вивчення соціального й науково-освітнього значення соціальних мереж, їх ролі у розбудові вітчизняного комунікативного простору, а також дослідження проблем організації безпеки вітчизняного

інформаційного простору в контексті нових викликів, пов'язаних із розвитком мережевих інформаційних технологій.

Аналіз суспільного досвіду свідчить, що соціальні мережі, з наявним ресурсом соціальної довіри, обумовленої слабкою присутністю на нинішньому етапі розвитку в їхніх інформаційних впливах державних органів та традиційних політичних сил, вже досить успішно використовуються для просування власних інтересів не лише сферою бізнесу, а й іншими суб'єктами впливу для введення в суспільний обіг тенденційної, або просто шкідливої для об'єкта впливу інформації. Розробляються спеціальні технології, що підвищують ефективність інформаційних каналів, посилюють маніпулятивні впливи на аудиторію користувачів. Також формується чітка диференціація об'єктів впливу та охоплення масштабних аудиторій, зменшується здатність об'єктів впливу блокувати інформацію, організовувати протидію небажаній інформації в мережі тощо.

Таким чином, із вдосконаленням електронних інформаційних технологій виникли нові можливості для поступу на інноваційній основі і водночас – серйозні проблеми, пов'язані з необхідністю забезпечення від нових інформаційних загроз, що не знають географічних меж і кордонів. Однак, як свідчить наявний досвід, ті самі технології в поєднанні з мобілізацією правових та організаційних заходів дають змогу нейтралізувати шкідливу для суспільного розвитку інформацію і водночас сприяють розвитку творчого потенціалу суспільства – найважливішого складника поступу.

Протягом останніх років набуває поширення цільове призначення мереж з використанням специфічних маніпулятивних технологій. У принципі такі технології можуть бути використані в будь-якій сфері суспільного життя. Наприклад у торгівлі за допомогою соціальних мереж стало можливим використання нових способів просування товарів та ідей. Для цього спеціальні люди реєструються в групах і товариствах, завойовують там авторитет і поступово просувають свої ідеї серед членів груп. Від успіху цієї роботи залежить, чи буде нова марка певного товару популярна в масах.

Як зазначають фахівці, соціальні мережі, які активно розширюються, стають каналом для надання суб'єкту впливу потрібної йому інформації. При цьому він має змогу чітко диференціювати об'єкти впливу та охоплювати масштабні аудиторії, зменшувати спроможність об'єкта впливу блокувати інформацію, організовувати протидію в інформаційній сфері не тільки проти

визнаних ворогів, а й проти задекларованих партнерів як на міждержавному рівні (напр., союзники по коаліції чи блоку), так і у політичній чи бізнесовій площині (політичні блоки, бізнес-асоціації тощо).

Серед великого різноманіття способів інформаційних впливів, які реалізуються в інформаційно-телекомунікаційних системах або через них, можна виділити такі:

- поширення спеціально підібраної інформації (дезінформації). Цей спосіб впливів здійснюється у формі розсилки e-mail (електронних листів);
- організація тематичних новинних груп;
- створення сайтів з елементами інтерактивної взаємодії їх відвідувачів (чати, опліне-голосування);
- розміщення інформації на приватних за змістом вебресурсах: у блогах, соціальних мережах.

Варто зауважити, що діяльність сучасних кіберзлочинців також стала дуже серйозним бізнесом: вони залучають зовнішніх співробітників (аутсорсерів) – талановитих програмувальників, створюють програмні продукти і пропонують платні послуги, отримують прибутки. Соціальні мережі, на думку фахівців, – у числі об'єктів, найбільш уразливих для атак злочинців, поряд із інтернет-платежами, інтернет-банкінгом, віддаленими сховищами даних і програмних застосувань, онлайн-іграми, онлайн-біржовими агенціями, сайтами за технологіями Web 2.0.

І, нарешті, соціальні мережі, незважаючи на те, що в практику спілкування ввійшли лише протягом останніх п'яти – семи років, стали вже важливим інструментом активізації горизонтального спілкування як основи для організації соціальних протестів, як таких, що сприяють удосконаленню суспільної організації, так і тих, що в силу емоційного впливу і некритичного ставлення до реального життя за межами комп'ютерних спільнот проявляються у вигляді деструктивних виступів, використовуються внутрішніми і зарубіжними маніпуляторами для вирішення цілей, не пов'язаних із національним прогресом.

За даними спеціалістів і визнанням офіційних учасників подій, саме Twitter і Facebook відіграли основну роль в організованих у більшості країн арабського світу соціальних збуреннях, названих іще революціями, а по-іншому – технологіями керованого, як на це сподіваються автори проєктів «революцій», а насправді – некерованого хаосу.

Практика показує, що ефективним методом вирішення проблем національної інформаційної безпеки та розвитку інформатизації в Україні є забезпечення комплексного, планомірного розвитку загальнодержавної інформаційної системи, орієнтованої на задоволення інтересів українського суспільства. Адже впровадження сучасних технологій в окремих галузях, як це вже відбувалося в минулому, призводить до нерівномірного розвитку в масштабах суспільства і створює при цьому низку серйозних соціальних проблем, пов'язаних із асиметрією.

Під соціальною інформаційною системою розуміємо організовану мережу соціальних структур, оснащену засобами для виробництва, комплектування, обробки та зберігання, організації безпеки значущої для певної системи інформації, що дає змогу ефективно використовувати наявні у розпорядженні суспільства інформаційні ресурси, сприяє їх оновленню і розвитку для суспільного прогресу.

В умовах зростаючої у сучасному світі активізації глобальних процесів, що поряд із позитивними аспектами своїх впливів на світову спільноту створили також загрозу тотальної уніфікації, інші раніше невідомі проблеми для суверенних держав і націй, саме загальнонаціональна соціальна інформаційна система може стати запорукою нейтралізації інформаційних загроз і використання позитивних факторів розвитку інформатизації. Ефективна робота цієї системи на загальнодержавному рівні та мобілізація вітчизняних ресурсів і можливостей мають забезпечити конструктивні інформаційні обміни України на міжнародній арені та розвиток національної інформаційної бази, що є важливою передумовою прогресу суспільства.

Загальнодержавна інформаційна система має відігравати основну координаційну роль в організації виробництва необхідної суспільству інформації, сприяти залученню потрібних для розвитку інформаційних ресурсів із глобального інформаційного простору, забезпечувати організацію ефективного використання наявних у розпорядженні українського суспільства ресурсів в інтересах розв'язання актуальних питань суспільного розвитку.

На тлі прискореного і всебічного посилення глобальних впливів, глобальної інформатизації успішний розвиток нації і держави можливий лише за належної ефективності функціонування національної інформаційної системи. Відповідні державні органи на правових засадах мають забезпечувати розвиток ринків інформації, інформаційних послуг і технологій, сприяти

роботі інформаційної індустрії, просуванню вітчизняних інформаційних продуктів як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. З удосконаленням інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя має зростати значення державних структур у збереженні і розвитку суверенних інформаційних ресурсів, в організації національної інформаційної безпеки, національного протистояння в інформаційних війнах та нейтралізації проявів комп'ютерної злочинності.

РОЗДІЛ 4

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ НА ЕТАПІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

4.1. Електронні цифрові технології в поліпшенні обслуговування користувачів бібліотек

Зростання числа життєво важливих викликів, що постають перед сучасним суспільством, прискорення темпів їх прояву обумовило потребу у вдосконаленні суспільного реагування на ці виклики. Таке вдосконалення неможливе без подальшої суспільної трансформації, концентрації людських ресурсів на найважливіших напрямках діяльності, прискорення процесів цієї діяльності та підвищення її ефективності. Всі ці процеси потребують активізації інформаційної сфери, що супроводжує суспільну діяльність, оновлює її відповідно до зростаючої необхідності. Тому дуже своєчасним у розвитку суспільства стало впровадження в сучасну інфосферу електронних інформаційних технологій, інформатизація на їх основі всіх сфер суспільної діяльності.

Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів став однією з найбільш помітних і суттєвих рис сучасної цивілізації, починаючи із середини минулого століття. Щораз більші обсяги продукованої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру та інфосферу суспільства й розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства, зростання його інтелектуального та духовного потенціалу. У сукупності всі ці фактори забезпечили процес переходу до постіндустріального етапу – інформаційного суспільства.

Слід при цьому зазначити, що ефективне використання всієї інформаційної основи розвитку передбачає поряд із використанням наявної електронної інформації також і тематично відповідних їй ресурсів бібліотечних фондів, на змістовій традиції яких, власне, і здійснювалося нове інфотворення. Ефективне використання цього сукупного ресурсу стає можливим

лише при переведенні в електронну, цифрову форму, при оцифруванні всієї суспільно корисної інформації. Оскільки цифровий інформаційний ресурс став основним у сучасній суспільній практиці, то нинішній етап розвитку інформаційного суспільства дістав назву цифрового.

Зважаючи на важливість цього напрямку розвитку, Кабінет Міністрів України прийняв відповідне розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації». Ця концепція передбачала здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначала критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій [1]. У ній визначалася головна мета цифровізації, що полягає «у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні... створення та розвиток цифрових інфраструктур як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі» [1].

Це розпорядження відображало актуальні проблеми того етапу інформатизації, коли орієнтація здійснювалася на створення суспільного інструментарію, інфраструктури необхідної для ефективного розвитку процесу цифровізації і в розпорядженні суспільства були переважно неоцифровані інформаційні ресурси на різних носіях. В умовах розвитку постіндустріального розвитку при цьому поставала проблема ефективного використання електронних інформаційних ресурсів. І тому дуже важливим є впровадження цифрових технологій у бібліотечну сферу, де, власне, і зосереджуються основні масиви якісної, випробуваної практикою інформації, що має як прикладне значення, так і використовується як дієві орієнтири для нового інфотворення, нових високотехнологічних продуктів. Розвиток ринку таких продуктів та контроль за основними платформами електронної економіки, серед яких, безсумнівно, має бути і бібліотечна інфраструктура [2], має стати важливою функцією держави. Однак на сьогодні наша держава ще «не використовує повною мірою свій інформаційний потенціал у розвитку економіки. Укра-

їна займає одні з найнижчих позицій у рейтингах та індексах розвитку... Цілісного осмислення цифрової економіки, фундаментального дослідження її взаєморозвитку з аналоговою та реальною економіками у вітчизняній економіці не сталося», зауважується в дослідженнях, де аналізується стан сучасної інфосфери [3].

Слід також зазначити, що реалізація права на «...свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [4] у період розвитку електронних інформаційних технологій, глобальної інформатизації загострює проблему адекватності, достовірності інформації, що функціонує в сучасних комунікаціях національного інформаційного простору. Недостатня увага до змістових характеристик нової електронної інформації поряд із сприянням інтелектуальному зростанню членів суспільства призводить також до реальних небезпек і загроз в інформаційно-комунікаційній сфері, особливо в періоди різкого протистояння на міждержавних рівнях, у період інформаційної війни. «Тому забезпечення безпеки в інформаційно-комунікаційному середовищі стає пріоритетним напрямком науково-технічної діяльності, вимагаючи істотної уваги й зусиль з боку людини, суспільства, владних структур і юридичної науки держави» [4].

Важливою суспільно значущою проблемою став аналіз нових масивів електронної інформації, проблема відбору в дуже нерівних на початковому етапі інформатизації за якістю масивах електронних ресурсів саме достовірного контенту, затребуваного й необхідного для суспільного розвитку. І якраз важливим посередником між всіма нинішніми виробниками електронних інформаційних ресурсів і їх користувачами в забезпеченні якісною інформацією перетворювальної сфери суспільства можуть стати комп'ютеризовані бібліотечні установи. Наявний уже досвід трансформації провідних бібліотечних установ України відповідно до сучасних суспільних запитів на інформаційне забезпечення показує, що бібліотеки стають ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій вітчизняних користувачів. Однак це відбувається за таких умов:

– впровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;

– фундаментальних змін у комплектуванні, опрацюванні та зберіганні бібліотечних фондів, нових принципів формування бібліотечних електронних ресурсів, особливої уваги до інформаційно-аналітичного ресурсу як власного продукту нової якості, виробленого самими бібліотеками як інформаційними центрами загальносуспільного значення;

– впровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напрямку розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів;

– проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно-ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;

– вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів соціальних медіа, глобального інформаційного простору загалом, комплектування ними наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

– об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональну інформаційну корпоративну систему.

Вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек сприяє:

– введенню в обіг національних інформаційних ресурсів із фондів бібліотек, що сприятиме підвищенню якісного рівня інформації в системі національних інформаційних комунікацій;

– оперативному відбору і представленню вітчизняним користувачам нової інформації глобального інформаційного простору, необхідної для суспільного розвитку;

– аналізу інформації соцмереж і використанню її для сучасного бібліотечного комплектування;

– тематичній організації інформаційних ресурсів для корпоративних користувачів як форми їх ефективного використання.

Оптимізація інформаційно-аналітичної діяльності в сучасних бібліотечних установах пов'язана, таким чином, з вдосконаленням їх організуючої ролі в національному інформаційному просторі. Інформаційно-аналітична

діяльність наукових бібліотек у сучасних умовах все більшою мірою виконує науково-прикладну функцію у сфері використання наукових та інших суспільно значущих інформаційних ресурсів у практиці національного розвитку. Активно розвиваючись із еволюцією сучасного інформаційного простору, інформаційно-аналітична робота бібліотек:

- розкриває зміст національних фондів інформації, що є культурним спадком минулих поколінь;

- розвивається в якості орієнтуючого начала у процесі дальшого нарощення, розвитку національних інформаційних ресурсів;

- є суспільним орієнтиром у змістових характеристиках розвитку глобальних інформаційних процесів, національного інформаційного виробництва та в процесах внутрішніх і міжнародних інформаційних обмінів;

- сприяє орієнтації різних категорій вітчизняних замовників у сфері інформаційного обслуговування в процесах, пов'язаних із проблематикою політичного, економічного розвитку, участі вітчизняної науки в інноваційних процесах розвитку, вдосконалення соціальної структури суспільства та в ринкових формах обмінів інформаційними ресурсами;

- є ефективним інструментом застереження всіх категорій вітчизняних користувачів інформаційними ресурсами стосовно проявів негативних інформаційних впливів у національному інформаційному просторі, орієнтації громадської думки на протистояння фактам зарубіжної інформаційної агресії.

В умовах глобального розвитку інформатизації зростаюча увага до національної системи соціальних комунікацій обумовлюється такими основними причинами:

- по-перше, зростаюча складність завдань і прискорення темпів розвитку в загальноцивілізаційному вимірі обумовлює стрімкий розвиток трансформаційних процесів у соціальній сфері суспільства, що, у свою чергу, потребує відповідного інформаційного забезпечення й розвитку системи соціальних комунікацій;

- по-друге, глобалізаційні процеси на базі електронних інформаційних технологій сприяють підвищенню інтенсивності міждержавних відносин і не лише у сфері міжнародного співробітництва, а й у сфері протистоянь, протиборства, що, як показує практика, часто переходить в інформаційну війну. Соціальні інформаційні комунікації в такій війні стають і вагомим

інструментом мобілізації національного інформаційного ресурсу проти-стояння, і об'єктом ворожого впливу на інфосферу суспільства;

– по-третє, ефективність функціонування соціальних інформаційних комунікацій прямо залежить від якості інформаційних ресурсів, використо-вуваних у сучасних інформаційних обмінах. Оскільки традиційним джере-лом якісної інформації в суспільстві є бібліотеки, за умови їх оперативної комп'ютеризації і, відповідно, комплектації електронним ресурсом, ці уста-нови можуть стати надійним, суспільно значущим джерелом наповнення інформаційних магістралей національного інформаційного простору якісною інформацією.

Складність і важливість завдань, що постали перед нашим суспільством, обумовлюють потребу надати потужний імпульс розвитку новітніх форм співпраці наукових бібліотек та інформаційних центрів, дослідницьких інститутів, університетів, наукових товариств і асоціацій, дієвій коопе-рації їх зусиль у реалізації масштабних науково-інформаційних проєктів. Для успіху цієї справи бібліотекам конче необхідно, вирішуючи завдання координації, кооперації та інтеграції у власне бібліотечному інформа-ційному середовищі, одночасно виходити за межі усталених напрямів діяльності й приймати на себе функції значно більш широкого характеру. Важливо рухатися в напрямі нового осмислення й реалізації ролі бібліо-течних установ у значно більш широкому колі освітніх, наукових, інфор-маційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність наукових досліджень з роз-глядом оптимального розміщення бібліотечних ресурсних центрів в інф-раструктурній системі інформаційного суспільства, з визначенням ролі су-часних бібліотечних установ у системі сучасних інформаційних обмінів, посиленню сучасної бібліотечної діяльності в організації інформаційної безпеки українського суспільства.

Важливим орієнтиром для всіх суспільних інститутів України, у тому числі й для системи бібліотечних установ, мобілізуючим на організацію протидії інформаційній агресії документом стала введена в дію Доктрина інформаційної безпеки України [5]. Вона орієнтує працівників інформаційної сфери на реалізацію «державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах

розв'язаної нею гібридної війни». У документі підкреслюється зростаюче значення сучасної інфосфери, як одного з найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. При цьому звертається увага на необхідність розвитку всіх складових інформаційного простору: інформаційних ресурсів, інформаційної інфраструктури та інформаційних технологій, що в сучасних умовах є важливими чинниками піднесення рівня й темпів соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку.

При вирішенні абсолютно необхідного завдання «побудова дієвої та ефективної системи стратегічних комунікацій» – скоординованого і належного використання комунікативних можливостей в інтересах держави – увага має приділятися змістовій складовій, орієнтованій на розвиток національного інформаційного простору, що відіграє основну роль в організації протистояння інформаційній агресії. Саме якісні параметри в системі інформаційних обмінів набувають у сучасних умовах вирішального значення. Успішне протистояння інформаційній агресії вирішальною мірою залежить від ефективності використання інформаційних ресурсів спротиву.

Позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ з державними аналітичними центрами України з питань протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні. Зокрема, ідеться про можливості моніторингу та аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів, та, з іншого боку, поширення суспільно важливої інформації серед населення, розширення вільного доступу до неї користувачів бібліотеки, введення в систему інформаційних обмінів інформаційно-аналітичних продуктів, орієнтованих на нейтралізацію зовнішніх негативних інформаційних впливів у національному інформаційному просторі.

У цілому ж, керування зростаючими обсягами інформаційних (насамперед електронних) ресурсів обумовлює необхідність активізації діяльності бібліотек як соціальних структур, що акумулюють і організують використання суспільно значущої інформації, у тому числі електронної, в усій системі соціальних інформаційних комунікацій суспільства, зокрема й у соцмережах. Реалізація цього завдання не можлива без належної суспільної підтримки, необхідної на сьогодні модернізації бібліотечних інформаційних центрів.

Результати відповідних досліджень було відображено в ряді колективних та індивідуальних монографій¹, у публікаціях у фахових журнальних виданнях та випусках наукових праць Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Матеріали дослідження знайшли своє відображення також у циклах колективних монографій². Дослідження дало підставу для обґрунтованих висновків про те, що Україна як суверенна держава, що розвивається на етапі становлення інформаційного суспільства, продовжує створення ефективної, саморегулюючої організації безпеки національного інформаційного простору. Ця загальнонаціональна структура має здійснювати постійний моніторинг інформаційних небезпек, ефективне прогнозування тенденцій їх розвитку, координацію використання національного ресурсу в період інформаційної

¹ Бібліотеки в реалізації державотворчої інформаційної політики : монографія / [Гранчак Т., Бондаренко В., Горова С. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 324 с.; Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : [монографія] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 273 с.; Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017; Галаган Л. М. Електронне урядування в контексті сучасних соціальних комунікацій в Україні. Київ, 2018. 410 с.

² Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж / [Попик В. І. (керівник проекту), Онищенко О. С., Горювий В. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 223 с.; Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [В. М. Горювий (керівник проекту), Попик В. І. Онищенко О. С. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 247 с.; Технології розвитку і захисту національного інформаційного простору / [О. С. Онищенко (керівник проекту), Половинчак Ю. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 343 с.; Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності / [В. М. Горювий (керівник проекту); Онищенко О. С., Закіров М. Б. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016; Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні [В. І. Попик (керівник проекту); Онищенко О. С., Горювий В. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016; Розвиток інформаційної культури як умова єдності українського суспільства / [О. С. Онищенко (керівник проекту), Горювий В. М., Половинчак Ю. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017; Формування стратегічного нарративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст [В. М. Горювий (керівник проекту), О. С. Онищенко, Половинчак Ю. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017 р.; Інформаційні механізми нейтралізації негативних зарубіжних впливів на регіони України в умовах гібридної війни : наук. доп. [Л. А. Дубровіна (керівник проекту), О. С. Онищенко, В. М. Горювий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018.

агресії, забезпечувати надійну нейтралізацію інформаційних загроз вітчизняному інформаційному простору.

Водночас слід наголосити, що розвиток системи стратегічних комунікацій в Україні створює додаткові інституційні можливості для подальшого вдосконалення механізмів протидії російській інформаційній агресії і дає шанс науковим бібліотекам визначити своє місце в цій системі за умови вдосконалення їх можливостей як центрів інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і послуг.

Таким чином, протягом останніх двох десятиріч СІАЗ, НЮБ, Фонд Президентів України як наукові структури НБУВ займаються дослідженням проблематики, пов'язаної з вивченням процесів інформатизації в українському суспільстві, місця в цих процесах бібліотечних установ, насамперед наукових бібліотек, на практиці здійснюють впровадження результатів своїх досліджень у постійному розвитку інформаційно-аналітичної роботи, у дискантному обслуговуванні різних категорій користувачів: управлінських структур усіх рівнів, національного бізнесу, політичних структур, наукових установ, бібліотечної мережі в Україні. Під час проведених досліджень було підтверджено необхідність відповідного технологічного забезпечення бібліотечних установ відповідно до вимог сучасного інформаційного, цифрового суспільства, їх суспільної активізації як важливих інформаційних центрів нової інформаційної системи, виникнення якої продиктовано світовою глобалізацією, її інформаційними технологіями, заснованими на впровадженні в систему інформаційних обмінів електронних інформаційних процесів.

Наявний досвід провідних бібліотечних установ свідчить про те, що оновлені бібліотечні установи, технології функціонування яких мають базуватися насамперед на використанні електронних інформаційних технологій, мають стати сутнісними елементами національної інформаційної системи, що забезпечують акумуляцію, збереження й розвиток інформаційних ресурсів, необхідних для національного розвитку, сприяють підвищенню ефективності їх використання, стають активним елементом інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни, мають важливе значення в розвитку соціокультурних процесів сучасності.

4.2. Особливості використання електронних ресурсів національних бібліотек в умовах воєнного протистояння

На нинішньому етапі розвитку сучасного суспільства з розвитком електронних інформаційних технологій набувають особливої затребуваності проблеми наукового осмислення процесів функціонування та еволюції інформаційної основи суспільного розвитку. Ці проблеми набули особливої важливості з розвитком електронних інформаційних технологій, активізацією відповідних інформаційних обмінів, з розвитком глобальної інформатизації. Специфіку цього винятково складного періоду в цивілізаційному вимірі розглядали Д. Белл, І. Валлерстайн, Е. Тоффлер та ін. Для даного розгляду мала значення висловлена дослідниками думка про багатоваріантність шляхів розвитку цивілізації, виходячи з інформаційних можливостей людства, його глобальної інформатизації. Такої ж думки дотримувались і дослідники пізнішого періоду в ХХІ ст., як, наприклад, Ю. Н. Харарі.

Теоретично не заперечуючи можливої багатоваріантності, для орієнтирів суспільного розвитку мусимо мати гарантовано безпомилковий варіант інформаційної основи розвитку, який і визначається в цій статті. Період воєнного протистояння між державами на постіндустріальному етапі їх розвитку характеризується поглибленою увагою до інформації, що відображає духовні традиції, на яких базується життя держави і її громадян, патріотизм і правові основи суспільної організації, суспільну етику, найважливіші форми практичної діяльності, що забезпечують економіку суспільства – основні суверенні інформаційні ресурси, що становлять інформаційну базу існування нації і держави. Переважна частина таких ресурсів зберігається у наш час в інформаційних структурах, що становлять бібліотечну систему суспільства. У зв'язку з цим значення активізації бібліотечних установ у період як інформаційної, так і війни «гарячої» набуває щораз більшого значення, має бути затребувана всіма видами суспільних сил протистояння і забезпечувана працівниками бібліотек на основі ефективного використання наявних фондів інформації.

У сучасних інформаційних центрах необхідні для оперативного використання інформаційні фонди акумулюються у вигляді оперативних тематичних баз інформаційного ресурсу розвитку. Такий інформаційний ресурс стає інформаційною основою дослідження оперативної ситуації, насам-

перед пов'язаної з воєнним протистоянням у російсько-українській війні, здійсненням необхідних конкретних дій щодо протистояння інформаційній агресії. Нові інформаційні продукти мають поєднувати набуті раніше знання з досліджуваної проблематики з інфотворенням, що відображає сучасну ситуацію і перспективи її розвитку, і, таким чином, збагачувати реагування на нові, актуальні проблеми інноваційними рішеннями. Нові інформаційно-аналітичні продукти, орієнтовані на практичне використання, мають логічно поєднувати матеріал, напрацьований з обраної тематики раніше в поєднанні з новим інфотворенням, яке має окреслювати, обґрунтовувати результати дослідження, розвивати національну традицію в практичній діяльності.

Насамперед структура нових інформаційних продуктів, орієнтована на протистояння негативним інформаційним впливам, має враховувати ментальні чинники ставлення нашого народу до складних подій сучасності, сприяти виробленню стійкої патріотичної позиції у протистоянні зовнішній агресії. Ментальний фактор, за умови його ефективного використання, сприяє підвищенню стійкості заходів, спрямованих на протистояння агресору. При цьому у виробленні необхідної українському народу громадянської позиції на сьогодні включаються психо-емоційні фактори, зміцнюється свідомість і дисципліна, що, зокрема, позначається на показниках боротьби з ворогом.

З огляду на історичну традицію саме ментальні фактори є найбільш стійкими елементами національної індивідуальності. Стосовно витоків ментальності А. Фурман зауважує, що етнос – «генетично первинний і структурно основний таксон (одиниця) соціокультурного життя людей» [6, с. 12]. Це справедливе зауваження дослідника стверджує давність процесу формування ментальних якостей людини, відтермінування його до періоду родоплемінних відносин, на основі яких викристалізувалися ментальні якості соціальної особи і перших сформованих соціальних структур. Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить:

– по-перше, про їх високу життєздатність і суттєве значення в утвердженні права на самобутність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку;

– по-друге, про проникнення цих якостей у глибинні шари самосвідомості ще з часів існування представників стародавніх етносів, формування їх колективної пам'яті.

На зорі становлення націй відбувався процес об'єднання спільних ментальних характеристик близьких за світосприйманням етносів, формування спільних духовноціннісних орієнтирів, їх об'єднаної духовної культури. У національному вимірі етнічна свідомість являє собою «...внутрішню організацію нації, цілісність нації, усвідомлення народом своєї історико-генетичної єдності, того, що визначає його як особистість і формулюється перш за все у висловленнях “я – француз”, “я – українець”. Провідні елементи організації нації як цілісності з'явилися у сиву давнину. Вихідними тут є форми свідомості та менталітету (ментальності), що вироблені тисячолітнім досвідом і є реальнішими та стійкішими, ніж будь-яка форма матеріального існування й активності нації» [7, с. 111].

Розв'язання проблеми нейтралізації негативних впливів на ментальний імунітет пов'язане з вивченням каналів впливу на процес його функціонування, розвитку або ж нейтралізації. Найбільш загальний підхід при розв'язанні цієї проблеми пов'язаний із розглядом специфіки прояву двох основних потоків впливу на формування ментальних характеристик індивіда та суспільства: опосередкованого впливу на трансформацію емоційної сфери індивіда соціальної інформації та безпосереднього впливу на емоційну сферу людини, що прямо пов'язана з ментальними мотиваціями, за визначенням В. Когана, з «генотипом, одержаним від минулих поколінь» [8, с. 32].

Цінність сучасних бібліотечних фондів полягає в тому, що в них акумульовано багатство стереотипів ментального багатства нації, яке визначає її стійкість у період серйозних випробувань, аж до забезпечення ментальної стійкості особи, конкретного українця. А ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. **Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процес її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності.** Негативні впливи проявляються в дії неконтрольовано привнесеного з-за меж національного інформаційного простору [9] інформаційного ресурсу, створеного в іншій культурній традиції, неадаптованого до інтересів цієї нації, при реалізації економічних, політичних та інших цілей провідних країн-глобалізаторів у тій чи іншій країні, об'єкті глобальних впливів.

Багатогранна структура ментального імунітету протягом усього історичного періоду, і на інформаційному етапі розвитку людства особливо,

одержує імпульс розвитку як на загальнонаціональному рівні, на рівні загальноетнічного значення, так і при зміщенні акцентів розвитку міжнародної проблематики на певних напрямках, з посиленням відповідних процесів на певних напрямках: політичних, культурних та ін.

На передній план при цьому виступає необхідність вдосконалення організації суспільного устрою. «Проблема ментальності актуалізується в наш час у відповідності до демократичного руху як визвольна боротьба народів, держав за своє право на суверенітет. Ментальність постає свідченням їх унікальності, доказом природного, права людини, народу на самовизначення, тобто на самобутній розвиток. Ментальність легалізується за самобутністю в процесі самоусвідомлення, самовизначення особи, народів, суспільств... Відмінність демократизації суспільного життя держав, своєрідність процесу їх розвитку, тобто різноманітність форм історичного поступу демократії, є спільне для історичної ходи людства, ствердження розвитку за принципом плюралізму у його відповідності об'єктивному закону розвитку світу...» [10].

З поступовим зменшенням на постіндустріальному етапі розвитку суспільства домінуючих ідеологічних впливів, характерних для держави індустріального періоду, із забезпеченням глобальною інформатизацією комунікативних можливостей для всіх членів суспільства, саме оживлення ментальних властивостей, їх стійкості в міжнаціональних процесах і стає основним чинником самоідентифікації і для організованих діаспорних утворень, і для так званої розсіяної діаспори. Представник кожної нації в умовах сучасної інформатизації має змогу зміцнювати свої зв'язки з інтересами своєї нації, їх розвитком з допомогою утвердженого інформатизацією електронного інформаційного зв'язку. З огляду на це саме такий зв'язок українців зі своїми національними структурами, з численною розсіяною українською діаспорою у світі сьогодні сприяє формуванню солідарної думки світової громадськості про агресора в російсько-українській війні, організації солідарності й матеріальної допомоги жертвам агресії в цій війні.

А проте саме ментальна складова інформаційної основи життєдіяльності націй є найбільш вразливою і невідновлюваною для ворожих інформаційних впливів. Тому боротьба за збереження українських ментальних цінностей і їх ефективне використання – важлива складова міжнародного протипротива. Зменшення ментальної цінності нації знижує її стійкість у боротьбі

і вресіті-решт може призводити до втрати нею своїх позицій у політичному і всякому іншому розвитку суспільного процесу.

Загострення суспільної уваги до питань ментальності в останні десятиріччя набуває актуальності саме в наш час, коли з допомогою сучасних інформаційних процесів, глобалізаційних трансформацій життєздатні нації активізуються на політичній арені світу. Сьогодні ми спостерігаємо таку активізацію в багатонаціональних країнах і бачимо ознаки організаційного зміцнення й зміцнення політичної стабільності в мононаціональних державах, підкріплених глибокою релігійною традицією, як, приміром, Польща, країни Балтії, деякі інші західноєвропейські країни, інші державні утворення на політичній карті світу.

В умовах боротьби з російським вторгненням активізація національно-ментальних чинників стає важливим фактором інформаційного протистояння агресії, свідчить про стійкість і щораз більшу ефективність такого психологічного механізму. Ця думка з переконливою наочністю підтверджується проявом масового патріотизму українського народу з початку так званої російсько-української військової операції, фактичної агресії РФ проти України.

З позиції сучасних інформаційних процесів ментальність можна розглядати як формування й використання усталених стереотипів світосприймання і поведінки в глибинних складових у соціальній сфері на базі традиційного засвоєння змісту використовуваної людьми інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь цього етносу еталони оцінок навколишньої дійсності й поведінки, відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від другого і виробляють традиційні, успішні саме в умовах розвитку такого психотипу ефективні рішення суспільно значущих проблем. За цих обставин у новому інфотворенні ментальні складові відіграють роль орієнтирів самотутнього, нетрадиційного світосприймання.

Оскільки проблеми забезпечення інформаційного суверенітету виникли як проблеми нового інформаційного суспільства, що проходить процес свого становлення в наш час, набувають дедалі більшої актуальності, стають щораз більш насущними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про цей вид суверенітету, уточнення його характеристик для виявлення практичної відповіді на питання про методики й засоби його збереження та вдосконалення.

Слід зазначити, що сучасні технології поширення інформації, потужні інформаційні обміни в рамках уже сформованого глобального інформаційного простору сьогодні значною мірою нівелюють територіально-географічні особливості суверенітету як такого.

Варто зауважити також, що про будь-який суверенітет доцільно говорити лише за умови наявних можливостей його контролю й захисту. У цьому разі йдеться не стільки про правові, моральні аспекти його регулювання, освячення традицією, забезпечення науковим обґрунтуванням, скільки про наявність реальних засобів впливу на ситуацію, технічних, технологічних, аж до використання наявних силових можливостей, що можуть забезпечити підтримання впливу всіх інших соціальних інструментів зміцнення й розвитку інформаційного суверенітету. Без ефективного впливу на процеси забезпечення суверенності розмови на цю тему є безплідними, демагогічними.

Продовжуючи дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілого ряду ознак, доцільно окреслити характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності, у структурі якої суверенні інформаційні ресурси відіграють дуже важливу, орієнтаційну роль.

У процесі активізації глобального інформаційного простору, розвитку інформатизації в Україні актуалізуються найважливіші проблеми регулювання праввідносин в інформаційній сфері. Дедалі більшої гостроти при цьому з огляду на загрозу можливої інформаційної уніфікації набуває об'єктивна потреба законодавчого оформлення різних аспектів проблеми забезпечення інформаційного суверенітету України. Необхідна правова основа при цьому має регламентувати процеси формування, зберігання та використання суверенних інформаційних ресурсів, регулювати діяльність відповідних суспільних механізмів, відповідним чином впливати на функціонування соціальних інформаційних комунікацій, забезпечувати реалізацію права на інформацію для всіх категорій користувачів.

У цьому відповідна правова база має регламентувати суверенний інформаційний простір України. Інформаційний простір як такий на сьогодні вже є предметом дослідження ряду вітчизняних учених [11].

Коли ж мова йде про простір, окреслений інформаційним суверенітетом, очевидно, ми маємо справу з уявленнями про простір вільного використання суверенних інформаційних ресурсів. Використання цих ресурсів

за межами цього простору, очевидно, має регламентуватися відповідними правовими актами.

Електронні інформаційні технології обумовили появу цілого ряду нових джерел бібліотечного комплектування, серед яких важливе місце займає також і комплектування ресурсами соцмереж. Не зважаючи на дуже різну якість інформації в цих ресурсах інформаційних обмінів, у цілому це джерело інформації є дуже цінним з огляду на високий рівень довір'я такої інформації та відображення в ній, як правило, щирого, достовірного ставлення до обговорюваних суспільно значущих подій близькими людьми.

Розвиток соцмереж став переконливим свідченням успішного впровадження глобальної інформатизації на території нашої країни. Згідно з інформацією про останні рейтинги визначення популярності соціальних мереж у 2019 р. серед 2000 респондентів по всій Україні, за винятком окупованих Росією територій, найпопулярнішою серед них в Україні є фейсбук – нею користуються 50% респондентів. Про це свідчать дані опитування компанії Research & Branding Group [12]. Як зазначають соціологи, за період з травня 2018 р. в Україні помітно збільшилося число таких користувачів соцмереж, як «Фейсбук» (до 50%), «Ютуб» (30%), «Інстаграм» (27%) і суттєво зменшилася кількість таких користувачів соцмереж, як «Однокласники» (6%) і «ВКонтакте» (10%).

Найчастіше українські користувачі соцмереж користуються ними для спілкування з друзями (60%). Новини та події в країні й у світі цікавлять 36% респондентів. Характерним при цьому є те, що платні послуги в користувачів становлять лише (2%) відвідувань мереж, а питання ведення бізнесу – лише (1%). Не дивлячись на масове користування громадян України соціальними мережами, низькі проценти їх використання в діловій сфері свідчать про початковий етап входження цих технологій спілкування в соціальну практику обміну інформацією в Україні.

Технології інформаційних обмінів у соцмережах сприяють розвитку громадянського суспільства, його консолідації на якісно новому рівні розвитку. Водночас на нинішньому етапі свого розвитку соціальні мережі можуть створювати і певні небезпеки національному інформаційному простору України у зв'язку з недостатнім розвитком технологій нейтралізації негативних, в умовах інформаційної війни, і відкрито ворожих, впливів на процеси інформаційних обмінів у суспільстві.

Зважаючи на вільний, практично неконтрольований доступ до участі в спілкуванні у соцмережах для кожного дієздатного члена суспільства, як досвідченого в такого роду спілкуванні, так і недосвідченого, як компетентного в порушуваній тематиці, так і некомпетентного, як відповідального за створюваний контент, так і безвідповідального, у соціальних мережах на сьогодні ще не виробилися надійні механізми забезпечення достовірності інформації, присутні зумисно чи ненавмисно поширювані плітки та неточна, викривлена інформація.

Водночас «за результатами багатьох досліджень, соціальні мережі роблять молодь, і особливо представників покоління міленіалів (люди, які народилися у період з 1981 по 1994–2000 роки) та покоління Z (люди, які народилися в період між 1995 та 2000 роками) більш політично активними» [13].

Боротьба з пліткарством у соцмережах має дуже велике значення в умовах сучасної інформаційної війни. Але при цьому вона також має і довготривале, перспективне значення, оскільки підвищення достовірності інформаційних обмінів у соцмережах має підняти ефективність цієї нової, але перспективної в розвитку інформаційного суспільства технології спілкування в суспільно значущих вимірах: у розвитку інформаційних послуг в бізнесі, освіті тощо. Оскільки цей процес є суспільно значущим, державні інформаційні, інформаційно-аналітичні та аналітичні структури мають виробити і реалізовувати централізовану політику стосовно соцмереж, спільні підходи стосовно підвищення реальної дієвості цих інструментів сучасних інформаційних обмінів.

Насамперед, в обіймі засобів боротьби з пліткарством у соцмережах мають бути чіткі уявлення про перспективи суспільного розвитку власного суспільства, організація популяризації орієнтирів розвитку, визначених Президентом, урядовою програмою, іншими документами, що відображають тренди розвитку суспільства, його соціальних структур. Дієвість цієї популяризації залежатиме від того, наскільки владні структури зможуть показати вплив запланованих змін на життя первинних соціальних структур суспільства, конкретних його членів. При належній організації популяризації орієнтирів вони відіграватимуть не лише стержневу роль у створенні певних інформаційних систем орієнтації для учасників спілкування в мережах у насиченому інформаційному просторі, а й матимуть певне упереджувальне значення в боротьбі з дезінформацією.

Важливою умовою боротьби з пліткарством у соцмережах є обов'язкова постійна присутність держави, її інформаційно-аналітичних структур, у тому числі бібліотечних, у соцмережах. Успішна боротьба з цими явищами обумовлює також необхідність постійного вивчення інформаційного противника, розвитку форм його діяльності, прогнозування перспектив його диверсійної діяльності в національному інформаційному просторі України, добору аргументації тощо. Інформування учасників соцмереж про очікувані вкиди в національний інформаційний простір неправдивої інформації значно знижує її ефективність.

У боротьбі з пліткарством слід мати на увазі і міжнародні напрацювання. Так, гугл вже працює над індексом надійності, що визначає та демонструє градус достовірності змісту певного повідомлення. «Такі заходи працюватимуть на алгоритмах, а це породжує побоювання, що вони обмежать вільне поширення інформації в Інтернеті, – пояснює Мішела дель Вікаріо (*Michela Del Vicario*) з лабораторії комп'ютерної соціології в Лююці (Італія). – Мовляв, у такому разі відбуватиметься щось на кшталт цензури» [14]. Водночас фейсбук намагається знайти інші форми боротьби з недостовірною інформацією в мережах. Ставка при цьому робиться на зростання свідомості користувача, який у стрічці новин зможе позначити повідомлення, яке він вважатиме несерйозними чи фейковими [14].

У наших публікаціях вже не раз порушувалося питання про вдосконалення правового забезпечення розвитку електронного спілкування, що постійно відстає від розвитку нових інформаційних технологій. Серед гострих проблем у цій сфері фахівці виділяють безпеку й захист персональних даних, відсутність уніфікованих принципів правового регулювання відносин у соціальних мережах, захист та критерії відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності, проблеми правового регулювання реклами, електронної комерції і використання товарних знаків у соціальних мережах та ін.

Таким чином, важливі складові сучасного бібліотечного інформаційного ресурсу, пов'язані з відображенням різних етапів фіксації національної специфіки, і ті, що відображають ментальні особливості, і ті, що окреслюють специфіку національного суверенітету, і інноваційні джерела, засновані на новітніх електронних технологіях, є важливим фактором успішного виробництва нової національної інформації, і наукової, і науково-прикладної,

і художньої. Інформації, що в кращих своїх зразках стає загальноцивілізаційним доробком сучасного пізнавального процесу.

4.3. Бібліотеки як центри адаптації свідомості користувачів у період стресових перенавантажень

Характерною особливістю гібридних воєн сучасності є те, що психологічне враження противника під час їх проведення здійснюється в усьому спектрі його психоенергетичної структури. Таким чином, у людини, що стала об'єктом враження протягом конфлікту, практично не лишається нерозтрачених тією чи іншою мірою видів ресурсів, потрібних для підтримки енергетичного балансу організму, самоусвідомлення особистості. Таким чином, у сучасних війнах паралельно зі збройним протистоянням, що урізноманітнюється все новими й новими видами можливостей фізичного враження, все більше вдосконалюються інформаційні форми впливу на людський організм на всіх енергетичних рівнях його вираження, до психологічного включно.

Інформаційний компонент воєнного протистояння з розвитком все проникаючих, масово доступних інформаційних технологій на нинішньому етапі розвитку людства набуває особливої важливості у зв'язку з тим, що саме інформаційні впливи супроводжують і активізують всі аспекти функціонування людини, і насамперед – її стосунки зі зовнішнім світом. В усі періоди розвитку людства інформація була «невід'ємною сутністю основної трудової діяльності, виживання і самовдосконалення людей, відігравала роль глобального чинника загальносистемної рівноваги в економіко-екологічному комплексі» [15, с. 292]. Саме з нинішніми інформаційними технологіями з'явилася можливість впливати на кожен із цих аспектів, що відкриває можливості для керування реакціями людини на інформаційні подразники, можливості для керування, у кінцевому підсумку, поведінкою індивіда. Ця тенденція в наш час набуває особливого значення, адже, як зазначає Л. Мельник, «у технологіях інформаційного суспільства буде реалізуватись формула: виробляти інформацію з інформації інформаційною основою людини з допомогою інформаційних засобів для інформаційної основи людини» [16, с. 75].

Протягом останніх десятиріч знаходять своє розповсюдження також бойові інформаційні ресурси, що є основним компонентом інформаційних

воєн, та ресурси нейтралізації такого виду інформаційних впливів з боку об'єктів, що стали предметом інформаційних атак. Зміст бойових інформаційних ресурсів строго підпорядкований цілям інформаційної війни [17, с. 97] або ж як важливий компонент війни всіма традиційними засобами. Під цим кутом зору має розглядатися також і об'єктивність цього виду ресурсів не лише для учасників конфлікту, а й для всіх інших користувачів глобальними інформаційними ресурсами. Характерними особливостями цього виду ресурсів є висока динаміка застосування, наявність певних технологічних властивостей глибокого впливу на психодієву сферу кожного окремого індивіда в середовищі потенційного противника, а також багатоваріантність використовуваних форм з урахуванням аудиторії, у тому числі для створення позитивної громадської думки стосовно дій суб'єкта такого впливу в міжнародному співтоваристві.

У гібридних війнах використання бойових інформаційних ресурсів здійснюється засобами впливу на процес формування нової інформації з одержуваних даних безпосередньо в даний час, для корегування у вигідному для противника напрямі процесу використання набутих раніше знань і для перемодельовання основ підсвідомості, докорінних поведінкових механізмів реагування на дійсність, закладених на генетичному рівні кожної особистості.

Для вироблення протидії будь-якій зовнішній загрозі людина звертається до наявної в її свідомості інформації: знань, почуттів та найглибших шарів підсвідомості, що у своїй сутності становлять позитивний досвід оптимальної для виживання поведінки, намагаються на його основі будувати поведінку в умовах нових загроз. Відсутність прийнятної для усвідомлення інформації якраз і може бути базою для паніки, неконтрольованих дій у спробах нейтралізувати загрози. Саме панічні, логічно неконтрольовані дії і настрої намагається противник викликати для посилення ефекту від своїх бойових дій. На різних етапах розвитку інформаційних можливостей суспільства дезінформаційні впливи спочатку орієнтувалися на безпосередньо військову силу противника. Пізніше важливим компонентом розвитку воєнної справи стали впливи на координуючу інформаційну складову зв'язку в армії противника, зв'язки з управлінням військами. І, нарешті, з розвитком інформаційного етапу розвитку суспільства, з глобальною інформатизацією набули розвитку гібридні війни, одним з основних компонентів яких стали

інформаційні впливи на всю суспільну свідомість противника, включаючи цивільне населення.

Загрози, створені війною, сприяють розвитку стресових ситуацій у свідомості всіх категорій населення, і насамперед у населення цивільного, найменш поінформованого про реальний перебіг подій і практично безпомічного при загрозах сучасної війни. Ознаки прояву таких ситуацій, як і форми нейтралізації їх, надовго залишаються в периферійній пам'яті, у підсвідомості. При кількаразових повтореннях відкладаються в психіці людини.

Перебіг воєнних подій на міждержавному рівні сьогодні вимірюється десятками хвилин із можливими паузами протягом певного часу при переході до наступних етапів операції. Ці періоди особливо вразливі для цивільного населення, оскільки саме в цей час формуються панічні настрої, посилені масовою дезорганізацією, непевними слухами, пліткарством, поширюваним ворогом спеціально в рамках інформаційної війни. Всі критичні ситуації вимагають і об'єктивно й на суб'єктивному рівні швидких цілеспрямованих дій. Хоча такого роду дії органами державної влади плануються наперед, однак вони далеко не завжди відповідають несподіваній, або ж малосподіваній ситуації. І тому в активну фазу діяльності індивідів включаються ресурси підсвідомої інформації.

К. Г. Юнг справедливо вважає, що «...підсвідоме вміщає в собі всі ті психічні компоненти, що опустились нижче порогу свідомості, так само як і підпорогові чуттєві прийняття. Крім того, нам відомо (як із власного багатого досвіду, так і з теоретичних розробок), що підсвідоме вміщає також весь матеріал, який *ще не досяг* порогу свідомості. Це – зародки майбутніх свідомих змістів» [18, с. 81].

Стосовно тих «психічних компонентів, що опустилися нижче порогу свідомості», очевидно, маються на увазі різноманітні компоненти, які колись були пов'язані з використанням у житті людини колись наявних жабер чи якоїсь функціонально призначеної форми кінцівок. Або ж зачатки тих компонентів, які, можливо, мають розвинутись у майбутньому, як, скажімо, інтуїція, прояви якої сьогодні нерідко пов'язуються із зачатками можливих органів взаємодії з ноосферними явищами. З розвитком суспільства така інформація нерідко виручала людину, коли виникала ситуація, при якій саме зафіксовані в підсвідомості дії вдало впливали на ситуацію і могли навіть врятувати людині життя. Виникнення повторних потреб у такій взаємодії

може сприяти розвитку нових органів співдіяння з навколишнім середовищем, приміром, при використанні в людській практиці ноосферних явищ, або ж відновлення практично втрачених органів і відповідно емоційних можливостей на новому рівні розвитку. Наприклад, жабер, – при подальшому освоєнні світового океану.

«Отже, дана дилема часто вирішується таким чином: все, що дає нам минуле, адаптується до можливостей і вимог майбутнього. Ми обмежуємося досягненнями, а значить – відмовляємося від інших властивих нам психічних потенціалів. При цьому одна людина втрачає якусь цінну частину свого минулого, інша губить не менш цінну частину свого майбутнього... Це і є приклади згаданого вище вирішення дилеми» [18, с. 21]. При використанні такого принципу в умовах війни найбільш значущим стають ті дії, що забезпечують позитивний для їх учасника результат. Урізноманітнення й розширення загрозливих викликів, що постають перед сучасною людиною, і намагання адекватно відповісти на них вимагає оперативного використання усієї наявної на цей період у розпорядженні людей інформації, починаючи з найближчої в оперуванні розумовою сферою – підсвідомої, аж до завершення стрімко зростаючими масивами електронної глобальної інформації. Для оптимального реагування цими масивами, а отже, і важливими подіями життя людей, дуже важливе значення має емоційна точність реагування, емоційні чинники відповідних дій.

При відсутності належної організації надмірна для сучасної людини інформаційна система подразників емоційної сфери обумовлює неефективне емоційне реагування людини на ситуацію, а отже – і неефективні дії в умовах сучасних потреб негайного реагування. С. Горова досить повно визначила основні напрями стрімкого зростання інформаційних обмінів у сучасній людській практиці. Вони активно зростають:

- «із складністю завдань, що постають перед людським суспільством;
- із обсягами трудової діяльності;
- із розвитком творчої діяльності в соціальній практиці суспільства;
- із ускладненням соціальної структури суспільства і розвитком глобалізаційних процесів» [19, с. 164].

Таким чином, можемо прогнозувати і далі зростання емоційних проблем у суспільстві та пов'язані з цим проблеми вдосконалення людської діяльності, особливо в екстремальних ситуаціях збройних конфліктів. У зв'язку з цим на порядок денний у людській практиці

виступає проблема формування методики *керування людськими психологічними процесами в контексті прогнозованого зростання інформаційних ресурсів, з пізнішим зростанням у їх масі в процентному відношенні ресурсів широко декларованої нині сфери знань.*

У сучасних умовах, в умовах реальної російсько-української війни найбільшої актуальності набувають питання міждержавного протистояння, актуалізуються процеси, пов'язані з посиленням ефективності протистояння ворожій агресії. Ці процеси потребують оперативних дій, для цих дій – оперативної інформації, для її формування – швидких емоційних реакцій. Технологічно почини для розв'язання цієї проблеми вже можуть бути закладені розвитком електронних технологій обробки, структуризації, підготовки для ефективного використання в сучасних бібліотечних та інших інформаційних системах електронних інформаційних ресурсів, у тому числі – глобальних обсягів інформації для актуальних напрямів розвитку суспільства [9, 20, 21].

У числі таких інновацій перспективним виглядає включення в загальний процес технологічного оновлення інформаційних технологій методик квантової психології. Мова йде про оперативну розробку формування навколо процесу дослідження інформаційних «тунелів реальності» з використанням психологічних критеріїв, базованих на ситуативних чинниках сучасності. З їх допомогою зростає ефективність відбору необхідних для інформаційних ресурсів, котрі якнайкраще концентрують увагу дослідників на швидкому виробленні рекомендацій по визначенню в бойових умовах реагування на те, що дійсно відбувається» [22, с. 123]. Таким чином, використання хмарних технологій та «тунелів реальності» може суттєво допомагати воєнним інформаційним спеціалістам зосередитись на актуальних епізодах війни, відволікає їх від занурення в низькоякісну, а іноді й шкідливу інформацію і допомагає забезпечити захисників України якісною бойовою інформацією.

Серйозні стресові ситуації, що охоплюють маси населення в періоди відчутних небезпек, пов'язаних із природними катаклізмами, масовими епідеміями або ж війнами, значною мірою в основі своїй мають відсутність достовірної інформації про характер подій і лавиноподібне зростання на цій основі домислів чуток і зумисних фальсифікацій. Необ'єктивне інформування посилюється суспільним механізмом колективного самонавіювання, панічних настроїв, що знижують об'єктивну оцінку ситуації і організацію

раціональних дій, спрямованих на стабілізацію і нейтралізацію загроз, що виникають для даної людської спільності.

Глобальна інформатизація в останні десятиріччя створила умови для масового доступу населення до інформаційних ресурсів насамперед в електронному вигляді і, здавалося б, розкрила можливості для ефективного використання об'єктивної інформації у боротьбі із суспільними стресами. Однак інформаційні інтернет-ресурси в процесі свого розвитку швидко набули в змістовій сфері таких самих характерних ознак, як і всі інші можливості людського спілкування. Поряд з об'єктивною інформацією контент наповнювався низькоякісною, а також неправдивою і прицільно ворожою для населення інформацією. Особливо це стає характерним при вирішенні міждержавних протистоянь крайніми, військовими методами. При всьому цьому розвиток у нашій країні суспільної інформатизації, можливості широкого доступу громадян до електронних інформаційних ресурсів можуть сприяти зниженню стресової напруженості в умовах воєнних випробувань. Львівський психолог О. Чайковська справедливо зауважує, що справитись із цією проблемою може допомогти елементарна інформаційна гігієна. «Намагайтеся обмежити кількість інформації, яку ви споживаєте, – радить спеціаліст. – Зменшіть кількість часу, проведеного за читанням новин і в соцмережах. Оберіть ті джерела інформації, яким довіряєте, і відправте у бан ті, що розганяє паніку» [23]. Звичайно, насамперед ці поради стосуються людей, що мають певну кваліфікацію свідомої оцінки інформації. Однак вони можуть бути корисними і для всіх інших громадян за умови, що вони зможуть одержувати допомогу від кваліфікованих спеціалістів у комп'ютеризованих місцевих бібліотечних установах та під час дистанційного використання електронних ресурсів міських, обласних, галузевих і, що важливо, наукових бібліотек. Останні акумулюють у своїх фондах найбільш якісну, наукову інформацію, що є найбільш соціально значущою, переконливою в системі національних інформаційних ресурсів.

Національна наукова бібліотека в сучасних умовах у рамках національного інформаційного простору може сприяти користувачу в масивах дуже різних за змістовою якістю одержувати достовірний, актуальний матеріал про перебіг подій визвольної війни нашого народу, про процеси відновлення життя у вражених війною районах, про приклади зарубіжної солідарності з українським народом. Оперативне, якісне донесення цієї інформації знахо-

дитиме відгомін у читацькій аудиторії на території всієї України і в солідарних із нею державах світу. Бібліотечний аспект в удосконаленні керівництва інформаційними процесами при цьому набуває щораз більшого значення, оскільки він проявляється в оперуванні сукупністю суспільно значущих інформаційних ресурсів і розглядає цю сукупність із позицій оцінки збереження та використання напрацьованого суспільством досвіду сучасного життя й боротьби.

Зміст контенту інформаційних обмінів в умовах збройної боротьби нашого народу може допомагати цій боротьбі, сприяти її активізації. Він має спиратися на традиції історичного минулого нашого народу, узгоджені з оперативною інформацією, що відображає грізні події сьогодення і, таким чином, на сучасному рівні розвивати специфіку національних традицій інформаційних процесів у суспільному поступі в цілому. У підготовці таких синтезованих продуктів на цьому етапі організації інформаційної діяльності, як показує досвід, корисним є постійне зближення бібліотечних інформаційних працівників-аналітиків із представниками інших сфер практичної діяльності, насамперед тих, що працюють над реалізацією основних проблем національного розвитку. При цьому виробляються дієві форми зворотного зв'язку в інформаційному забезпеченні користувачів, насамперед у його дистанційних формах, розвиваються технології інтерактивного спілкування.

Слід при всьому цьому враховувати, що в умовах зростаючого впливу глобалізаційних процесів, на національному рівні Українська держава своєчасно потурбувалася про розвиток стратегічних соціальних інформаційних комунікацій (страткомів). Ці комунікації в умовах активізації інформаційного ресурсу глобального інформаційного простору при розвитку електронних інформаційних технологій набувають значення каркасної системи змістового окреслення національного інформаційного простору. Зростаючого суспільного значення при цьому набуває потреба активізації бібліотечних установ у системі цих комунікацій, у наповненні страткомів високоякісною суспільно значущою інформацією [24].

У системі неформальних інформаційних обмінів поряд із системою офіційних та неофіційних інформаційних ресурсів масового впливу джерелом поставки нової інформації, далеко не завжди достовірної, стали також соціальні інформаційні мережі. За цих обставин, у процесі російсько-українського збройного протистояння, оперуючи місцевим фактажем, вони ко-

ристуються довір'ям значних мас населення, особливо тих, що одержують новини, трансформовані через усне розповсюдження із залученням фантазії переповідачів.

Водночас бурхливий розвиток технологій соціальних мереж на сьогодні явно не збігається із значною інерційністю реагування на інформаційні процеси державної організаційно-правової системи. І правотворча система, і методологія, і організація інформаційної безпеки потребують зміни підходів у розв'язанні проблем, що актуалізуються сьогодні. Ці проблеми не можуть бути вирішеними не тільки без матеріально-технічного, методологічного оновлення, сучасного кадрового забезпечення органів контролю, а й без обов'язкової постановки належної прогностично-аналітичної діяльності, вивчення закономірностей розвитку сучасних інформаційних процесів. Без державної роботи, покликаної забезпечувати соціальну стабільність і сталий розвиток, забезпечувати задоволення інформаційно-психологічних інтересів особи, суспільства [25].

Ця обставина обумовлює необхідність щораз більшої присутності Української держави в соцмережах, актуалізує питання наповнення мереж сучасною, суспільно значущою інформацією державницького спрямування, сприяє успішному проведенню процесу децентралізації в інтересах національного розвитку.

В умовах надзвичайних ситуацій, і особливо таких, що несуть явну загрозу життю і здоров'ю громадян, працівники бібліотечних установ, як спеціалісти найбільш кваліфіковані в роботі з інформацією для масового користувача, можуть стати надійною допомогою для державних структур у забезпеченні підвищення стресостійкості, зміцнення морального клімату серед населення. Місцеві бібліотеки при цьому можуть бути корисним і дієздатним джерелом масового інформування.

По-перше, вони мають можливість, використовуючи матеріали стратегічних комунікацій, акумулювати і оперативно поширювати важливу інформацію державних органів усіх рівнів, до місцевих включно. У період зростання суспільних небезпек це є дуже важливим. Особливо в таких ситуаціях у населення викликає інтерес правдива місцева інформація, а також тенденції розвитку загальносуспільних подій, що формують позитивні надії і сподівання.

Слід при цьому зауважити, що психологічна наука вважає відчуття безсилля, сум і навіть боязнь у відповідній ситуації станом можливим і при-

родним. Можна сказати навіть більше: при контрольованій легалізації негативних емоцій знижується внутрішнє нервово напруження, психіка перестає накопичувати зусилля в боротьбі з негативом, зусилля, що «можуть зірвати різьбу». Саме контрольована легалізація стресових реакцій дає змогу зрозуміти зміст страхів і нейтралізувати їх логічними інформаційними аргументами. Тому людина в критичних ситуаціях потребує якісної, об'єктивної інформації, яку і можуть дати широкому загалу бібліотеки.

По-друге, при підготовці матеріалів антистресового призначення для широкого загалу користувачів варто особливої уваги приділяти самій формі матеріалів. Зміст таких матеріалів має подаватися з максимальною доброзичливістю, адже інформація призначається людям, що опинилися в біді, потребують уваги й співчуття. Сам зміст має бути поданий з максимальною простотою, бажано, з лексичним запасом, широко використовуваним на цій території. Аргументацію бажано ілюструвати місцевими фактами, прикладами із життя найбільш відомого широкому загалу оточення.

Комп'ютеризовані, підключені до інтернету бібліотеки мають можливість розвивати дистанційні форми інформаційного обслуговування. Ефективність цього напряму бібліотечної діяльності вже досить широко відображена в спеціальній літературі. У цьому аспекті роботи цих інформаційних центрів перспективним є розвиток зворотних контактів з користувачами. У стресових ситуаціях такі контакти набувають особливого значення. Адже розвиток такого спілкування на бібліотечній платформі сприятиме зміцненню взаємної підтримки друзів та рідних. Ініціювання бібліотекою і зміцнення соціальних зв'язків близьких людей на базі формування спільних позитивних емоційних установок є сильною і безапеляційною протидією стресу. У земляків, близьких друзів та родичів у свідомості завжди є покликання до турботи й підтримки, що, у свою чергу, допомагає пережити сильні потрясіння. Тому близькі дружні стосунки – гарний фактор у профілактиці та лікуванні стресу. І бібліотечні працівники в сучасних умовах мають знаходити ефективні форми роботи, що сприяють виявленню таких якостей, поширенню оптимізму й виробленню солідарності в боротьбі з труднощами в середовищі земляків.

У піднесенні стресостійкості громадян у сучасних умовах бібліотечні установи мають змогу використовувати ще один дуже важливий фактор. Розвиток електронних інформаційних технологій, що сприяють зміцненню контактів між людьми, обумовив повернення суспільної уваги до менталь-

ного потенціалу людського розвитку. Збереження ментальних якостей людей до наших часів свідчить, по-перше, про їх високу життєздатність і суттєве значення в утвердженні права на самотність, корисну як для них, так і для загальносуспільного розвитку і, по-друге, про проникнення цих якостей у глибинні шари самосвідомості ще з часів існування представників стародавніх етносів, формування їхньої колективної пам'яті, що забезпечує тривалу життєздатність.

При підготовці бібліотечних заходів з урахуванням складних суспільних ситуацій сучасності працівники бібліотек мають з максимальною повнотою використовувати фондовий матеріал і сучасну інформаційну базу для підтримки ментальної пам'яті, сформованої у дитинстві, емоційно забарвленої певними характерними для ареалу спілкування стереотипами, введення в процесі нових інформаційних обмінів у резонанс із найближчою до цих стереотипів інформацією, збагаченою протягом всього життя людини. Люди літнього віку з поступовою втратою соціальних зв'язків, звуженням системи спілкування переважно до родинного, відчуваючи при цьому потребу в соціальній значущості, закріплену багатовіковою практикою необхідність передачі свого соціального досвіду тій частині людської спільності, що найбільше його потребує – онукам, у спілкуванні теж сприяють зміцненню стереотипів світосприймання, зміцненню ментальності.

Повертаючись до проблеми стресостійкості, слід зазначити, що багатство стереотипів ментальної структури визначає ментальну стійкість нації в період серйозних випробувань. А ментальна стійкість протягом певного історичного періоду визначається рівнем розвитку ментального імунітету. Цей імунітет визначається як ресурс протистояння зовнішнім негативним впливам на ментальність і процес її розвитку в умовах впливу навколишньої дійсності [9].

Таким чином, на індивідуальному рівні саме ментальний імунітет, що містить разом із свідомістю інтелект і розум, може бути надійним механізмом формування виважених, патріотично обґрунтованих орієнтирів життєдіяльності сучасної людини, її протистояння серйозним стресам сучасності. І тому для бібліотечної роботи відновлення суспільної уваги до ментальних основ нашого життєзабезпечення стає ще одним дуже важливим завданням.

РОЗДІЛ 5

ДО СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ: ПРОГНОЗНІ ОРІЄНТИРИ

5.1. Особливості інформаційної матриці постіндустріального суспільства

У процесі розвитку людської цивілізації її соціальне багатограння перетворюється в суспільний організм з дедалі більшою кількістю спільних ознак з навколишнім середовищем. Він також характеризується постійним ускладненням внутрішньої соціальної структури відповідно до впливів зовнішнього середовища на життєздатність людства.

У характерній для всього живого особливості розвитку основну роль відіграє прояв організуючої енергії вищого порядку. Необхідність її акумуляції сприяє подальшій трансформації як окремого індивіда людської популяції, так і людського суспільства в цілому. Зовнішня енергія вищого порядку вдосконалює активізацію необхідних для існування обмінних процесів у біологічних організмах, стимулює прогрес розвитку на всіх етапах еволюції людини і суспільства. Вона прискорює подальший розвиток усіх, у тому числі ще не відомих нам, але наявних видів біологічних і вищих енергетичних істот з дедалі більш ефективними засобами життєзабезпечення та перетворення навколишнього середовища в енергетичну базу свого розвитку. І – що найголовніше – вже сьогодні зміни навколишнього середовища під впливом стимулювання вищими енергіями розвитку біологічних об'єктів, зокрема під впливом людської діяльності, сприяють входженню пульсацій цього середовища в резонанс із планетарними, стають дедалі відчутнішими в цьому масштабі, сприяють розвитку глобальних еволюційних процесів.

Цілеспрямований розвиток біологічного світу, і в ньому людини, в енергетичних вимірах полягає в тому, що біосфера приносить користь загальному розвитку не лише на фізичному рівні, але насамперед випромінюванням тієї «променевої» енергії, розвиток якої передбачав у прогресі людства К. Ціолковський [1]. Ця енергія входить у взаємодію з просторовими енергіями. Кожна з живих істот швидко закінчує свій особистісний життєвий шлях, але суспільство на основі постійного розвитку своєї інформаційної суті про-

довжує процес поступових змін у нових поколіннях. Рациональність цього процесу не заперечує ні сучасний матеріалізм, ні ідеалізм.

Механізми пізнання і наступного перетворення навколишньої дійсності людиною обумовлюють необхідність зведення системи взаємовпливів суб'єкта і об'єкта діяльності до одного рівня взаємодії. У процесі розвитку взаємовпливів людської цивілізації з навколишнім світом вона освоїла різні рівні таких впливів. Цей механізм функціонує нині насамперед на рівні фізичних взаємовпливів. Його ефективність зростає на рівні тонких впливів, на рівні енергетичної взаємодії між об'єктами матеріального світу і продовжуватиме розвиватись під час взаємодій із новими, ще не відомими енергіями. Тому взаємодія між людиною, суспільством і навколишнім середовищем стає дедалі складнішою, набуваючи нових рис самоорганізуючої системи, що активно співпрацює із системою планетарною та іншими космічними об'єктами.

Оскільки біологічний розвиток людини відбувається значно повільніше, ніж наростання темпів розвитку зовнішніх інформаційних впливів, вона знаходить соціальні шляхи вирішення проблеми акумуляції та організації ефективного використання щораз більших обсягів інформації. Серед них – спадкоємність поколінь, розвиток спілкування за допомогою мови, систем символів та символічних дій, розвиток писемної культури, науки, бібліотечної діяльності, мистецтва, застосування електронних інформаційних технологій та ін. Такі технології забезпечили істотну еволюцію інформаційних процесів, однак при цьому принесли з собою незвичне раніше навантаження на розумову діяльність людини.

У спробах удосконалення процесу реагування на явища динамічної дійсності людина поліпшує механізми сприйняття і перетворення навколишнього середовища, використовуючи розвиток соціального ресурсу свого суспільства. Виникнення зрозумілої мови стало потужним засобом подальшого розвитку свідомості самої людини та суспільства. За допомогою мови свідомість формується і розвивається вже як духовний продукт життя суспільства. Як засіб взаємного спілкування, обміну досвідом, вона об'єднує людей не тільки в реаліях повсякденності, а й між поколіннями. Тим самим відбувається історична спадкоємність, коли нові покоління людей успадковують здатність до спілкування тією чи іншою мовою. Людина, пройшовши у своїй історії цілий ряд етапів – від створення знарядь праці,

мови, вдосконалення соціальної організації і до глобальної інформатизації, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, напрацьованих людством для всіх соціально активних представників суспільства – створює дедалі дієвіші умови для свого творчого розвитку. Творча праця якраз і є найбільш високопродуктивною в людській історії. Вийшовши на новий, якісно вищий рівень використання інформації в її електронному вигляді, суспільство, вдосконалюючи структурування інформації, технічні можливості для прискорення її циркуляції, кількісного аналізу, поступово підходить до вироблення відповідних технологій її змістовного аналізу і підвищення ефективності використання в інтересах соціуму.

Таким чином, людська цивілізація в процесі власного розвитку реалізує сукупний із планетарним вплив на середовище та сприяє втіленню в життя еволюційних змін у характеристиках середовища, здійснює внесок у його розвиток. Історичний процес при цьому демонструє, що негативний вплив біологічної популяції на загальнопланетарний розвиток навіть під час еволюції цієї популяції, не сумісної з цим загальним розвитком, призводить до шкідливих для загального розвитку процесів, і, в кінцевому підсумку, до зворотної реакції – ліквідації такої популяції. Цей висновок має бути усвідомленим нашою цивілізацією за умови, якщо це ще не пізно, якщо наявні негативні процеси в її розвитку не набули незворотних характеристик.

Найбільш характерна риса розвитку нашої цивілізації на енергетичному рівні полягає у зближенні випромінювань у спектрі біоенергетичних частот людських спільностей різних регіонів (об'єднання спільностей), поєднанні спектру цих частот у взаємному резонансі та резонансі з космічними енергіями. Результуючі частоти сприяють перенесенню енергій людської цивілізації в обсяги планетарного випромінювання, є вкладом в якісне підвищення процесу енергетичних обмінів планети з космічним середовищем. Спектр сучасних біоенергетичних випромінювань входить також у резонанс із біоенергетикою кожної людини, кожного члена суспільства, підвищуючи якісні показники індивідуальних енергетичних процесів. Спектр найбільш характерних для сучасного людства частот, які можна називати базовими, найістотніше впливає також на енергетику біологічних структур тваринного і рослинного світів, насамперед з ареалу найближчого для нього співіснування. З розвитком суспільства такий ареал розширюється, і використовується людьми його енергетика зростає.

Інформаційні характеристики соціальної матриці людських спільностей у своїй структурі відображають енергетичні складові, що насамперед характеризуються провідними характеристиками людської діяльності [2]. Тому у відомій історії людської цивілізації її матриця визначається за основною рисою, що найбільш повно характеризує той чи інший період розвитку. Д. Белл у зв'язку з цим зауважував, що «... доіндустріальний сектор є здебільшого добувним. Індустріальний сектор має насамперед виробничий характер, він використовує енергію і машинну технологію для виробництва товарів. Постіндустріальний є обробним, і тут обмін інформацією і знаннями здійснюється переважно за допомогою телекомунікації та комп'ютерів» [3].

З розвитком матриці постіндустріального суспільства ставала зрозумілою вся складність революційного входження суспільства в новий етап його розвитку, в якому відбувається перехід від сировини та енергії, як основних виробничих ресурсів, до інформації і знання. Водночас, згідно з твердженнями Д. Белла, період розвитку матриці, в якому розумова діяльність, як провідний виробничий ресурс, проявляється в інформаційному та знаннєвому вигляді. Цей процес розвиватиметься в різноманітних структурних проявах.

Вищесказане стосується якійсь відмінності процесу наповнення сучасних інформаційних баз, що еволюціонують у напрямі до формування структурних елементів інформаційної матриці нового суспільства і, що важливо, сприяють змінам у роботі їх внутрішніх механізмів. Однак це не означає, що відбувається послаблення уваги до відбору і продукування нової інформації. Навпаки, нова американська філософія управління заснована на розгляді ділової організації як відкритої системи, основні передумови успіхів якої пов'язуються з тим, «наскільки вдало форма пристосовується до свого **зовнішнього** оточення – економічного, науково-технічного, соціально-політичного. Уся внутрішня структура управління є не що інше, як відповідь форми (її інформаційної бази. – *Авт.*) на різні за своєю природою впливи з боку зовнішнього середовища, включаючи технологію виробництва і якість людських ресурсів». Водночас підкреслюється, що «форма, з ускладненням умов конкуренції, змушена насамперед турбуватися про гнучкість і адаптованість своїх внутрішніх структур» [4].

Паралельно з удосконаленням інформаційного розвитку суспільства зростає його інформаційно-енергетичний потенціал. На етапі доіндустріального освоєння навколишнього середовища зростаючий інформаційний ресурс

відображав об'єднану енергію зусиль людських спільностей у протистоянні впливам навколишнього середовища. Інформаційно-енергетичний потенціал колективної свідомості цього періоду складався з наявного ресурсу колективної пам'яті та нових надходжень цієї енергії через людську свідомість. При цьому в процесі освоєння матеріальної дійсності людина успішно використовує світлову енергію з навколишнього світу на нинішньому етапі, що характеризує предметну сферу її оточення, здійснює аналіз і відбір необхідних предметів та речовин і за допомогою засобів виробництва одержує з них потрібну для її існування і розвитку нову енергію.

Енергоінформаційний ресурс соціальних об'єднань індустріального суспільства акумулював енергетику середовища опосередковано, через засоби виробництва цього етапу розвитку суспільства. Пов'язаний із їх еволюцією науково-технічний потенціал сприяв протистоянню новим викликам, що потребували індустріального оснащення і суспільного згуртування на рівні націй і держав.

Науково-технічний рівень глобальних перетворень та інформатизації в постіндустріальному суспільстві обумовлює перехід до третього етапу впливів сучасної цивілізації на середовище існування на базі інформаційно-енергетичних технологій. Для цього прояв організуючої енергії вищого порядку передбачає акумуляцію необхідної для існування і трансформації людства енергії, проявленої в видах матерії, що співіснують із людською цивілізацією. Ця енергія, здійснюючи необхідні для існування обмінні процеси у біологічних організмах, забезпечує також стимулювання розвитку еволюції людини і суспільства, а також не відомих нам, але можливих видів біологічних і вищих енергетичних істот з дедалі ефективнішими засобами життєзабезпечення та перетворення навколишнього середовища. І найголовніше – вже сьогодні перетворення під впливом біологічних об'єктів, зокрема під впливом людської діяльності, стають дедалі відчутнішими в планетарному масштабі, дедалі більш співмірними з глобальними еволюційними процесами.

Дедалі більша складність викликів середовища існування для людини і її цивілізації обумовлює необхідність своєчасного усвідомлення змісту цих викликів, знаходження рішень, необхідних для їх нейтралізації, організації відповідних для цього дій у масштабах структурних складових і суспільства в цілому. Адекватне реагування потребує також постійного ускладнення структури суспільства («подібне діє на подібне»), його самоусвідомлення

в розвитку і перспективах цього розвитку. Характерною особливістю саме нинішнього етапу еволюції є щораз більша швидкість перетворень, що відбуваються в природі. І це потребує нових швидкостей процесу самої орієнтації в ситуації спільності людей, прийняття ефективних рішень і їхньої оперативної реалізації. Вище вже згадувалась фундаментальна складова процесу тонкоенергетичних впливів на людину енергій вищих рівнів розвитку матерії. Сукупний енергетичний потенціал людського суспільства, входячи в резонанс із космічними енергіями вищого порядку, підвищує частоту своїх пульсацій і водночас здійснює вклад у потужність космічного випромінювання. Постійно коригований космічними енергіями енергетичний потенціал людського суспільства, зі свого боку, коригує частоти пульсацій людських організмів, сприяючи тим самим розширенню можливостей їхньої взаємодії з навколишнім світом.

Зовні цей процес набуває вигляду програмування живого розвитку. Залишаючи за межами розгляду питання про авторство і цілі вищого програмувальника біологічних організмів, зауважимо лише те, що цей процес орієнтований на забезпечення розвитку біологічної популяції в планетарному середовищі. Водночас маємо на увазі, що лише розвиток обумовлює життєздатність. Життя без розвитку в умовах дійсності, що розвивається, означало б деградацію і завершення процесу існування популяції.

Базові частоти біоенергетичного розвитку є основною енергетичною характеристикою матриці функціонування і процесу поступових змін людської цивілізації. Як зауважував П. Сорокін, «що б не робив індивід, ніяка з його дій не є ні соціальним явищем, ні його найпростішим утворенням. Роль може стати соціальною лише за наявності соціальної матриці. Тільки за таких умов роль може стати елементом соціального явища, так само як хромосома є складовою частиною клітини або електрон – складовою частиною атома...» [5].

Поняття соціальної матриці дуже образне і допомагає більш чітко уявити роль її складової – інформаційної матриці (з усією системою інформаційних баз відповідно до систем соціальних інститутів, каналів зв'язку, центрів накопичення і переробки інформації і т. д.) [6] в житті сучасної людини. З одного боку, матриця є умовою існування соціальної людини, з іншого – її існування обумовлюється існуванням людської спільності в її типових

ознаках. Інформаційні характеристики матриці якраз і є основною характеристикою зрілості енергетичної бази будь-якого суспільства.

Еволюція соціальної матриці відображає процес еволюції суспільства і, в кінцевому підсумку, пов'язана з реагуванням людської спільності на явища матеріального світу, пов'язані з відображенням взаємодії між явищами, предметами і системами як неживої, так і живої матерії. Водночас відображення є здатністю матеріальних явищ, предметів, систем у процесі взаємодії відтворювати частково або ж повністю у своїх структурах особливості інших матеріальних об'єктів. Це відтворення пов'язане з проявом умов, за яких воно набуває якості інформації. У найбільш загальних сучасних уявленнях «... інформація – об'єктивна сторона процесу відображення як прояв власності всієї матерії. Вона всезагальна. Тому будь-яка взаємодія включає в себе інформаційний процес, вона є інформаційною взаємодією в тому розумінні, що залишає про себе пам'ять в іншому» [7]. Усі матеріально-речові й матеріально-енергетичні системи одночасно є джерелами, носіями, а також споживачами інформації. На думку А. Берга, В. Бірюкова та ряду інших дослідників, «ні речовини, ні енергії, не пов'язаних з інформаційними процесами, не існує». Отже, неживий і живий світи розглядають сьогодні не тільки як світ речовини й енергії. З позиції людського сприйняття його можна розглядати також як світ інформації [8].

Як зазначає І. Валлерстайн, «...сьогоднішній вибір в одному відрізняється від попередніх. Це перший вибір, до якого залучений весь світ, оскільки історична система, в якій ми живемо, вперше охоплює всю планету» [9, с. 183]. Однак на сьогодні розподіл історичного розвитку на три основні етапи за характеристикою виробничої діяльності: доіндустріальний, з розвитком добувних видів господарської діяльності, індустріальний – з розвитком технологій обробітку та машинним виробництвом і постіндустріальний – зі щораз вищим значенням обробки даних, використання інформаційних ресурсів, з удосконаленням виробничої і соціальної організації суспільства – охоплює великі проміжки людської історії і є дуже загальним орієнтиром для практичного використання. І тому окремі етапи розвитку матриці нового постіндустріального суспільства, згідно з особливостями використання технологій, сьогодні можуть називатися інформаційними, програмованими, цифровими тощо. Слід лише зазначити, Д. Белл звертає увагу дослідників на чітке розділення ролі і значення знання від ролі і значення інформації:

інформація може бути основним виробничим ресурсом постіндустріального суспільства, тоді як знання на всіх етапах розвитку залишаються внутрішнім джерелом його прогресу.

Практика утвердження глобальної інформатизації стала характерною особливістю матриці людства на постіндустріальному рівні розвитку. Впровадження електронних інформаційних технологій сформували умови для масової суспільної активізації, для соціальної трансформації. Загалом будь-яка життєздатна соціальна структура є такою, що постійно розвивається, оскільки зовнішнє стосовно неї середовище перебуває в постійному русі. Воно весь час взаємодіє з цією структурою, здійснює, як уже йшлося вище, постійний інформаційний тиск на неї. При цьому «зовнішня інформація асимілюється, перетворюється у внутрішню, в результаті чого розширюється внутрішня різноманітність системи, що, у свою чергу, робить її придатною сприймати ще більшу зовнішню різноманітність» [10]. Тенденція постійного ускладнення соціальної структури суспільства означає постійне ускладнення системи інформаційних баз [11] що, у свою чергу, обумовлює незмінну еволюцію (ідеться про життєздатні структури) інфотворчого середовища. Враховуючи нинішній загальнотехнічний рівень розвитку суспільства, прийнятною для нього, значущою може бути лише інформація відповідного рівня, такого, на якому вона може сприяти суспільному розвитку.

Етап переходу до інформаційного суспільства вніс до цього процесу свої характерні особливості. На них наклали додаткову своєрідність процеси розбудови української суверенної держави і переходу до ринкової економіки.

У зв'язку з цим, з одного боку, зазнають докорінної перебудови всі елементи інформаційної матриці, система наявної інформаційної інфраструктури, відбувається адаптація до нових вимог усього наявного інформаційного матеріалу, пов'язаного із системою державних структур, з іншого – в економіці; в політичній та інших сферах суспільного життя новий суспільний устрій потребував від дедалі більшої кількості людей прийняття важливих самостійних рішень, що прямо впливали на їхнє життя, а значить – об'єктивної, точної інформації.

Характерною особливістю відповідного нинішнім потребам інфотворчого середовища в його людському вимірі є різке збільшення кількості спеціалістів для роботи з інформаційними ресурсами. Серед них дедалі більше працівників, що спеціально займаються обробкою інформаційних потоків,

збереженням інформації в оптимальній для швидкого використання формі, виконавців тематичних, спеціальних замовлень на інформацію, на підготовку інформації до використання замовником у найзручнішій для нього формі тощо, а також спеціалістів-аналітиків, які займаються творенням інформації вищого ступеня аналітичності на базі наявних інформаційних запасів. Останнє якраз і є характерною ознакою нового, інформаційного етапу розвитку суспільства. У цілому ж, якщо врахувати стрімке зростання кількості інформаційних працівників-професіоналів і дедалі більше суспільне значення їхньої діяльності, можна прогнозувати вже у не дуже далекому майбутньому в суспільному поділі праці закономірну появу чітко визначеного місця саме для цієї категорії працівників.

Високотехнологічна природа інформаційного суспільства визначає необхідність розвитку науки як найважливішого джерела виробництва інформації. Така характерна риса є дуже важливою під час розгляду специфіки сучасної матриці. «Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високою роллю інформаційних процесів, у яких товарним продуктом є не матеріальні об'єкти, а інформація; при цьому факт, що наука стала виробничою силою, потребує якнайінтенсивнішого введення в обіг цього продукту. Треба мати на увазі і характерне для наших днів масове зрощення науки з виробництвом, коли нові наукові ідеї втілюють у найкоротші строки у, здавалося б, таких галузях, які далекі від науки – так характеризується інформаційне значення науки вже на старті нової, інформаційної ери» [12]. У соціальній сфері наука проявляється як джерело науково-технічної інформації, джерело нових методик для управління суспільством, і, нарешті, як база розробки технічних засобів опрацювання інформації для управління суспільством, для розвитку системи його соціальних інформаційних комунікацій.

Згідно з принципом доцільності творення нової інформації має відповідати оперативним і перспективним запитам суспільства. Наші перспективи в інформатизації суспільства пов'язані з творенням інформації на базі інформації, з організацією і розвитком фундаментальних досліджень. Розвиток теоретичних наук, організація фундаментальних досліджень у всіх сферах життя є однією з найважливіших складових історичної перспективи будь-якого суспільства. Однак суспільство не завжди буває і не завжди може бути далекоглядним, що знаходить підтвердження в реаліях нашого життя. Оскільки фундаментальні дослідження, теоретичні науки не дають

негайного практичного ефекту, працівники цієї категорії виробників інформації не завжди знаходять відповідне розуміння своїх потреб, не відчують необхідного соціального запиту на свою діяльність.

Ще одна проблема, що безпосередньо впливає на процес творення аналітичної інформації, на розвиток теоретичних наук, полягає в тому, що ці науки спираються на результати прикладних наук, на нову інформацію, створену досвідним та іншими методами. Якщо ж генерація інформації на базі цих джерел здійснюється малоефективно, це істотно впливає також і на теоретичні дослідження. Остання обставина з розвитком глобального інформаційного простору певною мірою може втрачати свій вплив на генерування соціально значущої аналітичної інформації, оскільки при цьому розширюється можливість використання зарубіжної прикладної інформації. Проте лише певною мірою. Адже для організації наукової роботи з ефективним використанням глобального інформаційного простору, знову ж таки, потрібне фінансування на техніку, на оплату особливо цінної інформації в інтернеті, на підготовку й оплату діяльності кваліфікованих інформаційних спеціалістів. Істотним негативним фактором при цьому може бути також і відрив від своєї наукової традиції, специфіки розвитку вітчизняних наукових шкіл.

Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу в XXI ст. обумовлює постійно зростаюче ускладнення внутрішньосуспільних інформаційних обмінів. Особливо суперечливо це ускладнення проявляється на рівні загальнодержавному. Останнє є важливим, зважаючи на особливе значення держави в сучасному глобалізованому світі. І це стосується не лише економічних, політичних процесів. Адже лише держава на сьогодні має реальні інструменти для протистояння негативним проявам глобалізації, пов'язаним із насадженням в усіх регіонах світу тотальної уніфікації. Вона має або ж відстояти право нації на самобутній розвиток і таким чином забезпечити багатоваріантність реагування нашої цивілізації на виклики сучасності, зміцнюючи таким чином її стійкість і життєздатність, або ж зникнути, гарантувавши цим самим щораз більшу вразливість національного розвитку.

Така альтернатива жодною мірою не є якоюсь абстрактною, споглядальною логічною побудовою. Адже з проникненням сучасної науки в глибини пізнання ми одержуємо підстави для ліквідації останніх залишків геліоцентричного самозаспокоєння, для формування дедалі більш складних уявлень про ті процеси, що відбуваються в ньому, про глибину їхнього впливу на наше

життя, наш розвиток. Що дуже важливо, ми фіксуємо також постійні зміни в навколишньому світі, вплив яких на земну цивілізацію навіть із дедалі більшим проникненням людської свідомості в глибини Всесвіту не може бути повністю прогнозованим. Як справедливо зазначає з цього приводу І. Валлерстайн, «ньютонівська визначеність є лише в дуже обмежених і простих системах... Всесвіт демонструє еволюційне наростання складності, і переважна більшість ситуацій не може бути пояснена, виходячи з тез про лінійну рівновагу й оборотність часу» [9, с. 8].

У разі оптимістичного розвитку процесу самоорганізації нашої цивілізації, збереження в її внутрішній структурі інституту держави як гаранта національного розвитку, здатність до адекватного реагування на виклики сучасності для людства збільшується. Таким чином, саме трансформація державності в умовах розвитку сучасних інформаційних процесів має привертати особливу увагу дослідників як важлива складова сучасної матриці людського розвитку. Постановка цього питання є тим більш актуальною, оскільки процес інформатизації в результаті його реалізації приводить до наслідків не лише запрограмованих, але й несподіваних і неоднозначних. Він відображає сучасну еволюцію суспільства, а до цієї еволюції в середовищі дослідників ставлення якщо й не скептичне, то досить насторожене.

Так, М. Ходорковський стверджує, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здатними і нездатними до творчої праці людьми... – починає створюватись біологічний бар'єр, подолання якого, на відміну від соціального, майже неможливе» [13, с. 7]. Він говорить про «... дедалі сильніші ознаки наближення принаймні практичної громадської думки до расистського, по суті справи, сприйняття представників різних цивілізацій як таких, що не можуть претендувати на загальний, єдиний для всіх обсяг прав» [13, с. 6–7]. Як стверджує І. Валлерстайн, «... прогрес, усупереч усім настановам віку просвітництва, зовсім не неминучий... Але я не вважаю, що, виходячи з цієї причини, він неможливий. За кілька тисячоліть світ не став більш моральним, але він міг стати таким. Ми здатні рухатися в напрямі того, що Макс Вебер називав “сутнісною раціональністю”, тобто до раціональних цінностей і раціональних цілей, що досягаються з допомогою колективних і розумних дій» [9, с. 6–7].

Можна погодитись, що явище, визначене як «сутнісна раціональність», тобто опосередкований загальний вектор трансформаційних процесів, на сьо-

годні все-таки є ще позитивним. Свідченням цьому є вже хоча б те, що дотепер внутрішньосуспільні інформаційні процеси не призвели до розвалу інституту державності, хоча й ослабили значною мірою її суверенні можливості, насамперед щодо контролю інформаційних потоків. Однак, створюючи сукупність, ці процеси проявляють у суспільному розвитку як позитивну, так і негативну роль, відображаючи реальний стан суспільної свідомості і рівня розвитку. Про це, зокрема, свідчать і найбільш рельєфно виражені особливості структури загальноцивілізаційних інформаційних ресурсів [14].

Відповідно, держава як гарант відображення інтересів суспільного розвитку, що в перспективному вимірі не може бути відокремлений від розвитку національного, в інтересах суспільства має виконувати в контексті розвитку загальноцивілізаційних інформаційних процесів ряд внутрішніх і зовнішніх функцій. Серед зовнішніх функцій на сьогодні найбільш важливими є:

- організація використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення та здійснення національного внеску в розвиток цих ресурсів;

- включення як на загальнодержавному рівні, так і на рівні організації підтримки суб'єктів національного інформаційного виробництва в активну діяльність на міжнародних ринках інформації;

- організація протистояння зовнішнім загрозам для національних інформаційних ресурсів, у тому числі інформаційним агресіям, інформаційним війнам проти держави.

Серед внутрішніх функцій на нинішньому етапі розвитку інформатизації особливого значення набувають:

- функція забезпечення доступу до інформації всім категоріям громадян, усім соціальним структурам у системі суспільної організації;

- налагодження ефективного інформаційного обміну для забезпечення суспільного розвитку, еволюції правової держави і громадянського суспільства;

- сприяння національному інформаційному виробництву, підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів, зростанню, таким чином, інформаційного потенціалу суспільства;

- організація безпеки національних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційної бази національного розвитку.

Глобалізаційні процеси із закономірним дотриманням спадкоємності в усіх аспектах суспільної діяльності обумовлюють істотне зміщення акцентів у реалізації функцій сучасної держави в інформаційній сфері. Дедалі більшою мірою в процесі розвитку інформаційного суспільства це стосується організації використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення. Це – найбільш значуща для нашої цивілізації складова матриці постіндустріального суспільства. Вона створює можливості для творчого вибору закономірних способів змін у всіх сферах життя, у тому числі й у виробничій сфері, у прогностичному передбаченні напрямів розвитку, в дедалі глибшому проникненні в навколишню дійсність. Вона зумовлює появу механізмів самоврівноваження різних форм соціального життя. При цьому «зростання єдності, цілісності людства, утвердження колективності, як його органічної властивості, є однією з основних тенденцій загальноцивілізаційного процесу» [15], важливою ознакою еволюції сучасної матриці.

Якщо ж говорити про майбутнє, то можна припустити, що коли науці нарешті вдасться створити єдину теорію поля, це допоможе людству бути більш ефективним у реаліях матеріального світу. Тоді теорія трансформаційних процесів на польовому рівні стане магістральним напрямом творчого дослідження системи тонкоматеріальних впливів, у сутності яких і перебуває інформаційна взаємодія.

5.2. Людина в енергоінформаційних вимірах

Розглядаючи процеси біологічного розвитку на нашій планеті в період від зародження людства, слід підкреслити адаптаційну стійкість людської цивілізації до змін в умовах існування порівняно з життєздатністю інших відомих нині біологічних видів. Ця обставина обумовлюється тим, що всі інші види реагують на зовнішні впливи насамперед еволюцією біологічних особливостей. Тому тривалість їхнього розвитку залежить від швидкості кліматичних та інших змін аж до того, коли ці зміни вже роблять неможливим функціонування таких біологічних видів. Із цією обставиною було пов'язане те, що більшість теплолюбних тварин дольодовикового періоду

не встигли пристосуватися до нової льодяної дійсності і припинили своє існування.

У контексті розгляду цього питання слід зауважити, що еволюція більшості біологічних видів відбувається насамперед під впливом навколишнього середовища. І коли ця еволюція не встигає за змінами впливу середовища, види зникають із біологічної реальності. Водночас на біологічні види більш глибоко впливає ще один фактор еволюції. Він пов'язаний із дією космічних енергій на відповідну сферу біологічних істот і проявляється насамперед у спонуканні до еволюції. При цьому його вплив зростає лише з ростом частот власних пульсацій біологічних об'єктів. Як зауважує згадуваний вище Ю. Н. Харарі, «...організм – це алгоритми, і алгоритми можна представити математичними формулами» [16, с. 143]. Коливальні процеси такої системи входять у резонанс з енергіями Космосу. Засвоєння при цьому енергій вищих частот, джерелами яких є матеріальні об'єкти вищого рівня розвитку, сприяє якісному розвитку земних біооб'єктів. Земні біологічні об'єкти тією чи іншою мірою відчують цей процес як певний потяг до розвитку, до формування можливостей для виживання. Зі збільшенням енергетичних витрат у процесі розвитку обмінів біологічних об'єктів з навколишнім середовищем збільшується необхідність у забезпеченні об'єкта енергоресурсом розвитку. В умовах нестачі такого матеріалу об'єкт змушений здійснювати пошук додаткових можливостей для своєї еволюції, забезпечувати себе необхідним енергетичним ресурсом з допомогою власного пристосування до змін середовища, більшої кількості і розширення асортименту використовуваних природних компонентів для енергозабезпечення, їхнього продуктивнішого перетворення в потрібні енергії, підвищення ефективності акумуляції цих енергій.

Таким чином, у процесі розвитку кожного окремого біологічного організму, представника рослинного, тваринного світу, а також популяції людей, ми можемо спостерігати дію природної структуризаційної програми розвитку, що проявляється у дедалі більшій складності системи, її внутрішніх енергетичних зв'язків і пульсацій, оновлення життєздатності закладених життєвих функцій. У тому, що рівень цього програмування має саме тонкоенергетичну природу, наочно показує той факт, що потужним електромагнітним випромінюванням, радіоактивністю можна порушити цю програму й одержати організм з істотними відмінностями, або ж і організм цілком нежиттєздатний.

Слід зауважити, що спонукальні аргументи для людського розвитку виникають із прояву природних властивостей безмежної у своїй складності матерії нашого світу. Як справедливо зауважувалось дослідниками, будь-який процес самоорганізації здатен реалізувати лише ті потенційні можливості, які є в розпорядженні Природи. Питання про походження і сутність свідомості пов'язується з розглядом матерії, яка здатна саморухатись і саморозвиватись. Останнє зумовило можливість розуміти природу свідомості як властивість високоорганізованої матерії, як вищу форму її атрибутивної властивості – відображення. З еволюцією цього процесу відбувається безперервний розвиток, наближення до потреб дійсності його складових. Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, дедалі глибше використання потенційних можливостей Природи, усього того, що визначене нею при народженні Всесвіту.

Сучасні науки про Космос із удосконаленням вимірювальних приладів фіксують у міжпланетному просторі прояви дедалі більш високих енергій, що засвідчують наявність вищих рівнів розвитку матерії, енергій, резонанс із якими сприяє підвищенню рівня розвитку матеріального світу, у тому числі всіх аспектів трансформації людини. Цей процес є важливим джерелом розвитку, оскільки збільшення спектру використовуваних нею частот розширює ареал біологічних об'єктів найближчого використання. При цьому трансформація людини підвищує властиві їй частоти енергетичних коливань і виходить із резонансу з коливаннями низьких пульсацій.

Життєздатність біологічного виду *Homo sapiens* також значною мірою залежить від наявності сприятливих для цього факторів та можливостей пристосування до навколишнього середовища. Однак, порівнюючи з іншими представниками біологічного світу, людина, крім біологічних можливостей пристосування до цього середовища (розвиток ніг для прямоходження, удосконалення руки для використання певних предметів, розширення асортименту харчових продуктів і т. д.), у своїй боротьбі за існування більш успішно використовує можливості пізнання, інтелектуального розвитку для підвищення власних резонансних частот. Резонансні процеси власного біополя з вищими космічними енергіями під час еволюції людини вийшли на рівень свідомого самовдосконалення, що сприяє реалізації пізнавальної діяльності в практичних діях, в процесі перетворення.

Спонукальні можливості людини до розвитку пов'язані зі складним комплексом біофізичних, біохімічних та інших факторів, що сприяють най-

більш ефективному резонансу сумарних частот людини і випромінювань вищих космічних енергій. Такі впливи тією чи іншою мірою проявляються і в тваринному світі, і взагалі в усьому живому, але не знаходять того рівня резонансу із середовищем, який має людина, який би ефективно сприяв еволюції виду, розвитку його стійкості до перемін у середовищі існування.

Цей процес сприяє трансформації організму людини, узгоджується з потребою розширення енергетичної бази її існування під час змін, що відбуваються у навколишньому середовищі. Тонкоенергетичний рівень цих взаємовпливів на біологічному рівні корелюється з поняттям біохімічних алгоритмів (емоцій), з точки зору Ю. Н. Харарі, життєво важливих для виживання і розмноження всіх ссавців. «Якщо хочемо розуміти наше життя і наше майбутнє, – продовжує він роз'яснювати узагальнені характеристики людського організму, – маємо докласти всіх зусиль, щоб зрозуміти, що таке алгоритми і як вони пов'язані з емоціями [16, с. 106].

Якщо на попередніх етапах людського розвитку цілеспрямований вплив тонкоенергетичних орієнтирів для свідомості людини був менш помітним, її цілепокладання реалізувалось за рахунок реалізації біологічних факторів розвитку (мозок, рука і т. д.), збільшенню чисельності ресурсів еволюції («плодіться й розмножуйтесь»), в яких зростала можливість відбору потрібних для розвитку ліній популяції, то із входженням в нинішні електромагнітні резонанси в людини з'являлись нові можливості реагування на навколишній світ.

При цьому, враховуючи щораз більшу чисельність людської популяції, еволюцію навколишньої дійсності, задані Всесвітом зростаючі темпи еволюції актуалізують завдання поглибленої переробки матеріальних ресурсів в енергію, придатну для подальшого розвитку цивілізації. У цьому процесі набуває дедалі більшого значення інформаційна складова людської діяльності як енергетичний ресурс особливої ефективності. Це обумовлюється тим, що, згідно з уявленнями сучасної науки, вся речовина Космосу може бути названа і матерією, і енергією. «Різниця прилеглих субстанцій створюється або ж задається різницею в частоті й потужності вібрацій цих субстанцій відносно одна одної. Коли досягається певна різниця в частоті і потужності вібрацій, між ними з'являється бар'єр чи поріг, що розділяє ці прилеглі речовина на “матерію” та “енергію”» [17]. Крім постійного енергетичного потенціалу, властивого будь-якому матеріальному об'єкту, з розвитком піз-

навальної діяльності, розвитком спілкування – всіх можливостей одержання необхідної інформації – людина набуває нових енергетичних можливостей, її енергетичний потенціал зростає.

Людина розумна на інформаційному етапі розвитку набуває можливостей не лише прискороженого освоєння викликів навколишнього середовища, але й поглибленого усвідомлення відповідних закономірностей, що обумовлюють ці виклики, вироблення відповідного реагування та необхідного самовдосконалення для такого реагування. Розумова діяльність людини дедалі більше проявляється на знанневому рівні, наближаючи при цьому соціальну та інфраструктурну трансформацію до рівня суспільства знань. Таким чином, людина фактично задовольняє не лише власні потреби, але й розвиток ареалу, який сприяв її створенню як вищої форми свого розвитку. Своєю діяльністю, своїм розвитком вона сприяє збереженню від негативних впливів зовнішнього середовища і сприятливої для себе трансформації близького ареалу свого існування.

Сучасна наука має змогу досліджувати взаємодію людини як представника високорозвинутої живої речовини з тією частиною матеріального світу, що об'єднаний із нею взаємовпливами. Здійснюючи практично-перетворювальну діяльність, людина створює «другу природу», засоби і знаряддя виробництва, специфічно людське середовище існування, будує форми спілкування і соціальної організації. Іншими словами, людина створює світ відповідного довкілля, культуру в цілому. Таким чином розширюються можливості для розвитку перспектив зміцнення життєздатності *Homo sapiens* у майбутньому.

Саме пізнавальний прогрес і перетворююча діяльність визначає життєздатність людини у розвитку цивілізації. Постіндустріальний етап її розвитку став інформаційним. На цьому етапі людство вперше цілеспрямовано намагається визначити оптимальний напрям розвитку, якомога точніше зрозуміти орієнтири, які людина вибирає собі у вищих енергіях матеріального світу. На цьому етапі життя цивілізації стає можливим перехід до власне свідомісного, саморегульованого розвитку, на якому людська свідомість зможе більш якісно резонувати з вищими космічними енергіями.

Таким чином, рівень інформаційного забезпечення людини і суспільства може бути відображеним в енергетичних вимірах. Вона стає дедалі більшою мірою тим, чим сама назвалась – *Homo sapiens*. І сьогодні в цій якості вона дедалі більш успішно реалізує свою перетворюючу діяльність під час більш

глибокого входження в дійсність. Наука забезпечує майбутнє людства, її результати наближаються до практичної діяльності, наукова інформація стає основною у сфері комунікації. І цей спосіб освоєння дійсності в соціальній сфері дедалі більше орієнтує суспільство на його розвиток переважно в знанневих вимірах.

Порівняно з усіма іншими відомими нам видами біологічних об'єктів, розвиток пізнавальної та перетворюючої діяльності людини в постійному її розвитку набуває самоусвідомленого, творчого характеру. У сучасних умовах формується на базі визначення конкретних задач, орієнтирів, що об'єднують інформаційні напрацювання, що використовувалися раніше в цьому напрямі пізнавальної діяльності. Нині вони акумулюються в наявних видах інформаційних центрів, у системі загальносуспільних і галузевих бібліотек, спеціалізованих інформаційно-аналітичних центрів, «фабрик думки», наукових установ та інших структур розміщення базових інформаційних ресурсів сучасного суспільства.

Ефективному використанню наявних інформаційних ресурсів і розвитку пізнавальної діяльності сприяє також розвиток пізнавальної інтуїції. Стосовно останнього, як зауважував В. Вернадський, «інтуїція і натхнення – основа найвидатніших наукових відкриттів, що в подальшому спираються і прямують строго логічним шляхом – не викликаються ні науковою, ні логічною думкою, не пов'язані зі словом і з поняттям у своєму генезисі. У цьому основному явищі в історії наукової думки ми входимо у сферу явищ, ще не охоплених наукою, але ми не тільки не можемо не рахуватися з нею, ми маємо посилити до неї нашу наукову увагу» [18, с. 146].

На пізнання явищ навколишньої дійсності з посиленням ментальних чинників розвитку особистості в умовах інформатизації позитивно впливає ментальна енергія, що мобілізує глибинні емоційно-психологічні ресурси людини для творчої праці [19]. Розвитку пізнавальної діяльності, творчого пошуку в сучасному інфотворенні сприяє також процес усвідомленого сприйняття людиною дедалі більш високих космічних енергій, що сприяють розвитку людини в ареалі природних процесів сучасності.

Знанневий розвиток людини і суспільства має забезпечити більш активну роль особистості як суб'єкта в еволюційних процесах, у розвитку ареалу природних складових, що в сукупності сприяли виникненню біологічного світу і людини в ньому. Біологічні утворення в структурі цього ареалу набувають

прискороного розвитку порівняно з геологічними процесами. Тенденції впливу навколишнього середовища на особу через інформаційні механізми освоєння дійсності дають підставу для уявлень про дедалі більші можливості зворотного впливу людини на навколишній світ. Однак ці процеси натикаються на нові проблеми, нові виклики, що потребують швидкого реагування для того, щоб їхній розвиток не вплинув негативно на еволюцію людини.

Сьогодні ми не маємо конкретної уяви про те, які форми впливу навколишнього середовища на людину забезпечили її нинішній рівень розвитку. Можемо лише припустити, що в історії людства і раніше були складні, несприятливі часи, які активно змінювали людину і які вона змогла перебороти. Про це, зокрема, свідчить наявний потенціал ресурсу мозку. Можна вважати, виходячи з даних сучасної науки, що останні тисячоліття були більш сприятливими для існування людини в її сучасному вигляді. Це також демонструють дані про неповне завантаження активної задіяності мозку сучасної людини для забезпечення її життєдіяльності, порівняно з наявними можливостями, що використовувались раніше. Ці дані, що базуються на сучасному рівні вивчення людського потенціалу, дають змогу стверджувати, що рівень цієї задіяності у розмірі 4–5% його обсягу. Навіть якщо ці цифри не є точними, вони все ж таки певною мірою відображають наявні в наш час можливості мозку як інструмента розумової діяльності, необхідної для здійснення потрібних реакцій на впливи навколишнього світу.

Здавалося б, запаси міцності людського мозку як найважливішої складової в механізмі реагування людини на навколишнє середовище є досить високими. Однак так здається лише на перший погляд. Насправді в останні десятиріччя ми спостерігаємо стрімке зростання факторів, пов'язаних і з впливом навколишнього середовища на людину, і з викликами, пов'язаними з ускладненням соціальних проблем, які постають перед людиною.

Усі особливості управління інфосферою потребують щораз більших розумових затрат для одержання оптимальних результатів, необхідних для прийняття якісних рішень. Ці затрати мають бути раціональними, заснованими на якісній, без надлишкових обсягів, інформації. При цьому, як зауважує Г. Почепцов, «слід пам'ятати про перенасичення інформацією сьогоденної людини. Адже фізіологічно вона та сама, яка була тисячу років тому, обсяги ж інформації набагато зросли. Перевтома інформаційного працівника під

час роботи з великими обсягами інформації сприяє можливостям зростання помилкових рішень» [20, с. 26].

Враховуючи динамічні темпи розвитку інформаційних ресурсів у суспільному обігу, мусимо констатувати, що без вживання відповідних заходів, наявного мозкового потенціалу людині вистачить хіба що на найближчі десятки років. Тому на виклики сучасності людство сьогодні відповідає прискоренням науково-технологічного розвитку. Цей розвиток обумовлює стрімке зростання інформаційного виробництва, у результаті якого інформаційна сфера життя суспільства набуває щораз більшого значення і, відповідно, створює дедалі більше навантаження на розум конкретної людини.

Обраний людиною техногенний спосіб розвитку хоча й вирішує її сьогоденні проблеми, проте сприяє продукуванню щораз більших обсягів інформації. Її усвідомлення обумовлює дедалі більше перенавантаження насамперед зору, слуху, а також пам'яті, ускладнює процеси засвоєння надзвичайно складних механізмів трансформації світлових, зорових образів, що відображають особливості явищ навколишнього світу з комплексом біохімічних, біоенергетичних і польових процесів. Ці процеси забезпечують усвідомлення і сприяють формуванню психічних явищ, що формують діяльність людини. Людина стикається зі щораз більшими обсягами інформації, осягнення яких кожною окремою людиною є неможливим і, до того ж, шкідливим через надмірні навантаження для людської психіки. У пошуках виходу з цієї проблеми дослідники різних країн світу розвивають дослідження як соціальних механізмів суспільства, так і можливостей дальшого розвитку людини, розкриття потенціалу її зростання, удосконалення її свідомості, психіки. При цьому розвиваються уявлення про сутність біоенергетичної людини як ланки взаємодії, що поєднує відомий нам матеріальний світ зі світом вищих енергій.

Щораз більша суспільна увага до розвитку сучасних інформаційних процесів, підвищення ефективності використання інформації обумовлюється тим, що, по-перше, сьогодні вперше людина зустрілася з унікальною ситуацією, коли в її розпорядженні більше варіантів використання інформаційних ресурсів, ніж потрібно для прийняття того чи іншого рішення про подальшу діяльність.

По-друге, корисну інформацію потрібно знаходити у щораз більших масивах інформації, слабо пов'язаної або ж не пов'язаної з метою пошуку, такою, що є інформаційним шумом, що може бути, як уже зазначалося вище,

спамом, інформацією, що прямо шкодить прийняттю правильних рішень і є продуктом інформаційної війни.

По-третє, ускладнена система взаємопов'язаних залежностей в усіх сферах суспільної діяльності, незважаючи на постійний розвиток пошукових систем в інтернеті, потребує від кінцевого користувача знань, підтвердження уявлень про ситуацію у сферах суміжних видів діяльності в тому контексті, що не може бути передбаченим у сучасному програмному забезпеченні, однак є дуже важливим в умовах вироблення затребуваної аргументації. Ідеться, таким чином, про необхідність розвитку інтелекту, посилення інформаційної енергетики суб'єктів інформаційної діяльності відповідно до зростання масивів глобальних інформаційних ресурсів.

Якщо говорити про тенденцію, то сучасна людина у своєму повсякденному житті стикається зі щораз більшою множиною нових явищ, нової інформації, орієнтацію в якій задовольняти стає дедалі складніше. У результаті в людини залишається два варіанти поведінки в сучасності: або ж пливти за течією інформаційних потоків, поступово втрачаючи ініціативу і зв'язок із реальністю, або ж перетворювати, удосконалювати себе як активного суб'єкта процесу загального розвитку. Ця активність має відобразитись у самоусвідомленні, поглибленні пізнавальної діяльності, формуванні інформаційної основи для:

- підготовки організму до засвоєння вищих вібрацій;
- для фізичного вдосконалення;
- для розширення режиму енергозасвоєння;
- для розвитку свідомості, знання, підвищення власних вібрацій;
- для вивчення власної ментальності, допомоги ареалу в розвитку, вивчення досвіду розумової діяльності нетрадиційних джерел.

Розвиток інформаційного суспільства, глобальна інформатизація створюють певні умови для вирішення цієї проблеми. Як уже зазначалося, електронні інформаційні технології, розширення доступу широким колам користувачів до інформаційних ресурсів, до нового інфотворення, до участі в мережевому спілкуванні сприяє розвитку творчого потенціалу кожної людини і суспільства в цілому. Однак ефективний розвиток потребує з'ясування та усвідомлення основних трендів цього процесу. Такі орієнтири мають формуватися не лише в руслі подальшого розвитку технічного прогресу, але й у збільшенні орієнтації на специфіку еволюції сучасної людини

в умовах розвитку інформаційного суспільства, розвитку її можливостей для розширення режиму енергозасвоєння. Такий режим має передбачати постійний розумовий розвиток, що сприяє організму людини в засвоєнні енергії вищих вібрацій, підвищенні частоти вібрацій власних, має розвивати інтуїцію і натхнення, творчий підхід до активізації пізнавальної діяльності, використання набутих знань.

Специфіка інформаційного суспільства також потребує вдосконалення й інших параметрів сучасної людини. В. Крутов досить умотивовано називає нинішній постіндустріальний період також часом «повернення людини до себе», часом необхідного самовдосконалення можливостей людини для адекватного, розширеного сприйняття навколишнього світу, у якому техногенна складова має відігравати лише допоміжну роль [21]. Він ставить питання про необхідність розвитку можливостей сучасної людини «...не просто як біологічної і соціальної сутності», а як затребуваного в сучасних умовах «психо-біо-енерго-інформаційного комплексу», здатного до необхідного сприйняття впливів навколишнього середовища та ефективного реагування на нього.

У зв'язку з цим закономірним явищем стало прагнення дослідників уже на сучасній науково-технологічній основі глибше розвинути уявлення про свідомість і підсвідомість, про психічні процеси і діяльність мозку на основі нових даних наук, що базуються на різних світоглядних орієнтирах, але дедалі більше зближуються у своїх результатах, що мають зміцнити психологічну стійкість людини перед новими викликами дійсності.

Таким чином, уявляючи проблеми, пов'язані з необхідністю подальшого розвитку пізнавальної діяльності людства і, відповідно, дальшого розвитку науково-інформаційних процесів, уже сьогодні визначаються відповідні орієнтири. І тому сформований на рівні загальноцивілізаційного усвідомлення заклик до творення суспільства знань набуває конкретного обґрунтування, конкретних обрисів, трансформуючись у програму майбутніх перетворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До розділу 1

1. Харари Ю. Н. Sapiens. Краткая история человечества / пер. с англ. Л. Сумм. М. : Синдбад, 2019. С. 282–283.
2. Каку М. Физика будущего / пер. англ. 5 изд. М. : Альпина нон-фикшн, 2017. С. 112.
3. Нейсбит Д. Мегатренды / пер. с англ. М. Б. Левина. М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. С. 8.
4. Скаленко А. К. Глобальные резервы роста. Киев : Интеллект, 2002. С. 121.
5. Скулиш Є. Д., Остроухов В. В., Романов І. В. Інформаційна безпека України: теорія, практика, система захисту. Київ : НАСБ України, 2012. С. 360.
6. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія. Київ : КИТ, 2010. С.132–148.
7. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 32–33.
8. Горовий В. Особливості еволюції ресурсів інформаційного суспільства. *Шляхи розвитку української науки*. 2023. № 2. С. 3–13. URL: https://nbuvipar.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/shliahi_rozv_nauki/nauka02.2023.pdf
9. Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію / пер. з англ. А. Фролкіна. Київ : Основи, 2002. С. 22.
10. Сіденко С. Становлення інформаційного суспільства і проблема забезпечення конкурентоспроможності економіки. *Глобальна структурна модернізація і конкурентоспроможність транзитивних країн* : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (Київ, 24 черв. 2010). Київ : Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, 2010. С. 46.
11. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Евса. Київ : Всесвіт, 2000. С. 151.

12. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. С. 3.
13. Шаповал В. М. Україна перед глобальними викликами часу: чи є шанс на прорив? *Українське суспільство в пошуках відповідей на виклики сучасності: світоглядний рівень осмислення* : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Одеса, 18–19 черв. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 94–99.
14. Згуровский М. Путь к обществу, основанному на знаниях. *Зеркало недели*. 2006. № 2. С. 12.
15. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. С. 8–30.
16. Робертсон Д. С. Информационная революция. *Информационная революция: наука, экономика, технология*: реф. сб. ИНИОН РАН. М., 1993. 17 с.
17. Шейдина И. Л. США: «Фабрики мысли» на службе стратегии. М. : Наука, 1973. 189, [2] с.
18. Юзвизин И. И. Основы информатиологии. М. : Информатиология : Высш. шк., 2000. С. 333.
19. Інформаційні обміни в українських соціальних мережах. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 17–30.
20. Маца К. А. Земная планетарная система (Опыт исследования системной организации Земли) : монография. Киев : Изд-во географ. лит. «Обрії», 2012. С.17.
21. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf>
22. Зибцев В. М., Попов В. Ю. Господарський менталітет України: теорія, історія та сучасний стан. Донецьк : Норд-Прес, 2005. С. 65.
23. Скворода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наук. думка, 1983. 412 с.
24. Костомаров Н. Две русские народности. Киев, Харьков : Вища шк., 1991.
25. Антонович В. Б. Моя сповідь : Вибрані історичні та публіцистичні твори. Київ : Либідь, 1995. С. 148.

26. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. С. 143–153.

27. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2014. С. 12–14.

28. Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави. С. 2. URL: http://www.niss.gov.ua/book/Sosnin_2.htm

29. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. С. 49.

30. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. М. : Наука, 1991. С. 146.

31. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011.

32. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010.

33. Європейська Хартія місцевого самоврядування. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036

34. Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / наук. ред. М. І. Жалдак. Київ : Університет «Україна», 2008. С. 25–26.

35. Почепцов Г. Від Facebookу і гламуру до Wikiliaks: медіакommунікації. Київ : Спадщина, 2012. С. 121.

36. Прогнімак О. Д. Неоіндустріальне майбутнє України: сподівання vs перешкоди. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170650/03-Prohnimak.pdf?sequence=1>

37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

38. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Логос, 2003. С. 183.
39. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia. 1999. С. 110–111.
40. Горовий В. Термінологічні характеристики постіндустріального суспільства. *Шляхи розвитку української науки*. 2016. №. 3. с. 134. URL: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/Issues1/1603.03.pdf
41. Nordhaus W. *Invention, Growth and Welfare: A Theoretical Treatment of Technological Change*. Cambridge, 1969.
42. Jan van Dijk. *The network society: social aspects of new media*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2006. 1 online resource (vii, 292 pages).
43. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество. Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / ред. С. Писарев ; пер.с англ. И. Дубинского. Киев : INT Пресс; М. : Релф бук.1999. 432 с.
44. Питання розвитку цифрової культури українського соціуму : аналіт. зап. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/pitannya-rozvitku-cifrovoi-kulturi-ukrainskogo-sociumu>
45. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / пер. с фр. М. : Науч. мир, 1998. С. 130–131.
46. Lin Piao. Long Live the Viktory of the Peope’s War. *New China News Agency*. September 2. 1965 / англ. перевод в кн.: Griffiths S. B. *Peking and People’s War*. N. Y., 1966. Pp. 51-114.
47. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. М. : Логос, 2000. 302 с.
48. На пути к обществам знаний. Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А. В. Ханом. *Наука в информационном обществе : Информ. издание / сост. Е. И. Кузьмин, В. Р. Фирсов*. СПб., 2004. С. 22–26.
49. Кушерець В. Від товариства «Знання» до суспільства знань. *Знання : портал знань*. URL: <http://www3.znannya.org.ua/node/30>
50. Найдьонов О. Г. Інформаційне суспільство як суспільство знань. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7213/2/Naydionov.pdf>

До розділу 2

1. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. 351 с.
2. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 226 с.
3. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 154 с.
4. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 264 с.
5. Олійник О. В., Соснін О. В., Шиманський Л. Є. Політико-правові аспекти формування інформаційного суспільства суверенної і незалежної держави. *Держава і право. Юрид. і політ. науки* : зб. наук. пр. 2001. Вип. 13. С. 534–541.
6. Струтинська О. В. Інформаційні системи та мережеві технології / за наук. ред. М. І. Жалдака. Київ : Університет «Україна», 2008. 211 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М. : Academia, 1999. 949 с.
8. Кремень В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення. Київ, 1998. 92 с.
9. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія. Київ, 2005. 297 с.
10. Майхрович А. Идеология: сущность, назначение, возможности. Мн. : Право и экономика, 2001. 78 с.
11. Краснокутський О. В. Взаємозв'язок політичної та правової свідомості: проблема формування ідеології державотворення : монографія. Запоріжжя : КСК – Альянс, 2014. 428 с.
12. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с.

13. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Калиновський Ю. Ю., Моїсеєва Н. І. Національна безпека України в етно-ментальному та міжнародному вимірах : монографія. Харків, 2004. 276 с.
14. Колісник О. В. Особливості втілення української ментальності в духовному просторі національної культури. Київ : Наук. світ, 2000. 57 с.
15. Білоус А. О. Розвиток української національної ментальності в умовах розбудови громадянського суспільства. *Держава і право. Юрид. і політ. науки* : зб. наук. пр. Вип. 19. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003.
16. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 206 с.
17. Гетьманчук М., Гурчин Я. Теоретично-методологічні аспекти вивчення особливостей формування національної ідентичності. *Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір*. Київ : Стилос, 2010. С. 209–215.
18. Поняття етнонаціональної культури. *Освіта.ua* : вебсайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10325>
19. Нація: розвиток, поняття та види. *Освіта.ua* : вебсайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/17282>
20. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 332 с.
21. Чибісова Н. Ментальне поле як важливий чинник становлення соціокультурного середовища українського суспільства. *Вища освіта України*. 2007. № 2. С. 49–54.
22. Сперри Р. У. Перспективи менталистской революції и возникновение нового научного мышления. *Мозг и разум*. М. : Наука, 1998. С. 20–44.
23. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / (О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Ю. М. Половинчак та ін.) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 253 с.
24. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл. 1998. Т. 2: Д – Й. 744 с.

25. Лозовицький О. С. Діаспори в сучасному світі: чинник зовнішньої політики чи важіль впливу держави? URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lozovitskiy.pdf>
26. Полоскова Т. В. Современные диаспоры (внутриполитические и международные аспекты). М. : Науч. кн., 2002. 428 с.
27. Тощенко Ж. Т., Чаптыкова Т. И. Диаспора как объект социологического исследования. *Соц. исследования*. 1996. № 12. С. 33–42.
28. Michel B. Un monde en mouvement. Paris : Nathan, 2001. 312 p.
29. Тишков В. А. Увлечение диаспорой (о политических смыслах диаспорального дискурса). *Диаспоры*. 2003. № 2. С. 160–183.
30. Freund J. L'essence du Politique. Paris, 2003. 317 p.
31. Wallerstein I. M. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World – System. Cambridge, England : Cambridge University Press, 2001. 202 p.
32. Арутюнов С. А. Этничность – объективная реальность. *Этнограф. обозрение*. 1995. № 5. С. 32–42.
33. Gallois P.-M. Geopolitique: les voles de la puissance. Paris : Fondation pour les etudes de defence nationale / Plon, 2000. 246 p.
34. Lacoste Y. Questions de geopolitique. Paris, 1988. 479 p.
35. O'Tuathail G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. Minneapolis, 2002. 416 p.
36. Лисенко С. П., Чесноков В. О., Валігурський Ю. О., Фортова О. І. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил. *Нац. ментальність і духовно-політ. пробл. формування Збройних сил України* : наук. зб. Вип. II. Київ, 1997.

До розділу 3

1. Бідзюра І. Концепція національних інтересів України в контексті реалізації міжнародної політики. *Нова парадигма*. 2004. Вип. 36. С. 155–165.
2. Котельников В. У пошуках національних інтересів: державне будівництво України в контексті світового досвіду. *Політ. думка*. 2000. № 21. С. 40–53.
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відом. Верховної Ради України*, 2018, № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

4. Дацюк С. Нове розмежування. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5_a8_bd29_d08_ed0
5. Дацюк С. Ідея перспективи України. *Укр. тиждень*. 2017. 21 верес. URL: <http://tyzhden.ua/Society/200444>
6. Руденко А., Смагіна М. Як зміниться Академія наук? : Інтерв'ю Президента НАН України А. Г. Завгороднього. *Рубрика*. 2020. 9 листоп. URL: <https://rubryka.com/article/anatoly-zagorodny/>
7. Повідомлення НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=6379>
8. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>
9. Надибська О. Я. Соціогуманітарне пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_41_6.pdf
10. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. URL: http://www.ji.lviv.ua/n53_texts/fukuuyama.htm
11. Каку М. Будуще разума = The Future Of The Mind. The Scientific Quest To Understand, Enhance, And Empower The Mind. М. : Альпина Нон-фикшн, 2015. 502 с.
12. Зелінський М., Драпогуз В. Гуманітарна картина світу в духовному бутті людини. *Вісн. КНТЕУ*. 2017. № 2. С. 30–41.
13. Овчаренко С. В. Гуманітарна та культурна політика. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. 152 с.
14. Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій в загальноукраїнський контекст / [В. М. Горовий (кер. проекту), О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2017.
15. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. ; под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. 224 с.
16. Маліцький Б. Академічна наука: традиції і відповіді на нові виклики. *Вісн. НАН України*. 2005. № 1. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/1199/02_Malitskiy.pdf?sequence=1

17. Соснін О. В. Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 572 с.

18. Report of the Defense Science Board Task Force on Strategic Communication 2004. URL: <http://www.acq.osd.mil/dsb/reports/ADA428770.pdf>

19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015. № 555/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

20. Кушнір О. В. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-sutnist-strategichnix-komunikacii-u-suchasnomu-ukrainskomu-derzhavotvorenni/>

21. Ліпкан В. А. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu/>

22. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. URL: <http://goal-int.org/rol-strategichnix-komunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-ukraini/>

23. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017

25. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. Київ : НАН України, НБУВ. 2013. 220 с.

26. З виступу Президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона на засіданні Президії НАН України при обговоренні питання «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи». *Бібл. вісн.* 2003. № 5.

27. Соснін О. В. Проблеми зростаючої ролі інформаційно-комунікативної функції держави в умовах інформаційного суспільства та шляхи їх вирішення. *Гуманітар. вісн. ЗДІА.* 2016. № 65. С. 164–176.

28. Головаха Є. Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. Вип. 1(1). С. 49–56.
29. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ, 2011. С. 142.
30. Закіров М. Б. Політична думка російського зарубіжжя 1920–30-х рр. у контексті осмислення державної ідентичності : дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2017. 427 с.
31. Формування та використання інформаційного простору органами державної влади. URL: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1189_page_29.html
32. Бернерс-Лі Т., Фічетті М. Заснування Павутини: З чого починалася і до чого прийде Всесвітня мережа / пер. з англ. А. Іщенко. Київ : Києво-Могилянська акад., 2007. 224 с.
33. Сазанов В. М. Социальные сети как новая общественная сфера. Системный анализ и прогноз. М. : Лаборатория СВМ, 2010. 180 с.
34. Савчук Т. Соціальні мережі та демократія: тисячі ботів і тролів поширюють «фейкові новини». *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html>
35. Чумак К. Соціальні мережі як фактор розвитку громадянського суспільства. Наукова спільнота. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1085/>

До розділу 4

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
2. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія. Харків : ХДАК, 2005. 295 с.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/11/24/deklaracia.pdf>

4. Соснін О. Цифровізація як нова реальність України. *LexInform. Юридичні новини України*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tsyfrovizatsiya-yak-nova-realnist-ukrayiny/>

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017

6. Фурман А. В. Психокультура української ментальності : наук. вид. Тернопіль : Екон. думка, 2002. 132 с.

7. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності. Запоріжжя : ЗНТУ, 2005. 253 с.

8. Коган В. З. Маршрут в страну информологию. М. : Наука. 1985. 162 с.

9. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 264 с.

10. Лисенко С. П., Чесноков В. О., Валігурський Ю. О., Фортова О. І. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил. *Національна ментальність і духовно-політичні проблеми формування Збройних Сил України* : наук. зб. Вип. II. Київ : КВГІ, 1997. С. 230.

11. Горовий В. М. Інформаційний суверенітет у контексті сучасної інформатизації. *Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій* / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. С. 14–15.

12. Складено рейтинг популярності соціальних мереж в Україні. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sostavlen-reyting-populyarnosti-sotsialnyh-1555070035.html>

13. Савчук Т. Соціальні мережі та демократія: тисячі ботів і тролів поширюють «фейкові новини». *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29166101.html>

14. Facebook: як поширюються плітки. *ZBRUC*. URL: <https://zbruc.eu/node/45985>

15. Сулима Є. М., Шепелєв М. А. Глобалістика : [підручник]. Київ : Вища шк., 2010. 543 с.

16. Мельник Л. Г. Предпосылки формирования информационного общества. *Социально-экономические проблемы информационного общества* : монографія / под ред. Л. Г. Мельника. Сумы : Унив. книга, 2005. С. 75.
17. Кісілевич-Чорнойван О. М. Міжнародне інформаційне право : навч. посіб. Київ : Персонал, 2011. 160 с.
18. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное : сборник / пер. с англ. СПб. : Унив. книга, 1977. С. 21, 81.
19. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 450 с.
20. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 223 с.
21. Семиноженко В. П. Инновационное развитие как безальтернативный путь планирования будущего. *Социально-экономические проблемы информационного общества* : монографія. Сумы : Унив. книга, 2005. С. 49–58.
22. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. 224 с.
23. Чайковська О. В. Як вберегтися від стресу під час пандемії: шість основних кроків. URL: <https://lcptodcz.lviv.ua/news/14-51-21-03-02-2021/>
24. Горovий В. М. Орієнтири наукового пошуку оптимізації бібліотечної діяльності в умовах інформатизації. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 57. С. 9–19.
25. Результати соціологічного дослідження Центру Разумкова «Зовнішньополітичні орієнтації громадян України». URL: <http://razumkov.org.ua/napryamki/sotsiolohichni-doslidzhennia/rezultaty-sotsiolohichnoho-doslidzhennia-tsentru-razumkova-zovnishnopolitychni-orientatsii-hromadian-ukrainy> (дата звернення: 26.06.2018).

До розділу 5

1. Чижевский А. Л. Лучистое человечество К. Э. Циолковского. URL: <https://www.krasnostup.com/ru/2018/05/09/blog-ru/luchistoe-chelovechestvo-k-e-tsiolkovskogo/>
2. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. М. : ГУ Высш. шк. экономики, 2000. С. 37.
3. Bell D. The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York: Basic Books, 1976. P. C.L.
4. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. М. : ВЛАДОС. С. 54.
5. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов ; пер. с англ. М. : Политиздат, 1992. С. 191.
6. Горовий В. Соціальні інформаційні бази в інфраструктурі функціонування сучасних інформаційних комунікацій. *Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. С. 129–179.
7. Свідомість сучасної людини як продукт всесвітньої історії : реферат. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13260/>
8. Берг А. І., Бірюков В. В. Свідомість сучасної людини як продукт всесвітньої історії. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13260/>
9. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Логос, 2003.
10. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. М. : Политиздат. 1975. С. 117.
11. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 297 с.
12. Милитарев В. Ю., Ягло И. М. Информационная культура эпохи НТР. *Информатика и культура*. Новосибирск : Наука, 1990. С. 96.
13. Постчеловечество / науч. ред. М. Б. Ходорковский. М. : Алгоритм, 2006. С. 7.
14. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 31–32.

15. Кремень В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення. Київ : МАУП, 1998. 92 с.
16. Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Форс Україна, 2018. 512 с.
17. Алиев А. С. Материя и энергия. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/materiya-i-energiya>
18. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. М. : Наука, 1991. 271 с.
19. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України / [В. М. Горвий (керівник проєкту), Онищенко О. С., Половинчак Ю. М. та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 247 с.
20. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. Київ : Спадщина, 2012. 462 с.
21. Крутов В. В. Возвращение к себе. Основы развития сознания и управления мышлением. Київ : Генеза, 2014. 400 с.

Horovyi V. M. Information factor in post-industrial society development: monograph / Editor-in-chief V. M. Hrebenuk; NAS of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, 2024. 180 p.

ISBN 978-617-14-0143-3

The monograph sheds light on the main evolution patterns of information society in Ukraine, presents an analysis of requirements to transformations of basic grounds for this development in information area, especially in library institutions system, and in increasing of its role in efficient use of social resources.

For researchers, practitioners in informatization area, common readers.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

ГОРОВИЙ Валерій Микитович

**ІНФОРМАЦІЙНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Монографія

Редактори *Т. Дубас, Є. Кабаренкова, Л. Сісіна,
Л. Степченко, Ю. Шлапак*
Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 27.02.2024. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 10,46. Наклад 200 пр. Зам. № 5.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7871 від 28.06.2023 р.